

Att minska isolering i häkte

Lägesbild och förslag

Att minska isolering i häkte

Lägesbild och förslag

Rapport 2017:6

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-87335-83-9
URN:NBN:SE:BRA-692

© Brottsförebyggande rådet 2017
Författare: Klara Hradilova-Selin och Stina Holmberg
Produktion: Ordförandet AB
Omslagsfoto: Johan Wingborg, Kriminalvården
Tryck: Lenanders Grafiska AB

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Wolters Kluwer, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post kundservice@wolterskluwer.se

Förord

Brottsförebyggande rådet fick 2015 i uppdrag av regeringen att genomföra en kartläggning av situationen i svenska häkten och föreslå åtgärder för att göra häktesvistelsen mer human. Bakgrunden var bland annat den internationella kritiken mot långa häktningstider och hög grad av användning av restriktioner som begränsar mänsklig kontakt. Negativa effekter av isolering på den enskildes hälsa är väldokumenterade i forskningen, och ambitionen att undvika isolering måste vara särskilt hög när det gäller frihetsberövade som misstänks men inte lagförts för brott. I rapporten analyseras uppgifter från Åklagarmyndigheten och Kriminalvården, och slutsatserna tar stöd i intervjuer med kriminalvårdsanställda, åklagare och häktade.

Studien ringar bland annat in ett antal hinder för att minska isoleringen och föreslår åtgärder utöver Häktes- och restriktionsutredningens förslag (SOU 2016:52). Rapporten vänder sig främst till regeringen, som varit uppdragsgivare, och till berörda delar av rättsväsendet. Förhoppningen är att resultaten kan utgöra ett underlag för fortsatta åtgärder mot minskad isolering och mer human situation i svenska häkten.

En referensgrupp har varit knuten till arbetet och träffats vid ett par tillfällen. Rapportens huvudförfattare är Klara Hradilova Selin, Stina Holmberg och Sara Merenius, samtliga verksamma vid Brå. Sven Granath, Lisa Wallin, Madeleine Blixt, Kerstin Nelander Hedqvist, och Alexandra Skarp har också deltagit i arbetet med uppdraget. Rapporten har vetenskapligt granskats av Magnus Hörnqvist, docent i kriminologi vid Stockholms universitet. En rad andra sakområdeexperter har också granskat olika delar av rapporten.

Brå vill rikta ett varmt tack till de personer som intervjuats och till de myndighetsrepresentanter som bidragit med sina kunskaper och erfarenheter.

Stockholm i januari 2017

Erik Wennerström
Generaldirektör

David Shannon
Tillförordnad enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	8
Brås bedömning och förslag	14
Inledning	17
Restriktioner vanligare i Sverige än i andra länder	17
Internationell och nationell kritik.....	18
Sveriges häkten	20
Brås uppdrag.....	22
Studiens syfte och frågeställningar	23
Rapportens disposition	24
Metod och material	25
Skäl till häktning	29
Sammanfattning.....	29
Tre huvudskäl	30
Bedömningsgrunderna	31
Kollusionsfara vanligast, framför allt bland barn och unga	35
Grova våldsbrott för att häkta unga.....	37
Regionala skillnader i skäl till häktning	40
Vilka häktas och hur länge?	43
Sammanfattning.....	43
Åklagarmyndighetens årsredovisningar och Kriminalvårdens statistik.....	43
De häktades kön och ålder	44
Barn och unga häktas oftare med flera i samma ärende.....	46
Barn sitter häktade i genomsnitt en månad	47
Regionala skillnader: barnärenden vanligare i storstäder	49

Restriktionsanvändning.....	51
Sammanfattning.....	51
Restriktioner begränsar den häktades kontakter med omvärlden.....	52
De olika restriktionsformerna	52
Nästan alla häktade med kollusionsfara har restriktioner under häktesperioden	53
Restriktionerna kvarstår under större delen av häktningstiden	56
Häktade ber sällan rätten pröva enskilda restriktioner.....	57
Restriktionerna omprövas och undanröjs sällan av åklagaren	58
Användningen av andra kontroll- och tvångsåtgärder.....	60
Regionala skillnader i häktningstid med restriktioner	62
Isolering och isoleringsbrytande åtgärder	64
Sammanfattning.....	64
Forskning om isoleringens konsekvenser	65
Olika typer av isoleringsbrytande åtgärder.....	68
Krav för att få isoleringsbrytande åtgärder.....	70
Isoleringsbrytande åtgärder för häktade med restriktioner: dygnsmätningar 2015	71
Hinder för isoleringsbrytande åtgärder och lättnader i restriktioner.....	78
Sammanfattning.....	78
Otydligheter kring vem som har ansvaret för att ta initiativ till lättnader	79
Åklagarna är återhållsamma i fråga om att lätta på restriktioner	80

Personalbrist	81
Häktenas rutiner och regler.....	82
Tungrodd och otydlig beslutsprocess.....	84
Språksvårigheter	85
En del häktade tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder	86
De häktades upplevelser	88
Sammanfattning.....	88
Många häktade mår dåligt.....	88
Information.....	91
Sysselsättning och miljö	92
Mänsklig kontakt.....	95
Brist på praktisk hjälp.....	97
Stöd när man mår dåligt	98
Lång väntetid på åtgärd	98
Slutdiskussion och Brås förslag	100
Kan antalet som häktas minska och kan häktningstiderna förkortas?.....	101
Kan andelen häktade som får restriktioner minska?.....	103
Kan åklagarna besluta om lättnader i större utsträckning än i dag?.....	107
Kan Kriminalvården, inom sitt beslutsmandat, minska de häktades tid i isolering?.....	108
Blicken måste riktas även mot häktade utan restriktioner ...	111
Referenser	115
Bilaga 1. Häkten i Kriminalvårdens dygnsmätningar, 2015....	120

Sammanfattning

Varje år häktas mellan 9 000 och 10 000 personer i Sverige. Den genomsnittliga häktningstiden är två månader, och 2015 var närmare 500 personer häktade minst ett halvår. Drygt två tredjedelar av de häktade har restriktioner som gör dem isolerade, både från omvärlden och från andra häktade.

Av dem som häktades 2015 var 140 barn mellan 15 och 17 år. De är vanligen häktade under kortare tid än vuxna, i genomsnitt en månad. Å andra sidan är det vanligare för denna grupp än för de vuxna att ha restriktioner – det gäller hela 81 procent.

Sverige har ända sedan 1990-talet varit föremål för kritik från både FN och Europarådet för att en så stor del av de häktade sitter isolerade genom beslut om restriktioner.¹ FN:s kommitté för barnets rättigheter har också kritiserat Sveriges isolering av barn som placeras i häkte och arrest, och har uppmanat Sverige att omgående bryta isoleringen för alla barn och ändra sin lagstiftning så att isolering för barn förbjuds.

Mot denna bakgrund tillsatte regeringen under 2015 flera utredningar om häktning och om förhållandena i svenska häkten. Dels tillsattes den så kallade Häktes- och restriktionsutredningen, vars syfte var att lämna förslag som syftar till att minska användningen av häktning och restriktioner. Utredningen redovisade sitt betänkande i augusti 2016. Dels fick Brå det uppdrag om häktning och förhållanden i häkten, som redovisas med denna rapport.

---

¹ En genomgång av häktning och restriktioner i 14 länder som gjorts av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Malmö, visade att häktade i de flesta länderna satt isolerade i avsevärt mindre utsträckning än i Sverige (Åklagarmyndigheten 2011).

Frågor och metod

I uppdraget anges att Brå ska kartlägga

- de häktade, deras häktningstider och häktningsskäl,
- användningen av restriktioner och Kriminalvårdens tillämpning av isoleringsbrytande åtgärder samt
- hinder för en human, effektiv och säker häktningsverksamhet och ge förslag på hur verksamheten kan utvecklas.

För att besvara undersökningens frågeställningar har flera olika datakällor använts. Det rör det sig om

- ett registeruttag från Åklagarmyndighetens ärendehanteringssystem Cåbra avseende samtliga avslutade häktningar 2014
- ett slumpmässigt urval av 525 häktningsframställningar 2014
- statistik från Kriminalvårdens dygnsmätningar beträffande isoleringsbrytande åtgärder 2015 samt
- intervjuer med åklagare, anställda inom Kriminalvården och häktade personer.

Kollusionsfara vanligaste häktningsskälet

En person som på sannolika skäl misstänks för brott med minst ett år i straffskalan kan begäras häktad om det finns risk för att denne (24 kap. 1 § 1st RB) gör något av följande:

- Påverkar utredningen (*kollusionsfara*).
- Fortsätter att begå brott (*recidivfara*).
- Försöker att undgå lagföring eller straff genom att hålla sig undan (*flyktfara*).

Om brottets straffminimum är fängelse i två år eller däröver gäller så kallad obligatorisk häktning, om det inte är uppenbart att det saknas anledning till häktning (den så kallade *tvåårsregeln* eller presumtionsregeln; 24 kap. 1 § 2st RB).

De flesta som häktas i Sverige – drygt två tredjedelar – blir häktade på grund av att åklagaren bedömer att det finns risk för att de på olika sätt kommer att försvåra utredningen, så kallad kollusionsfara. Drygt hälften häktas på grund av risk för återfall under utredningstiden (recidivfara) och en tredjedel på grund av flyktfara. Att någon häktas på grund av den så kallade tvåårsregeln förekommer i en tiondel av de studerade häktningarna. Ofta är flera häktningsgrunder aktuella, vanligen en kombination av kollusions- och recidivfara.

De häktade har oftast begått förmögenhetsbrott (38 procent) eller våldsbrott (30 procent). När det gäller kvinnorna framkommer en viss tendens till att de häktats för grövre brott än männen. Det skulle kunna vara ett tecken på att åklagarna är mindre benägna att häkta kvinnor än män.

Man kan även se ett tydligt mönster för när unga häktas, nämligen att det då rör sig om grövre brott, oftast rån, och oftare om kollusionsfara. Sammantaget tyder redovisningen på att åklagare i stor utsträckning begränsar häktningar av barn till de grövsta brotten, i linje med de riktlinjer om återhållsamhet som finns.

Antalet häktade har minskat – men inte andelen med långa häktningstider

Antalet personer som häktas har minskat successivt, från drygt 11 200 personer 2010 till drygt 9 000 personer 2015. Kvinnorna utgör ungefär sju procent, vilket innebär att de är underrepresenterade i förhållande till sin andel bland misstänkta för brott totalt sett.

Även barn är underrepresenterade i relation till sin andel av dem som misstänks för brott, vilket är i linje med intentionen att undvika att barn häktas. Endast en procent av de häktade var i åldern 15–17 år, medan denna åldersgrupp utgör nio procent av de misstänkta (uppgifter från 2014).

Barn sitter häktade i genomsnitt en månad. För vuxna var häktningstiden i genomsnitt två månader (och mediantiden 38 dagar), och för 18–20-åringar var häktningstiden i genomsnitt 52 dagar. Åklagarmyndigheten redovisar årligen sedan 2010 antalet häktade med häktningstider i olika intervall (dock inte genomsnittstiden). Där framgår bland annat att antalet häktade med långa häktningstider har varit i princip oförändrat de senaste åren, medan andelen har ökat något – från 28 procent 2012 till 32 procent 2015.

Det finns inga tydliga regionala mönster, utöver att det främst är i de tre storstäderna som 15–17-åringar blir häktade. Om det enbart beror på regionala skillnader i brottlighetens struktur eller även på skillnader i åklagarnas sätt att bedöma behovet av att häkta barn går inte att utläsa.

Restriktionerna omprövas sällan

Enbart häktade på grund av kollusionsfara kan åläggas restriktioner. Bland dessa har i stort sett alla restriktioner. Restriktionerna innebär i stort sett alltid inskränkningar när det gäller både kontakter med personer utanför häktet och andra häktade.

Inskränkningar i möjligheten att följa massmedia och inneha tidningar och tidskrifter förekommer i mindre utsträckning.

Bland de häktade barnen är andelen med restriktioner ännu högre än bland vuxna – 81 procent år 2014 (jämfört med 68 procent bland vuxna). Det hänger samman med att man undviker att häkta barn om inte kollusionsfaran uppfattas som särskilt stor – och då bedöms det också oftare finnas ett behov av restriktioner.

I de flesta fall pågår restriktionerna under större delen av häktningstiden, i genomsnitt tre fjärdedelar av den totala tiden. För barn med restriktioner pågår restriktionerna under 90 procent av tiden.

I linje med resultatet att restriktionerna oftast pågår under större delen av häktningstiden framgår också av intervjuer med åklagare att häktade sällan utnyttjar sin rätt att få domstolen att pröva om alla de enskilda typerna av restriktioner behövs. Åklagarna omprövar och undanröjer dessutom sällan restriktionerna under häktetiden, eftersom de uppfattar att den kollusionsfara som låg till grund för häktningsbeslutet oftast kvarstår under hela utredningstiden.

I syfte att minska utnyttjandet av restriktioner infördes hösten 2015 nya riktlinjer hos Åklagarmyndigheten, som bland annat innebär att kraven skärpts på åklagaren att motivera behovet av varje enskild typ av restriktion. Brås uppföljning tyder inte på att detta haft någon effekt när det gäller andelen häktade som får restriktioner. Den var lika hög första halvåret 2016 som tidigare år.

Nio av tio häktade med restriktioner är isolerade

Kriminalvården kan på olika sätt minska de häktades isolering. Sådana så kallade isoleringsbrytande åtgärder kan till exempel handla om att få ta en promenad på rastgården, att träffa andra häktade, att få besök eller telefonsamtal eller att samtala med någon i personalen. Kriminalvårdens målsättning är att alla häktade ska ha minst *två timmars* isoleringsbrytande åtgärder varje dag, oavsett om de har restriktioner eller inte. Den mätning av sådana åtgärder som Kriminalvården gjorde under sju olika dygn 2015 visar dock att verkligheten ligger långt från målet. Endast 25 procent av dem som hade restriktioner fick isoleringsbrytande åtgärder under så lång tid en given dag. De vanligaste isoleringsbrytande åtgärderna var av den karaktären att de inte innebar någon mänsklig kontakt, till exempel att den häktade fick gå ut på promenad eller sysselsätta sig med något utanför cellen.

Andelen som fick åtgärder som innebar kontakt med andra i minst två timmar var ännu mycket lägre. Det var inte mer än 12 procent av de häktade med restriktioner som hade dagliga mänskliga kontakter under så lång tid. Det innebär att nästan nio av tio häktade med restriktioner är isolerade en given dag, enligt FN:s definition av isolering². Den genomsnittliga tiden i en åtgärd som innebar en mänsklig kontakt var 48 minuter per dygn. Oftast handlar det om samtal med personalen.

En stor del av dem med restriktioner hade ingen isoleringsbrytande åtgärd, som innebar mänsklig kontakt, alls under mätperioden. I den gruppen finns det dock en hel del som av olika skäl själv tackat nej till sådana åtgärder. I jämförelse med den mätning som Kriminalvården gjorde 2014 har situationen inte förbättrats. Andelen restriktionsklienter som haft mänsklig kontakt har minskat med nio procentenheter sedan 2014.

Även de som inte har restriktioner är isolerade under en stor del av dygnet. De får dock ofta umgås med andra häktade utanför cellen under flera timmar per dag.

Hinder för isoleringsbrytande åtgärder

De hinder för en ”human, effektiv och säker häktningsverksamhet” som Brå tar upp rör, i enlighet med uppdraget, i första hand verksamheten på häktena, inte åklagarnas häktningsbeslut.³ Redovisningen har tyngdpunkten på förhållandena för dem som har restriktioner, men kommer även in på sådant som berör samtliga häktade.

Brå redovisar sju olika typer av hinder:

1. Otydligheter kring vem som har ansvaret för att ta initiativ till lättnader i restriktioner.
2. Höga krav från åklagarnas sida.
3. Brist på personalresurser på häktena.
4. Inskränkande regler och rutiner på vissa häkten.
5. Tungrodd administration kring anhörigas samtycke till kontakt.
6. Språksvårigheter.
7. Att den häktade tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder.

² Enligt FN:s definition är häktade isolerade om de saknar meningsfull mänsklig kontakt under 22 timmar eller mer per dygn.

³ I rapportens slutdiskussion lämnar Brå dock även förslag som rör åklagarnas inledande beslut om restriktioner och om häktningstider.

Hinder för att lättta upp eller röja restriktioner

De första två är hinder för att en häktads restriktioner undanröjs eller mildras efter en del av häktningstiden. Den ena typen innebär att det är oklart om det är Kriminalvården eller åklagaren som har huvudansvaret för att ta initiativ till lättnader. Det andra hindret som anställda inom Kriminalvården tar upp är att de uppfattar att åklagarna ibland är alltför passiva när det gäller att ompröva frågan om behovet av restriktioner kvarstår.

Hindrande rutiner samt brist på personalresurser

Ytterligare tre centrala hinder som tas upp är inskränkande regler och rutiner på vissa häkten, tidskrävande administration vid inhämtande av samtycke till kontakt samt brist på personal på häktena. Personalresurser är det som har störst betydelse för vilka isoleringsbrytande åtgärder de häktade kan få del av – både de häktade med och utan restriktioner. Med begränsade personalresurser måste arbetet med isoleringsbrytande åtgärder konkurrera med andra uppgifter av mer oundgänglig karaktär, som att transportera häktade till rättegångar. Brist på personal medför också att en del häkten har mer begränsade besökstider och tider då de häktade kan ringa, än övriga häkten.

Språkbarriärer gör det svårare att bryta isoleringen

Närmare en tredjedel av dem som häktas har ett annat modersmål än svenska⁴, vilket sannolikt är en underskattning. För att deras isolering ska kunna brytas är det nödvändigt att det finns någon som talar deras språk i häktet. I praktiken kan personalen på häktena dock inte tala alla de språk som finns representerade bland de häktade, och även om det finns två häktade som talar samma språk kan de inte få tala med varandra om de ingår i samma brottsutredning. Att inte kunna kommunicera med sin omgivning förstärker rimligtvis känslan av isolering.

Vissa häktade tackar nej till umgänge med andra

Ett ytterligare hinder mot isoleringsbrytande åtgärder är att den häktade själv tackar nej till det, vilket inte är ovanligt. Det händer till exempel inte sällan när det gäller förfrågningar om den häktade vill ha samsittning, det vill säga dela cellen med någon annan häktad under en del av dagen. De kan då uppleva det som ett påtvingat umgänge med en person man kanske inte har något gemensamt med. Det finns också de som tackar nej för att de mår för dåligt för att vilja eller orka umgås med andra.

⁴ Närmare 30 procent hade, enligt de häktningsframställningar som Brå har granskat, behov av tolk.

Brås bedömning och förslag

I det avslutande avsnittet ger Brå ett antal förslag på hur verksamheten kan utvecklas med utgångspunkt i de resultat som redovisas. En ytterligare utgångspunkt för Brås diskussion är de förslag som Häktes- och restriktionsutredningen lämnade i sitt betänkande (SOU 2016:52). Nedan sammanfattas kort de frågor Brå tar upp och de förslag som lämnas.

Åtgärder för att minska antalet häktade och förkorta häktningstiderna

Brå stöder förslagen från Häktes- och restriktionsutredningen – främst att den så kallade tvåårsregeln⁵ tas bort, att tiden från häktning till åtal ska vara högst sex månader om det inte finns synnerliga skäl, att två alternativ till häktning införs - hemarrest eller områdesarrest, samt att häktade barn under 18 år placeras på särskilt ungdomshem i stället för i häkte. Man bör dock inte ha för stora förhoppningar när det gäller effekterna av dessa förslag. När det gäller alternativen hemarrest och områdesarrest är de främst tänkta för dem som varit långvarigt häktade på någon annan grund än kollusionsfara. Denna målgrupp är relativt liten, enligt Brås beräkningar. Det är även oklart i vilken grad ett slopande av tvåårsregeln skulle inverka på det totala antalet häktade, eftersom åklagarna vid så grova brott ofta bedömer att det finns risk för kollusion, recidiv eller flykt. Eftersom få personer sitter häktade längre än sex månader fram till åtalet skulle troligen även de föreslagna fristerna korta tiden i häkte för endast en mycket begränsad andel av de häktade.

Åtgärder för att färre häktade ska få restriktioner

Enligt Brås bedömning finns det en inte obetydlig risk för att förslagen från Häktes- och restriktionsutredningen får en ganska begränsad effekt även på antalet och andelen häktade som har restriktioner. Det kan därför finnas skäl att under en försöksperiod pröva något mer långtgående förändringar. En möjlighet skulle då vara att en utvald åklagarkammare fick i uppdrag att bland häktade med kollusionsfara öka andelen som tillåts umgås med andra häktade – från dagens nästan 0 procent till exempelvis 50 procent. Det skulle innebära att åklagarna i större utsträckning än i dag inskränker beslutet om restriktioner till besök och telefonsamtal, men redan från första dagen tillåter samsittning eller gemensam vistelse med andra intagna som inte ingår i samma utredning.

⁵ Tvåårsregeln innebär en presumtion för att den som misstänks för ett brott, som ger minst två års fängelse, ska häktas.

Försöket skulle följas upp och utvärderas vad gäller effekter på utredningsarbetet och lagförningar. I försöket skulle förslagsvis Riksåklagaren ställa åklagare med särskild spetskompetens till förfogande som rådgivare eller bollplank, både när det gäller genomförandet generellt och i enskilda fall.

Åtgärder för att få till stånd att restriktioner lättas

Åklagarmyndigheten och Kriminalvården (Åklagarmyndigheten 2016b) kom i mars 2016 med ett gemensamt förslag om att införa särskilda samverkansmöten kring de intagna som beräknas sitta lång tid med restriktioner. Allra senast när en intagen haft restriktioner i tre månader ska Kriminalvården ta initiativ till ett samverkansmöte mellan ansvarig häktespersonal och förundersökningsledaren. Syftet med samverkansmötet ska vara att möjliggöra isoleringsbrytande åtgärder och att gemensamt hitta lösningar för att den intagnes tillvaro i häktet ska underlättas. Enligt rapporten ska den här typen av samverkansmöten komma till stånd mycket tidigt vad gäller häktade ungdomar. Brå stöder förslaget.

Åtgärder för att minska tiden i isolering

Brå stöder Häktes- och restriktionsutredningens förslag att barn i häkte ska ha lagstadgad rätt till minst fyra timmars vistelse med andra varje dag, och att vuxna ska ha rätt till minst två timmars sådan vistelse per dag. För dem med restriktioner är, enligt Brås mening, så kallad restriktionsgemenskap (det vill säga möjlighet till umgänge med andra intagna med restriktioner) att föredra framför samsittning i en cell. Det ligger i linje med vad Häktes- och restriktionsutredningen föreslog. Arbete i denna riktning har redan påbörjats hos Kriminalvården, men behöver utvecklas och följas upp.

Risken för att en häktad blir alltför isolerad är särskilt stor bland dem som inte talar flytande svenska. För att få en bättre uppfattning om situationen för den gruppen föreslår Brå att Kriminalvården i sina fortsatta dygnsmätningar bör registrera inte bara de häktades ålder och kön utan även om de har svårt att förstå svenska och vilka språk de i så fall talar.

I syfte att minska de skadliga effekterna av isolering bör Kriminalvården även se över de häktades möjligheter till meningsfull sysselsättning i cellen. Vikten av sådan sysselsättning understryks i Brås intervjuer med intagna.

Övergripande åtgärder för att göra tiden i häkte mer human

Många av de brister i häktesmiljön som identifierats i Brås kartläggning påverkar samtliga häktade – oavsett restriktioner. Det gäller inte minst lokalernas ändamålsenlighet och personalresurserna.

Brå stöder även Häktes- och restriktionsutredningens förslag till åtgärder för att underlätta de häktades kontakt med anhöriga och vänner, till exempel att det ska vara möjligt att ringa till mobiltelefoner och telefoner som är anslutna till IP-telefoni. Enligt Brås mening bör också häktenas rutiner för besök och telefonsamtal bli mer enhetliga och anpassas till de häkten vars rutiner minskar de häktades isolering i störst utsträckning.

Av intervjuerna med intagna framkommer att flera av dem mått psykiskt dåligt, och uppfattat att det dröjt för länge innan personalen uppmärksammat det. Enligt Brås mening kan det övervägas om det behövs ett system med några enkla bedömningsfrågor som personalen dagligen stämmer av med varje häktad, för att inte missa någon som mår dåligt och kan behöva extra stöd.

För att kunna realisera de nämnda förslagen och förbättra situationen för samtliga häktade, både med och utan restriktioner, måste Kriminalvårdens resurser för att genomföra förbättringar säkras.

Inledning

I Sverige häktas varje år mellan 9 000 och 10 000 personer. Över hälften av häktningarna varar i mer än en månad, och en given dag sitter mellan 1 600 och 1 700 personer inskrivna i svenska häkten.⁶

En huvudregel för häktning är att det finns en misstanke om brott för vilket fängelse om minst ett år är föreskrivet, samt att det finns en risk att den misstänkte annars avviker, försvårar utredningen eller fortsätter sin brottsliga verksamhet. Samtidigt ska skälen för häktning uppväga det intrång i den häktades fri- och rättigheter som häktningen innebär. Häktningarna innebär långtgående inskränkningar i dessa rättigheter, som dessutom sker vid en tidpunkt i rättsprocessen då det ska råda en presumtion om den misstänktes oskuld (t.ex. Ferguson 2016). I jämförelse med fängelse utmärks också häktningen av den extra påfrestning som det innebär att häktningstiden är obestämd, och den osäkerhet som råder kring vad brottsutredningen kommer att leda till. Drygt två tredjedelar av de häktade har också under någon del av häktningstiden restriktioner som ytterligare begränsar deras kontakter med omvärlden.

Restriktioner vanligare i Sverige än i andra länder

Vid en internationell jämförelse skiljer inte Sverige ut sig när det gäller antalet häktade i relation till befolkningmängden. I Sverige är antalet häktade 15 per 100 000 invånare. Av de nordiska länderna har Danmark och Norge fler häktade (25 respektive 21), medan Finland och Island har färre (11 respektive 4).⁷

Däremot utmärker sig Sverige jämfört med andra europeiska länder, inklusive de nordiska, när det gäller användningen av restriktioner och isolering (se nedan). Danmark och Norge har

⁶ Uppgifter från Åklagarmyndigheten (2016a) och Kriminalvården (2016).

⁷ Uppgifterna avser 2013 (se Walmsley 2015).

tidigare kritiserats för omfattande bruk av restriktioner, men till skillnad från Sverige har dessa bägge länder kraftigt minskat användningen de senaste femton åren. I Norge har andelen häktade som sitter isolerade på grund av restriktioner minskat till cirka 12 procent och i Danmark har andelen minskat till 1–3 procent (SOU 2016:52).⁸ Det kan jämföras med att två tredjedelar av de häktade i Sverige har restriktioner.

Med utgångspunkt i en jämförande studie av frihetsberövanden före rättegång i 15 EU-medlemsländer, konstaterar organisationen Fair Trials International (2011) att användningen av restriktioner inklusive isolering utgör det allvarligaste problemet när det gäller häktning i Sverige. I de flesta av de länder som ingick i jämförelsen var det i stället överbeläggning eller långa häktningstider som ansågs utgöra de allvarligaste problemen (jfr Åklagarmyndigheten 2014a).

Internationell och nationell kritik

Den svenska användningen av häktning och restriktioner, och den isolering som en häktning med restriktioner medför, har åtskilliga gånger kritiserats både nationellt och internationellt, av bland andra FN:s antitortyrkommitté (CAT)⁹ och Europarådets kommitté mot tortyr (CPT)¹⁰. Kritiken som riktats mot Sverige från FN:s antitortyrkommitté handlar om de långa häktningstiderna, avsaknaden av tidsgränser och den höga andelen häktade som ålagts restriktioner och isoleras. Man kritiserar särskilt isolering av barn och avsaknaden av särskilda regler för barn (CAT 2014).

Mellan 1991 och 2015 har delegationer från Europarådets kommitté mot tortyr (CPT)¹¹ återkommande besökt svenska häkten och fängelser och rapporterat om de rådande förhållandena. I den senaste rapporten (CPT 2016) lyfts bland annat att en övervägande del av dem som häktats med restriktioner är isolerade i upp till 23 timmar per dygn, och att isoleringen har en mycket negativ effekt på de häktades psykiska hälsa. I rapporten lyfts även att användningen av restriktioner för häktade i Sverige, alltsedan kommittén gjorde sitt första besök 1991 och till det senaste besöket 2015, i stort sett är oförändrad, trots den

⁸ Minskningen har kunnat åstadkommas trots att rättssystemet i de övriga nordiska länderna bygger på muntlighet och omedelbarhet, liksom i Sverige.

⁹ CAT står för United Nations Committee against Torture.

¹⁰ CPT står för European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment vilket i fullständig svensk översättning motsvarar Europeiska kommittén till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

¹¹ CPT har besökt svenska häkten och fängelser (bl.a.) under åren 1991, 1994, 1998, 2003, 2009 och 2015.

upprepade kritik som framförts av kommittén under de 24 åren. Kommittén menar att Sverige snabbt och beslutsamt bör vidta nödvändiga åtgärder och, om så behövs, införa lagändringar för att säkerställa att restriktioner för häktade endast används vid exceptionella omständigheter, som strikt begränsas till de faktiska behoven i det enskilda fallet, och att de inte åläggs den häktade längre än vad som är absolut nödvändigt.

Kritik från FN:s barnrättskommitté och Barnombudsmannen

När det gäller häktning av barn har FN:s kommitté för barnets rättigheter bland annat uttryckt en allvarlig oro över Sveriges isolering av barn som placeras i häkte och arrest, och har uppmanat Sverige att omgående bryta isoleringen för alla barn och ändra sin lagstiftning för att förbjuda isolering för barn (FN 2015).

Även Barnombudsmannen (BO) riktar i en rapport från 2013 stark kritik mot hur häktning och restriktioner används när barn och unga blir misstänkta för brott, och föreslår bland annat att tidsgränser ska införas och att barn och unga inte ska få isoleras (BO 2013).

Häktes- och restriktionsutredningen

Mot bakgrund av den rådande situationen har regeringen gett flera aktörer i uppdrag att närmare se över häktesrelaterade frågor. Ungefär samtidigt som Brå fick det uppdrag som redovisas här, tillsatte regeringen även en särskild utredare som skulle lämna förslag som syftar till att minska användningen av häktning och restriktioner.¹² Betänkandet presenterades i augusti 2016 (SOU 2016:52).

Utredningen lämnar en rad förslag med syfte att minska antalet personer i häkte – och då särskilt barn i häkte, förkorta häktningstiderna, minska användningen av restriktioner och begränsa tiden per dag i isolering. I huvudsak föreslås följande:

För att minska antalet personer i häkte

- Att den så kallade två årsregeln tas bort. Regeln innebär en presumtion för att den som misstänks för ett brott, som ger minst två års fängelse, ska häktas.
- Att två nya alternativ till häkte införs: hemarrest eller områdesarrest. Båda alternativen föreslås övervakas elektroniskt.
- Att häktade barn under 18 år placeras på särskilt ungdomshem.

¹² Därutöver fick Statskontoret i uppdrag att granska om hanteringen av forensiska undersökningar leder till omotiverat långa häktningstider (se vidare Statskontoret 2016).

För att minska häktningstiderna

- Att häktningstiderna begränsas genom tidsfrister som bara får förlängas om det finns synnerliga skäl. Tidsfristen för vuxna skulle vara sex månader från häktningen till att åtal har väckts och tre månader för barn under 18 år. För barn skulle fristen få förlängas bara om det är absolut nödvändigt.

För att minska användningen av restriktioner

- Att det är rätten, och inte som i dag åklagaren, som beslutar huruvida den häktade ska restriktioner av ett visst slag.

För att minska de häktades isolering

- Att häktade barn ska ha rätt till minst fyra timmars vistelse med andra varje dag och att vuxna ska ha rätt till minst två timmars sådan vistelse per dag.
- Att det på alla häkten ska finnas ett gemensamhetsutrymme per 15 häktade och att det ska finnas en heltidstjänst per 15 häktade som enbart arbetar med isoleringsbrytande åtgärder.
- Att Kriminalvårdens rutiner för att inhämta anhörigas och vänners samtycke till kontakter förenklas.

Sveriges häkten

Kriminalvården driver i skrivande stund 30 häkten i varierande storlek. Fem av dem är säkerhetshäkten. Ett häkte har en särskild avdelning för kvinnor och tre häkten har särskilda ungdomsavdelningar. Därutöver finns vissa avdelningar på kriminalvårdsanstalter som används för placering av häktade.

Häktena är geografiskt spridda över landet, från Luleå i norr till Malmö i söder. Det häkte som har minst antal platser är ett tillfälligt häkte med 9 platser, och det största häktet har 288 platser. Det vanligaste antalet ligger mellan 30 och 60 platser. De flesta häkten tar emot både häktade med restriktioner och häktade utan restriktioner, men ett mindre antal häkten tar i första hand emot de som är ålagda restriktioner och ytterligare ett antal häkten tar endast emot häktade utan restriktioner. Gemensamhetsverksamhet, det vill säga verksamheter där de häktade får träffa andra som sitter häktade, finns på de allra flesta häkten. Det saknas dock helt på minst tre häkten.¹³ Gemensamhetsverksamheterna är i första hand avsedda för de häktade utan restriktioner.

¹³ Kriminalvårdens webbplats (<https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/hakte/vara-hakten/>; uppgifterna hämtade 2016-11-08).

Fem säkerhetshäkten

Fem av landets häkten är säkerhetshäkten. Säkerhetshäktena är större än många andra häkten – de har mellan 117 och 288 platser, och tar emot häktade med och utan restriktioner. De skiljer sig från övriga häkten genom att man har en högre säkerhetsnivå och att man bland annat har en säkerhetsavdelning, bevakningscentraler och inpasseringskontroll. De har också en högre personaltäthet än övriga häkten. Både personal och besökare måste passera inpasseringskontroller, och de intagna slussas via kameraövervakning till de olika utrymmena på häktet.

På säkerhetshäktets säkerhetsavdelning placeras klienter som bedöms utgöra en särskild säkerhetsrisk. Säkerhetsavdelningarnas platser utgör dock en mindre del av säkerhetshäktenas ordinarie platser.¹⁴ Dessa häkten har, liksom alla andra häkten, upptagningsområden för en eller flera tingsrätter och har därmed huvudsakligen platser för häktade som inte bedömts utgöra en särskild säkerhetsrisk.

Endast en särskild avdelning för kvinnor

Kvinnorna utgör endast en liten andel av de häktade,¹⁵ och tillgången till särskilda häktesplatser för dem i olika delar av landet är begränsad. Sollentunahäktet är det enda häktet som har en nationellt beslutad avdelning för kvinnor. Avdelningen har 24 platser och är tänkt att utgöra en nationell resurs. Det förekommer också att kvinnor sitter häktade på landets andra häkten, på vanliga avdelningar.¹⁶ Häktesintagna får dock enligt huvudregeln inte vistas med motsatt kön, vilket försvårar för kvinnorna på dessa avdelningar att delta i gemensamma aktiviteter.

Särskilda ungdomsavdelningar finns på häkten i Sollentuna, Göteborg och Malmö.¹⁷ Det som särskiljer ungdomsavdelningarna i dag är att personalen fått mer utbildningsinsatser och att avdelningarna har fått medel för ungdomshandläggare.¹⁸ Ungdomshandläggarna fungerar som en typ av klienthandläggare, med ansvar för samverkan med bland andra socialtjänsten och frivården kring en eventuell behandlingsplan.

¹⁴ Säkerhetsavdelningarnas platser utgör mindre än 10 procent av säkerhetshäktenas ordinarie platser, enligt uppgift från en representant från Kriminalvården.

¹⁵ Se kapitlet om vilka som häktas och hur länge.

¹⁶ Alla häkten ska ha en utsedd kontaktperson för kvinnliga intagna.

¹⁷ Uppgift från uppdragets referensgruppsperson från Kriminalvården.

¹⁸ En satsning som gjorts efter att Kriminalvården fått regeringens uppdrag om förstärkta insatser för unga i kriminalvård, Justitiedepartementet 2013 (Ju2013/4394/KRIM).

Det händer dock att ungdomar sitter på vanliga avdelningar på något av landets häkten, trots att de som regel inte ska vistas tillsammans med vuxna.

Miljön i häktet varierar

Ett häkte är uppbyggt av olika zoner där den häktade får vistas i olika stor utsträckning. Det finns de häktades egna rum, där särskilt häktade med restriktioner tillbringar den största delen av tiden. Dessa är oftast små, enkla utrymmen med en sovbräda, ett skrivbord med tillhörande stol, en tv samt oftast en toalett (i vissa häkten finns inte wc på rummen utan den häktade måste be en kriminalvårdare om att få gå på toaletten). Rummen har fönster med jalousier som visserligen släpper in dagsljus men förhindrar såväl utsikt som insyn. På rummet finns en knapp som den häktade kan trycka på för att komma i kontakt med häktespersonalen.

På de flesta häkten finns också gemensamhetsutrymmen som till exempel kan bestå av matsalen och ett aktivitetsrum där det finns möjlighet till olika aktiviteter, beroende på häkte, samt ett träningsrum där utrustningen också skiljer sig mellan olika häkten. På vissa häkten kan de allmänna ytorna inskränka sig till exempelvis en korridor och en liten TV-soffa. På andra kan det i stället finnas ett stort sällskapsrum med pingisbord uppställt hela tiden, ett kök och flera tv-soffor. När det gäller avdelningar för unga har Kriminalvården gjort särskilda satsningar för att förbättra miljön, vilket inkluderar att skapa tilltalande gemensamhetsutrymmen.

Det finns även besöksrum där de häktade kan ta emot externa besökare. Besöksrummen är ofta små och funktionella. Det finns på en del häkten även så kallade familjerum, som har anpassats till eventuella besök från barn.

Brås uppdrag

Brottsförebyggande rådet fick 2015 i uppdrag av regeringen att kartlägga situationen i häkte. Som en bakgrund till uppdraget tar regeringen upp den återkommande kritik som riktats mot Sverige, såväl nationellt som internationellt. Kritiken har gällt långa häktningstider, avsaknad av tidsgränser, isolering, få alternativ till häktning samt omfattande restriktioner, och kritiken har även gällt förhållandena för barn och unga i häkte. Regeringen tillsatte därför tre utredningar, varav ett innebar ett uppdrag till Brå.¹⁹

¹⁹ Regeringen tillsatte också den tidigare nämnda Häktes- och restriktionsutredningen, som skulle lämna förslag som syftar till att minska användningen av häktning och restriktioner, och gav Statskontoret i uppdrag att granska om hanteringen av forensiska undersökningar leder till omotiverat långa häktningstider.

Uppdraget syftade till att öka kunskapen om användningen av häktning och restriktioner samt om tillämpningen av isoleringsbrytande åtgärder. I uppdraget ingick att utifrån kartläggningen redovisa eventuella identifierade hinder för en human, säker och effektiv häktesverksamhet och att vid behov lämna förslag på hur verksamheten kan utvecklas. Med denna rapport avrapporteras uppdraget.

Studiens syfte och frågeställningar

Med utgångspunkt i regeringens uppdrag till Brå har föreliggande studie följande tre huvudsyften:

1. Att kartlägga häktespopulationen avseende kön, ålder, den brottslighet de häktade är misstänkta för, samt häktningstider och häktningsskäl.
2. Att redogöra för användningen av restriktioner och andra kontroll- och tvångsåtgärder och för tillämpningen av olika former av lättnader och isoleringsbrytande åtgärder. Brå ska också redogöra för i vilken utsträckning möjligheten att begära rättens prövning av restriktioner av visst slag används.
3. Att beskriva andra förhållanden som kan påverka situationen i häkte samt redovisa identifierade hinder för en human, effektiv och säker häktningverksamhet och ge förslag på hur verksamheten kan utvecklas.

Enligt uppdraget ska kartläggningen ge en övergripande bild av situationen i häkte och samtidigt särskilt uppmärksamma hur förhållanden ser ut för barn och unga. I uppdraget ingår även att belysa eventuella geografiska skillnader, liksom skillnader mellan kvinnor och män samt mellan flickor och pojkar, och att analysera de isoleringsbrytande åtgärder som i dag används utifrån nationella och internationella erfarenheter och forskning.

Utifrån studiens tre huvudsyften har följande frågeställningar formulerats:

- På vilka grunder fattas beslut om häktning och vilka är de vanligaste häktningsskäl för brotten?
- Vilka häktas och hur länge sitter de häktade?
- Hur ser användningen av restriktioner och andra kontroll- och tvångsåtgärder ut? I vilken utsträckning begärs rättens prövning av restriktioner av visst slag?
- I vilken utsträckning får de häktade med restriktioner olika former av isoleringsbrytande åtgärder?

- Vilka hinder finns för en human, effektiv och säker häktungsverksamhet?
- Hur kan andelen häktade som är isolerade minska och hur kan häktesverksamheten utvecklas?

Avgränsningar

Undersökningen begränsas till att gälla personer häktade på grund av brott, inte personer inskrivna i häkte i väntan på verkställande av utvisning etc. Den gäller heller inte personer som sitter anhållna på grund av misstanke om brott, men som ännu ej häktats.

Med häktningstider avses i undersökningen tiden från det första häktningsbeslutet tills häktningen upphört på grund av lagakraftvunnen dom, väckt åtal, avskriven misstanke eller att häktningen av andra skäl inte längre anses behövlig utifrån utredningen. Som häktningstid räknas alltså tiden efter en tingsrättsdom även vid eventuell väntan på avgörande i högre rätt, oftast hovrätt.

Rapportens disposition

I nästkommande kapitel redogörs för de metoder och material som använts för att besvara uppdragets olika frågeställningar. Rapportens tredje kapitel belyser häktningsgrunderna och de häktningsgrundande brotten. I det följande kapitlet beskrivs häktespopulationen och häktningstiderna, och i kapitlet därpå redogörs för användningen av restriktioner. I det sjätte kapitlet studeras de isoleringsbrytande åtgärder som genomförs på häktena. Även lättnader i restriktioner belyses här. Det följande kapitlet ägnas åt olika hinder för isoleringsbrytande åtgärder och lättnader i restriktioner. Därefter beskrivs de häktades upplevelser av att vara frihetsberövade utifrån olika teman. I rapportens sista kapitel beskrivs och diskuteras olika utvecklingsområden och förslag för att göra tiden i häkte mer human.

Metod och material

För att besvara undersökningens frågeställningar har flera olika datakällor använts:

- Registeruttag från Åklagarmyndighetens ärendehanteringssystem Cåbra avseende samtliga avslutade häktningar 2014 (totalt 9 486 observationer).
- Slumpmässigt urval om 525 häktningsframställningar.
- Statistik från Kriminalvårdens dygnsmätningar beträffande isoleringsbrytande åtgärder.
- Intervjuer med åklagare, anställda inom Kriminalvården och häktade personer.

Registeruttag från Åklagarmyndigheten

För att besvara frågan om vilka individer som sitter i de svenska häktena ett givet år, och hur länge de sitter häktade med eller utan restriktioner, har registerdata hämtats från Åklagarmyndighetens ärendehanteringssystem Cåbra. Registeruttaget omfattar samtliga avslutade häktningar 2014.²⁰ Brå fick uppdraget under juli 2015 och datainsamlingen påbörjades samma år, vilket är anledningen till att datauttaget avser 2014 och inte 2015.²¹ Totalt omfattar materialet 9 486 avslutade häktningar. I uttaget finns uppgifter på individnivå om de häktades kön och ålder, liksom om häktningstider, häktningsskäl och eventuella restriktioner.

Uppgifterna i Cåbra betraktas av Åklagarmyndigheten som något osäkra, bland annat på grund av att beslut från domstolar eller Kriminalvården förs in i Cåbra manuellt när besluten kommer till åklagarnas kännedom. Enligt Åklagarmyndigheten (2015) innebär detta en risk att alla beslut om att häktningar ska upphöra eller att restriktioner ska hävas inte förs in i Cåbra. Det kan ex-

²⁰ Merparten av dessa (84 procent) påbörjades 2014, medan omkring 15 procent påbörjades 2013 och en procent påbörjades 2012 eller tidigare.

²¹ Uppgifterna från Åklagarmyndigheten (Cåbra) är kvalitetsgranskade först i maj det efterföljande året, vilket påverkade att Brå valt att inhämta data för 2014.

empelvis innebära att häktningstiderna överskattas något. På det hela taget bedöms materialet dock ge en god bild av de häktade och de grundläggande omständigheterna kring häktning.

Urval av häktningsframställningar

Registeruttaget har kompletterats med ett slumpmässigt urval om 525 häktningsframställningar (cirka 5 procent av det studerade materialet) för att få fram närmare uppgifter om vilken typ av brott som varit häktningsgrundande. I urvalet är barn i åldern 15–17 år överrepresenterade (43 personer, motsvarande cirka var tredje person i denna åldersgrupp) för att nå ett tillräckligt stort antal och, i linje med uppdraget, kunna särredovisa kategorin. Uppgifterna från häktningsframställningarna kodades in manuellt, vilket begränsade urvalets storlek – som dock ändå bedöms tillräcklig för att ge en rättvisande bild av de häktades brottslighet.

Kriminalvårdens dygnsmätningar

Kriminalvården har sedan 2014 genomfört mätningar av de isoleringsbrytande åtgärder som utförts vid landets häkten. Mätningarna har skett under totalt sju dygn, fördelade på olika veckodagar och tillfällen, jämnt utspridda under året.²² Häktespersonalen har vid dessa mätningar fått fylla i enkäter där de observerat de intagnas tid i olika åtgärder. Totalt ingår 9 148 observationer i materialet för 2015. Samma klienter kan förekomma flera gånger, eftersom det är en totalundersökning av de intagna vid varje mätillfälle.

För Brås analys har uppgifterna från de olika mättillfällena under året slagits ihop, för att ta fram hur mycket tid i olika isoleringsbrytande åtgärder som de intagna fått i genomsnitt per dygn. Brås redovisning av tid i isoleringsbrytande åtgärder för män, kvinnor, vuxna och barn kan således tolkas som den genomsnittliga tid som en person från respektive grupp får i isoleringsbrytande åtgärder under en typisk dag i häkte.

År 2015 har samtliga häkten och en anstalt med häktade deltagit i mätningarna om isoleringsbrytande åtgärder, även om vissa av dem inte har genomfört mätningar vid samtliga sju mättillfällen under året.

---

²² Datum för mätningarna var: onsdagen den 4 februari, lördagen den 21 mars, tisdagen den 5 maj, fredagen den 12 juni, måndagen den 3 augusti, söndagen den 4 oktober och torsdagen 3 december 2015.

Intervjuer

Inom ramen för undersökningen har Brå även genomfört totalt 24 intervjuer med anställda inom Kriminalvården, åklagare och häktade.

Intervjuer med anställda inom Kriminalvården

Brå har besökt fem häkten på olika platser i landet och genomfört intervjuer med totalt nio kriminalvårdsanställda i olika befattningar. Häktesurvalet har skett strategiskt för att representera eventuella olikheter som kan uppstå på grund av geografiska förutsättningar, men också för att få inblick i de olika utmaningar som stora respektive små häkten kan stå inför. Även urvalet av intervjupersoner har varit strategiskt, och har utgått från ålder, kön och yrkeserfarenhet. Urvalet består av en kriminalvårdsinpektör, en klienthandläggare och sju personer som arbetar som kriminalvårdare. Tre av de intervjuade är kvinnor. Urvalet täcker personer med erfarenhet av arbete med unga, kvinnor och män, liksom av arbete på både restriktions- och gemensamhetsavdelningar.

Intervjuerna kretsade främst kring den övergripande situationen på häkte samt kring vilka hinder som finns för isoleringsbrytande åtgärder och för en human häktesverksamhet. Samtliga intervjuer genomfördes av en eller två intervjuare från Brå i en möteslokal på intervjupersonernas arbetsplats.

Intervjuer med åklagare

Brå har även genomfört intervjuer med fem åklagare, varav fyra var verksamma som operativa åklagare vid Åklagarmyndigheten. Den femte hade tidigare varit operativ men arbetade vid tiden för intervjun på ett av Åklagarmyndigheternas utvecklingscentrum. Valet av intervjupersoner har skett strategiskt utifrån geografisk placering, kammarstorlek och arbetsspecialisering (exempelvis ungdomsbrottslighet) i samråd med uppdragets referensperson från Åklagarmyndigheten. Två av de intervjuade åklagarna är män och tre är kvinnor. Åklagarintervjuerna skedde via telefon.

De frågor som ställdes till åklagarna avsåg att belysa bland annat hinder för isoleringsbrytande åtgärder, hur ofta möjligheten att begära rättens prövning av enskilda restriktioner utnyttjas samt hur åklagarna överlag gör olika bedömningar av exempelvis häktningsskäl och restriktionsbehov.

Intervjuer med häktade

Brå har även genomfört intervjuer med tio personer som vid tiden för intervjun satt häktade på något av de fem häkten som Brå besökt för att genomföra intervjuer med Kriminalvårdsanställda (se ovan). Urvalet var även i detta fall strategiskt utifrån

de häktades ålder, kön, erfarenhet av restriktioner och tidigare erfarenhet av att ha suttit i häkte. De aktuella häktena fick i uppgift att fråga häktade, som uppfyllde urvalskriterierna, om de ville ställa upp i en intervju med Brottsförebyggande rådet. Totalt har två kvinnor och åtta män intervjuats. Fem av dessa personer satt med restriktioner vid tiden för intervjun. De övriga hade tidigare under sin häktestid haft restriktioner men vid tiden för intervjun var dessa hävda och personerna satt på gemensamhetsavdelning. Två av de intervjuade var ungdomar, två var i fentioårsåldern och resten var mellan 25 och 40 år gamla. Sju av de tio intervjuade saknade tidigare erfarenhet av att ha varit häktade.

Intervjuerna hölls antingen i ett mötesrum på avdelningen eller i ett besöksrum. Vid samtliga tillfällen var endast den häktade och två intervjuare från Brå närvarande. Syftet med intervjuerna var att belysa frågeställningarna om isoleringsbrytande åtgärder, lättnader i dessa samt hur situationen i häktet upplevs mer generellt.

Analys av intervjumaterialet

Samtliga intervjuer var semistrukturerade, vilket innebär att de utgick från en intervjuguide med specifika teman, men med möjlighet till uppföljningsfrågor för att ge intervjupersonerna utrymme att utveckla och fördjupa sina berättelser. De enskilda intervjuerna pågick i mellan 50 minuter och 1 timme och 30 minuter. Efter erhållet samtycke från intervjupersonerna har samtliga intervjuer utom en spelats in och sedan transkriberats. Transkriberingarna har tematiserats och analyserats av Brås utredare. Vissa intervjudelar, i synnerhet utsagor från kriminalvårdare och åklagare, används i rapporten för att tydliggöra och komplettera resultat från statistiska analyser, medan de häktades erfarenheter belyses i ett eget empiriskt kapitel.

Skäl till häktning

Sammanfattning

De flesta som häktas i Sverige – drygt två tredjedelar – blir häktade på grund av att åklagaren bedömer att det finns risk för att de på olika sätt kommer att försvåra utredningen, så kallad kollusionsfara. Drygt hälften häktas på grund av risk för återfall under utredningstiden (recidivfara) och en tredjedel på grund av flyktfara. Närmare två tredjedelar var häktade på mer än en grund. En tiondel häktades för att de begått ett grovt brott med minst två års fängelse i straffskalan (den så kallade tvåårsregeln).

De häktade har oftast begått förmögenhetsbrott (38 procent) eller våldsbrott (30 procent). När det gäller kvinnorna i Brås material framkommer en viss tendens till att de häktats för grövre brott än männen. Det skulle kunna vara ett tecken på att åklagarna är mindre benägna att häkta kvinnor än män, något som även framgår i Brås intervjuer.

Man kan även se ett tydligt mönster att när unga häktas rör det sig om grövre brott än när vuxna häktas, oftast rån, och fler häktningsgrunder. Sammantaget tyder redovisningen på att åklagare i stor utsträckning begränsar häktningar av barn till de grövsta brotten, i linje med de regler om återhållsamhet som finns.

Häktning kan beskrivas som det mest ingripande tvångsmedlet enligt rättegångsbalken (Karnov 2016). En medborgare har enligt lagen (2 kap. 8 § RB) ett grundläggande skydd mot frihetsberövande, och detta skydd kan enbart inskränkas så att det inte går utöver vad som är nödvändigt utifrån vad som föranlett frihetsberövandet. Skyddsprincipen är även inskriven i Europakonventionen (prop. 86/87:112 s. 52 ff).

Tre huvudskäl

Skäl till häktning anges i 24 kap. 1-3 §§ RB samt i häkteslagen (2010:611). Enligt huvudregeln (24 kap. 1 § 1 st. RB) kan en person som på sannolika skäl misstänks för brott med minst ett år i straffskalan begäras häktad om det finns risk för något av följande:

- Att personen försvårar utredningen (*kollusionsfara*).
- Att personen fortsätter sin brottsliga verksamhet (*recidivfara*).
- Att personen avviker eller på något annat sätt försöker att undandra sig lagföring eller straff (*flyktfara*).

Om brottets straffminimum är fängelse i två år eller däröver gäller så kallad obligatorisk häktning, om det inte är uppenbart att det saknas anledning till häktning (*tvåårsregeln* eller presumptionsregeln; 24 kap. 1 § 2 st. RB).

Samtidigt ska *proportionalitetsprincipen* följas. Enligt den får häktning endast ske om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (24 kap. 1 § 3 st. RB). Regeln innebär att om inte häktningsskälen är tillräckligt starka eller om syftet med åtgärden kan tillgodoses med alternativa åtgärder (reseförbud, anmälningsskyldighet eller övervakning, se 25 kap. RB) ska häktningssyrkandet avslås (SOU 2016:52). I bedömningen av proportionaliteten ingår även frihetsberövandets längd.

Om det kan antas att straffet för det aktuella brottet endast blir böter, får häktning inte ske (24 kap. 1 § 4 st. RB). Det kan finnas ytterligare grunder för häktning. Exempelvis får en på sannolika skäl misstänkt person häktas oavsett brottets beskaffenhet om dennes identitet eller hemvist är okänd eller hemvist saknas inom riket och det föreligger så kallad kvalificerad flyktfara (24 kap. 2§ RB). I vissa fall får man häkta även en skäligen misstänkt person, det vill säga utifrån en lägre misstankegrad. Förutom att de andra förutsättningarna för häktning då ska vara uppfyllda gäller regeln när det är av synnerlig vikt att den misstänkte tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning om brottet (24 kap. 3 § RB – så kallad utredningshäktning).

Även personliga omständigheter beaktas vid beslut om häktning. I 24 kap. 4 § RB anges att en person som riskerar att lida men av häktningen på grund av sin ålder, sitt hälsotillstånd eller liknande omständighet endast får häktas om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas.

Synnerliga skäl för att häkta barn

I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) slås fast att misstänkta personer under 18 år endast får häktas om det finns synnerliga skäl. Bedömningen av när det föreligger synnerliga skäl ska göras utifrån samtliga omständigheter och med större utrymme för frihetsberövanden som kan förväntas vara kortvariga. Skäl att häkta en person under 18 år finns främst om det föreligger kollusionsfara, medan övriga häktningsskäl inte väger lika tungt (RÅR 2006:3). Det finns också ett större utrymme att avstå från att häkta en misstänkt under 18 år utifrån tvåårsregeln. Tvåårsregeln behöver nämligen anpassas efter de strafflättnader som gäller unga lagöverträdare.

Sammantaget får häktning av en person under 18 år enbart ske om en betryggande övervakning inte kan ordnas på annat sätt (24 kap. 4 § RB) och det föreligger synnerliga skäl (23 § LUL). Lagstiftningen förutsätter då att lagöverträdare i åldern 15–17 år typiskt sett ska hanteras inom socialtjänsten och häktning ska undvikas. I första hand sker sådant omhändertagande genom att den unge blir föremål för åtgärder enligt LVU²³.

Häktning av 18–20-åringar

I viss mån gäller det sistnämnda även unga i åldern 18–20 år (SOU 2004:122). I förarbetena till bestämmelsen i 6 § LVU angavs att häktning som regel skulle kunna underlåtas när det finns ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU. Det tillades att ett sådant beslut bör kunna utgöra ett alternativ till häktning också för ungdomar i åldrarna över 18 år. Att hänsyn ska tas till åldern enligt 24 kap. 4 § RB omfattar dessutom även denna grupp. Också när det gäller unga i åldern 18–20 år tycks lagstiftaren alltså ha haft en ambition att undvika häktning i större utsträckning än när det gäller vuxna, det vill säga 21 år och äldre.

Bedömningsgrunderna

Grunden för häktningen är densamma för alla tre huvudskäl till häktning, nämligen påtaglig risk (prop. 1986/87:112 s. 102). Bedömningen av risken ska göras med utgångspunkt i *brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållanden eller annan omständighet* (Karnov 2016). När åklagaren finner att det finns skäl för häktning skickas en häktningsframställan till rätten, som sedan under en häktningsförhandling tar beslut i häktningsfrågan. I häktningsframställan anges skälen för häktning liksom det häktningsgrundande brottet/brotten och, när det är aktuellt, görs en begäran om restriktioner. Restriktioner är olika typer av åtgärder

²³ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

som begränsar den häktades kontakter med omvärlden och med andra häktade, för att undvika kollusion.

Nedan redogörs närmare för hur åklagare gör sina bedömningar av de tre grundläggande häktningsskälerna samt tvåårsregeln – dels utifrån Karnovs kommentar till rättegångsbalken (2016), dels utifrån vad som framkommit i Brås intervjuer med åklagare. Genomgången tyder på att det, till skillnad från tvåårsregeln, finns ett relativt stort utrymme för tolkning av huruvida det förekommer fara för kollusion, recidiv respektive flykt, i varje enskilt fall.

Kollusionsfara: vid grova brott, vid brott mot närstående och vid flera misstänkta

Kollusionsfara innebär främst att det finns en risk för att den misstänkte röjer undan spår efter brottet, förstör eller gömmer undan brottsbyte eller brottsverktyg eller på annat sätt försvårar utredningen (Karnov 2016). Det kan handla om att tvätta eller kasta bort kläder, att förstöra handlingar eller att manipulera bevismaterial. Kollusionsfara kan även avse påverkan på personer som har upplysningar att lämna om brottet, framför allt målsägare och vittnen. Det finns, enligt kommentaren, en större risk för kollusion om den misstänkte är bekant med de personer som ska höras i utredningen.

I nya riktlinjer från Riksåklagaren (RÅR 2015:1) förtydligas att det i varje enskilt fall ska ske en noggrann prövning av om det föreligger en beaktansvärd kollusionsrisk. Om så är fallet ska åklagaren pröva om denna risk, i förhållande till å ena sidan brottets allvar och andra sidan det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte, i sig motiverar ett frihetsberövande. I de fall kollusionsrisken inte självständigt kan motivera ett frihetsberövande ska den inte åberopas som häktningsskäl. Enligt riktlinjerna kan risken för kollusion generellt anses vara större vid grövre än vid lindrigare brott.

Praxis

Beslut om häktning på grund av kollusionsfara har en direkt verkan på om restriktioner kan användas i frihetsberövandet eller inte, och de åklagare Brå intervjuade var överens om att dessa bedömningar är mer komplexa än beslut om både flykt- och recidivfara. Några var av uppfattningen att risken för kollusion, och därmed restriktioner, tidigare kunde användas mer slentrianmässigt men att de nya dokumentationskraven, som infördes i slutet av 2015 (RÅR 2015:1), gör att man tänker efter mer. (Denna förhoppning bekräftas dock inte av uppgifter som Brå inhämtat från Åklagarmyndigheten. Andelen häktade som hade restriktioner första halvåret 2016 var densamma som 2015.)

De intervjuade åklagarna gav en relativt samstämmig bild av hur de bedömer huruvida en kollusionsfara föreligger. Kollusionsfaran och behovet av restriktioner bedöms som större när det i samma ärende finns flera misstänkta som behöver höras enskilt utan att kunna påverka varandras utsagor. Det kan även vara aktuellt i de fall man letar efter bevisning eller brottsbyte. En av åklagarna berättar att kollusionsfaran bedöms som starkare i ett tidigt skede av utredningen, under de första dagarna, innan man lyckats höra inblandade personer ordentligt. Sedan spelar också den misstänktes inställning till brottet in, enligt de intervjuade. Om den misstänkte exempelvis erkänner handlingen, finns lite fog att häkta personen på grund av kollusionsfara. En av åklagarna berättar att bedömningen av kollusionsfara också till viss del har att göra med den misstänktes tidigare brottsbelastning. Om personen exempelvis varit dömd för övergrepp i rättssak, finns en påtaglig risk för att denne på nytt ska försöka påverka vittnen.

Eftersom kollusionsfaran bedöms vara starkare om målsägaren är någon som den misstänkte känner till, blir den ett vanligt häktningsskäl vid brott mot närstående. Flera av de intervjuade åklagarna bekräftar även att kollusionsfara ofta, men inte alltid, är aktuell i kombination med recidivfara, exempelvis just vid relationsvåld.

Recidivfara: tidigare belastning ger vägledning

Risken för fortsatt brottslighet skiljer sig från de övriga häktningsgrunderna genom att den inte är lika direkt relaterad till det aktuella brottet, utan snarare har som syfte att skydda samhället mot nya brott (Karnov 2016). Den misstänktes tidigare brottsbelastning, så som den återspeglar sig i domar och godkända strafförelägganden (även utländska beslut), men även i pågående brottsutredningar och väckta åtal, får vägas in vid bedömningen av risken för fortsatt brottslighet. Den tidigare brottsligheten bör inte ligga alltför långt tillbaka i tiden och recidivfaran ska främst avse risk för att den misstänkte begår nya brott innan denne hinner lagföras för det brott som den aktuella häktningen avser. Risken bör gälla brott som är besläktade med det häktningsgrundande brottet och som i sig är allvarliga nog att kunna föranleda häktning (prop. 1986/87:112 s. 100 f.). Enligt kommentaren kan syftet med häktning på grund av recidivfara också vara att avbryta pågående seriebrottslighet.

Vid brottslighet där återfallsrisken är dokumenterat hög kan det dock finnas risk för fortsatt brottslig verksamhet även om den misstänkte är tidigare ostraffad. Exempel som anges i kommentaren är misshandel eller hot som riktar sig mot en närstående och som hör samman med akuta problem i relationen. Medan kol-

lusions- och flyktfara främst kan relateras till brottets svårhetsgrad kan alltså risken för fortsatt brottslighet snarare relateras till själva brottstypen (Karnov 2016).

Praxis

De intervjuade åklagarna ger utifrån sin praxis fler exempel på brottslighet som förknippas med recidivfara. De baserar sina bedömningar av recidivrisken dels på tidigare brottslighet utifrån belastnings- och misstankeregistret, dels på om brottsligheten i sig ger indikationer på att det finns en repetitivitet – exempelvis om en person är misstänkt för flera fall av tillgreppsbrott eller om målsägaren i ett fall som gäller våld i nära relation vittnar om brotts handlinger under en längre tid. Ett annat exempel på recidivfara som framkommer i intervjuerna är när personen har missbruksproblem och misstänks för flera narkotikabrott, vilket inte sällan förekommer i kombination med upprepade stöldbrott. Uppgifter från misstanke- och belastningsregistret beskrivs av åklagarna som den främsta vägledningen som, tillsammans med brottets svårhetsgrad, avgör om recidivfara föreligger. Men vid just tungt missbruk kan så kallad akutrecidiv åberopas utan att personen är straffad sedan tidigare.

En åklagare menar att det är svårare att bedöma recidivfaran när den misstänkte är bosatt i ett annat land än i Sverige. Då finns inte uppgifter om tidigare brottslighet dokumenterade på samma sätt, och då får åklagarna i högre utsträckning bedöma recidivfaran utifrån brottslighetens karaktär.

Flyktfara: oftast vid hemvist utanför Sverige

Med flyktfara avses risken för att den misstänkte kan undandra sig lagföring eller straff, främst genom att hålla sig undan, lämna orten eller till och med lämna landet (Karnov 2016). Även bestående förändringar av utseendet och andra åtgärder som kan bidra till att försvåra för myndigheterna att få tag på den misstänkte hör hit. Den som har svag eller ingen förankring i det svenska samhället anses typiskt sett kunna vara mera flyktbenägen. Det gäller exempelvis en person som begått brott vid tillfällig vistelse i Sverige. Vid grova brott anses flyktfaran (liksom kollusionsfara) dessutom vara större, eftersom den misstänkte har mer att förlora på en eventuell påföljd.

Praxis

En av de intervjuade åklagarna berättar att vid brott av en viss beskaffenhet och vid risk att den misstänkte flyr landet blir det mer eller mindre regelmässigt så att denne begärs häktad. En annan förklarar att det finns vissa regler i Europa, exempelvis

europiska arresteringsorder²⁴, men att det i dessa sammanhang finns praktiska problem när det gäller lagföring och verkställighet av straff för de mindre allvarliga brotten, som inte omfattas av denna reglering. I normalfallet blir man begärd häktad om man kommer från ett annat land (utom Norden) och inte har någon fast adress eller anknytning till Sverige.

Mycket allvarliga brott: tvåårsregeln

Vid mycket allvarliga brott kan domstolen utgå från att det finns häktningsskäl, om inte utredningen visar på motsatsen (prop. 1986/87:112 s. 34). Syftet med denna regel är att det vid allvarliga brott anses vara stötande för det allmänna rättsmedvetandet att den misstänkte befinner sig på fri fot, och därför krävs det inte att det i det enskilda fallet finns någon *påtaglig* risk för flykt, kollusion eller recidiv (Karnov 2016). Presumtionsregeln innebär att risk för kollusion, flykt eller recidiv anses föreligga i och med brottets beskaffenhet, om det inte är uppenbart att sådan risk saknas.

Kollusionsfara vanligast, framför allt bland barn och unga

Av figur 1 framgår skälen till häktning för dem som avslutade sin häktning 2014,²⁵ uppdelat på olika åldersgrupper och på kvinnor respektive män. Att andelarna summerar till mer än 100 procent beror på att det för mer än hälften av de häktade (60 procent) har varit aktuellt med flera häktningsskäl.²⁶

Kollusionsfara är det vanligaste häktningsskälet (67 procent), följt av recidivfara (55 procent) och flyktofara (32 procent). Att den häktade var misstänkt för ett brott där minimistraffet är två år var ett häktningsskäl i 10 procent av fallen. Det föreligger inga större könsskillnader i förekomsten av kollusionsfara, medan recidivfara är något vanligare bland misstänkta män (56 procent jämfört med 46 procent bland kvinnor). Även flyktofara är något oftare aktuellt när det gäller män.

²⁴ Lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder (arresteringsorderlagen) och förordningen (2003:1179) i samma ämne reglerar överlämnande från Sverige. Överlämnande kan begäras i två syften, dels för att någon ska lagföras i det andra landet, dels för att någon ska avtjäna en redan utdömd påföljd där. Arresteringsorder får utfärdas för brott som har fängelse i ett år eller mer i straffskalan. För att en arresteringsorder ska kunna utfärdas måste det finnas ett häktningsbeslut.

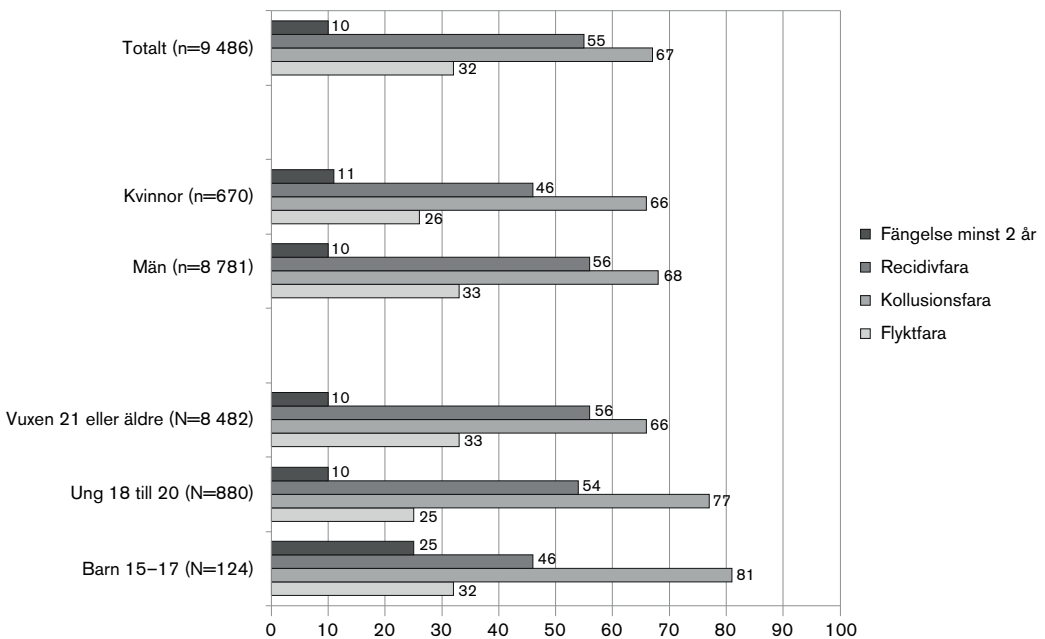
²⁵ Redovisningen avser de fyra vanligaste skälen till häktning.

²⁶ Som redan nämnts var en majoritet i det studerade materialet häktade utifrån flera häktningsskäl, oftast två. Den vanligaste kombinationen var kollusions- och recidivfara, förutom andra eventuella skäl.

Skälen för häktning varierar något beroende på den häktades ålder. Kollusionsfara är ett särskilt vanligt skäl för häktning när den misstänkte är barn eller ung (81 respektive 77 procent häktades på denna grund, jämfört med 66 procent bland vuxna). Det är väntat, dels utifrån skillnader i brottslighetens karaktär (se nedan), dels då kollusionsfara, som tidigare nämnts, ska väga tyngre än andra häktningsskäl när det gäller barn (RÅR 2006:3). En betydligt större andel av de häktade barnen 15–17 år är också häktade för brott där straffskalan är fängelse i minst två år (25 procent), jämfört med både unga 18–20 år och vuxna, bland vilka det rör sig om en tiondel.

Analyserna visar även en tydlig och väntad koppling mellan antalet misstänkta i samma ärende och skäl till häktning (redovisas ej i figurform). Sammanlagt 16 procent av dem som häktats enbart²⁷ på grund av kollusionsfara var häktade med minst tre andra personer, vilket kan jämföras med 2 procent vid flykt- respektive recidivfara och noll procent när enbart tvåårsregeln tillämpats.

Figur 1. Häktningsskäl totalt samt efter den misstänktes kön och ålder. Häktningar avslutade 2014. Procent (summerar ej till hundra, eftersom flera skäl kan vara aktuella).

²⁷ Personer häktade av flera skäl har i detta fall uteslutits ur analysen, för en mer renodlad koppling mellan häktningsskäl och antalet häktade.

Totalt 96 procent av de brottsmisstänkta i kartläggningen blev häktade utifrån någon av de fyra ovan nämnda häktningsgrunderna: fara för kollusion, flykt eller recidiv respektive tvåårsregeln. Övriga fyra procent hade alltså häktats på andra grunder.²⁸

Tvåårsregeln sällan det enda skälet till häktning

Värt att nämna är att nästan alla av de misstänkta som häktats utifrån den så kallade tvåårsregeln var häktade även på någon annan grund, främst kollusions- eller recidivfara. Totalt var det bara 22 personer (0,2 procent) som var häktade med *enbart* tvåårsregeln som grund, det vill säga utan att någon annan häktningsgrund hade registrerats. Inget bland de häktade barnen i åldern 15–17 år hade enbart tvåårsregeln som häktningsskäl, trots att regeln *tillsammans* med andra skäl ändå tillämpats i relativt många fall i denna åldersgrupp (25 procent).²⁹

Grova våldsbrott för att häkta unga

Granskningen av det särskilda urvalet av häktningsframställningarna visar att någon form av förmögenhetsbrott, oftast stöld, är det enskilt vanligaste häktningsgrundande brottet (38 procent, se tabell 1).³⁰ Våldsbrott (dödligt våld, misshandel, sexualbrott och rån) ligger till grund för häktning i 30 procent av fallen, men även narkotikabrott förekommer relativt ofta (12 procent).

Häktade barn och unga är oftast misstänkta för rån

De barn (15–17 år) som återfinns i Brås material, är oftast misstänkta för våldsbrott. Mer än två tredjedelar av dem (68 procent) är misstänkta för något sådant brott. Rån är det enskilt vanligaste häktningsgrundande brottet i denna åldersgrupp och är mycket vanligare än bland vuxna häktade (35 procent, jämfört med drygt 7 procent bland vuxna). Resultatet stämmer väl överens med Barnombudsmannens (BO 2013) kartläggning av häktade

²⁸ Ungefär en procent bland både kvinnor och män blev häktade på grund av att de saknat hemvist (24 kap. 2 § RB). En dryg halv procent av de häktade (68 personer) uppvisade "synnerliga skäl" från utredningssynpunkt (så kallad utredningshäktning, 24 kap. 3 § RB) och för ungefär lika många (79 personer) hade något annat skäl angetts i fritexten. Enligt granskningen häktades vidare 8 procent av kvinnorna och 3 procent av männen i sin frånvaro. Ett gripande kan dock ha skett i ett senare skede.

²⁹ Det ligger i linje med att tvåårsregeln ska anpassas efter påföljdslättnader gällande barn (RÅR 2006:3).

³⁰ Eftersom det i det statistiska materialet från Åklagarmyndigheten inte framgår vilket som var det häktningsgrundande brottet, baserar sig analyserna av de häktades brottslighet på ett särskilt urval av 486 häktade personer (525 häktade personer inklusive ett särskilt urval av barn 15–17 år), för vilka häktningsframställningarna samlats in från Åklagarmyndigheten och kodats vid Brå (se Metod och material).

15–17-åringar, som även den visade att rån var det enskilt vanligaste misstänkta brottet i häktningarna. Även bland de häktade unga i åldern 18–20 år är rån ett vanligt häktningsgrundande brott (23 procent), tillsammans med stöld (25 procent).

Bland häktade barn är även misstankar om försök till dödligt våld och sexualbrott ett vanligare häktningsgrundande brott än bland vuxna. Däremot är det mindre vanligt att misshandelsbrott ligger till grund att barn häktas, jämfört med unga 18–20 år och vuxna. Det bör dock noteras att antalet barn i urvalet är litet; totalt rör det sig om 43 personer och resultaten bör därför snarast ses som indikationer.

Tabell 1. Häktningsgrundande brott efter kön och ålder. Särskilt urval av häktningsframställningar (häktningar avslutade 2014) (n=486 för samtliga kvinnor och män, 525 inklusive det särskilda urvalet av barn 15–17 år). Procent.

	Barn 15–17 år (n=43)	Unga 18–20 år (n=53)	Vuxna 21 år + (n=429)	Män (n=451)	Kvinnor (n=35)	Samtliga (n=486)
<i>Häktningsgrundande brottet</i>						
Dödligt våld inkl. försök	19	4	4	3	17	4
Misshandel	2	11	11	11	6	11
Sexualbrott	12	0	6	6	0	6
Rån	35	23	7	9	9	9
<i>Våldsbrott</i>	68	38	28	29	32	30
Stöld m.m.	21	25	27	27	26	27
Bedrägeri m.m.	2	13	11	10	17	11
<i>Förmögenhetsbrott</i>	23	38	38	37	43	38
<i>Fridsbrott: Olaga hot, ofredande, fridskränkning m.m.</i>	2	4	5	5	3	5
Smugglingsbrott	0	2	7	6	9	6
Narkotika-/dopningsbrott	0	11	12	12	11	12
Trafikbrott	0	0	2	2	0	2
<i>Brott mot speciallagstiftning</i>	0	13	21	20	20	20
Övrigt*	7	7	8	9	2	7
Totalt	100	100	100	100	100	100

* inkl vapenbrott, grov skadegörelse, mordbrand, brott mot utlänningslagen m.m.

Grövre brott även bland häktade kvinnor

Generellt sett tycks kvinnor häktas för ungefär samma typer av brott som män. Vissa skillnader framträder dock. En sådan är att majoriteten av kvinnorna som var häktade för våldsbrott var misstänkta för försök till mord eller dråp (sex kvinnor, eller 17 procent) – en klart högre andel än bland männen. Denna skillnad bör givetvis tolkas med försiktighet, eftersom talen även i detta fall är låga, men den kan också vara en indikation på att det, liksom för unga, i praktiken ofta krävs grövre brott för att häktning ska bedömas nödvändig när det gäller kvinnor. Det är ett väl dokumenterat faktum att kvinnor överlag begår mindre grova brott (Brå 2008), men även att rättsväsendets bedömningar skiljer sig något när det gäller kvinnors brottslighet (Ahola, 2010).

Ytterligare en skillnad mellan könen är att bedrägeri (inklusive t.ex. utpressning, häleri m.m.) något oftare utgör det häktningsgrundande brottet bland kvinnor, medan män häktas nästan dubbelt så ofta på grund av misstankar om misshandel.

Kollusions- och recidivfara vid våldsbrott, flyktfara vid förmögenhetsbrott

Den typ av brottslighet som den häktade misstänks för samvarierar med vilka häktningsskäl som anges i det enskilda fallet (tabell 2). När flyktfara är grunden för häktningen rör det sig oftast om stöldbrott (i 40 procent av häktningarna på grund av flyktfara). Även bedrägeri m.m. och smuglingsbrott är något vanligare i dessa fall (15 respektive 13 procent). Vid kollusions- och recidivfara är brottsligheten något jämnare fördelad och mönstret relativt likartat. Delvis kan det förklaras av att dessa två häktningsskäl, som tidigare nämnts, inte sällan används i kombination. Stöld är den enskilt vanligaste kategorin även vid kollusions- och recidivfara (särskilt vid risken för recidiv), men misstankar om ett våldsbrott förekommer nästan lika ofta och är betydligt vanligare än vid flyktfara (cirka en tredjedel jämfört med 11 procent). När tvåårsregeln utgör en av häktningsgrunderna är personen oftast misstänkt för sexualbrott eller narkotikabrott.

Den statistiska bilden stämmer också med de intervjuade åklagarnas erfarenheter av att risken för kollusion ofta är större vid våldsbrott än vid olika mängdbrott.

Tabell 2. Fyra huvudsakliga häktningsskäl i relation till brottstyp. Särskilt urval av häktningsframställningar (häktningar avslutade 2014). Procent.

	Flyktfara (n=155)	Kollusions- fara (n=370)	Recidiv- fara (n=254)	Fängelse minst 2 år (n=52)
Dödligt våld (inkl. försök)	0,6*	4	5	4
Misshandel	3	13	11	0
Sexualbrott	3	6	4	33
Rån	4	10	12	2
<i>Våldsbrott</i>	<i>11</i>	<i>33</i>	<i>32</i>	<i>39</i>
Stöld, snatteri m.m.	40	24	30	0
Bedrägeri, häleri, utpressning m.m.	15	11	9	0
<i>Förmögenhetsbrott</i>	<i>55</i>	<i>35</i>	<i>39</i>	<i>0</i>
<i>Fridsbrott: Olaga hot, ofredande, fridskränkning m.m.</i>	<i>2</i>	<i>6</i>	<i>8</i>	<i>2</i>
Smugglingsbrott	13	6	3	15
Narkotika-/dopningsbrott	8	13	10	35
Trafikbrott	5	0	1	0
<i>Brott mot speciallagstiftning</i>	<i>26</i>	<i>19</i>	<i>14</i>	<i>50</i>
Övrigt*	6	7	7	9
Totalt	100	100	100	100

*observera lågt antal

Regionala skillnader i skäl till häktning

Vilka skäl till häktning som åberopas varierar mellan landets olika regioner (tabell 3). Det är dock svårt att se några regionala mönster förutom att det finns en tendens till färre häktningar på grund av flyktfara i norra delar av landet jämfört med i södra Sverige (främst Skåne och Halland). Möjligtvis förklaras det av regionala olikheter i andelen personer som saknar hemvist i landet. Kollusionsfara är det vanligaste häktningsskålet i de flesta länen, närmare bestämt i 18 län av 21. I de övriga tre länen har recidivfara åberopats i störst eller i samma utsträckning.

Tabell 3. Skäl till häktning efter region. Häktningar avslutade 2014. Procent.

	Antal	Andel häktade med flyktfara %	Andel häktade med kollusionsfara %	Andel häktade med recidivfara %	Fängelse i minst två år %
Stockholms län	2 709	38	57	54	10
Uppsala län	366	33	74	57	8
Södermanlands län	206	18	63	68	11
Östergötlands län	277	25	75	71	9
Jönköpings län	175	25	85	53	11
Kronobergs län	163	35	85	56	6
Kalmar län	148	24	82	75	10
Gotlands län	36	19	69	69	6
Blekinge län	90	33	68	51	10
Skåne län	1 793	42	73	39	12
Hallands län	290	42	66	53	6
Västra Götalands län	1 441	27	65	62	10
Värmlands län	377	33	76	50	13
Örebro län	248	16	72	69	10
Västmanlands län	190	13	75	61	16
Dalarnas län	187	17	69	67	7
Gävleborgs län	230	22	66	71	5
Västernorrlands län	204	20	79	72	9
Jämtlands län	101	16	74	61	14
Västerbottens län	123	20	68	63	11
Norrbottnens län	131	15	79	64	18
<i>Storstad</i>	5 943	37	64	51	11
<i>Ej storstad</i>	3 542	25	74	62	10
Total	9 485*	32	67	55	10

* En person häktades vid Riksenheten för polismål

Stockholms län utmärker sig genom att ha lägst andel häktade på grund av kollusionsfara. Andelen är tio procentenheter lägre i Stockholm än i genomsnitt i landet (57 jämfört med 67 procent). I stället ligger andelen häktade på grund av flyktfara sex procentenheter högre än genomsnittet för landet. Att en relativt större andel häktningar i Stockholm 2014 skedde på grund av flyktfara snarare än risk för kollusion anges även i Åklagarmyndighetens årsredovisning (Åklagarmyndigheten 2015). Detta förklaras av att man där under det aktuella året hade många ärenden gällande tillgreppsbrott som begåtts av personer utan hemvist i Sverige.

Tvåårsregeln tillämpas i cirka en tiondel av fallen i de flesta länen, men i något högre grad i norra delarna av landet – framför allt i Norrbotten (18 procent). Som tidigare nämnts fanns det bland de närmare tio tusen som avslutat sin häktning 2014 bara 22 personer som *enbart* häktats utifrån tvåårsregeln; sju av dessa häktades i Västra Götaland.

Vilka häktas och hur länge?

Sammanfattning

Antalet personer som häktas har minskat successivt från drygt 11 200 personer 2010 till drygt 9 000 personer 2015. Kvinnorna utgör ungefär sju procent av de häktade, vilket innebär att de är underrepresenterade i förhållande till sin andel bland brottsmisstänkta.

År 2015 häktades 140 barn. I linje med intentionen att undvika att barn häktas är även de underrepresenterade i relation till sin andel av brottsmisstänkta. Barn sitter häktade i genomsnitt en dryg månad (uppgifter från 2014). För vuxna var häktningstiden i genomsnitt två månader, för 18–20-åringar var den 52 dagar.

Från Åklagarmyndighetens årsredovisningar framgår att antalet häktade med längre häktningstid, över 60 dagar, inte har minskat, och andelen har snarare ökat något sedan 2012.

Det finns inga tydliga regionala mönster, utöver att det främst är i de tre storstäderna som 15–17-åringar blir häktade. Om det enbart beror på regionala skillnader i brottlighetens struktur, eller även på skillnader i åklagarnas sätt att bedöma behovet av att häkta barn, går inte att utläsa.

Åklagarmyndighetens årsredovisningar och Kriminalvårdens statistik

Sedan 2010 har Åklagarmyndigheten haft i uppdrag av regeringen att årligen redovisa bland annat hur många personer som häktas varje år, hur många av dessa personer som är i åldrarna 15–17 respektive 18–20 år, hur länge de suttit häktade och hur många som varit ålagda restriktioner (Åklagarmyndigheten 2014a).

I Kriminalvårdens statistik redovisas sedan 2007 uppgifter om antalet personer inskrivna i Sveriges häkten och andelen häktade med restriktioner. Den 1 oktober används som årlig mättidpunkt för att statistiken ska ge en representativ bild av den dagliga verksamheten och inte spegla förhållanden under semestrar och storhelger.

Minskning i antalet häktade³¹

Det totala antalet personer som häktats har minskat successivt mellan åren 2010 och 2015, från drygt 11 200 personer 2010 till drygt 9 000 personer 2015, enligt Åklagarmyndighetens årsredovisningar.³² Motsvarande siffror för 15–17-åringar är 155 personer 2010 och 140 personer 2015, men antalet har legat på en lägre nivå än så under perioden (som lägst 119 barn 2013).

Uppgifter från Kriminalvården visar på motsvarande sätt att antalet personer som är häktade en given dag (1 oktober varje år) har minskat – från 1 472 personer år 2010 till 1 337 personer år 2015 (Kriminalvården 2016).³³ Enligt Kriminalvården har kvinnornas andel av de inskrivna i häkte varierat under perioden 2010–2015, mellan som lägst 5,4 procent och som högst 6,8 procent.

De häktades kön och ålder

Män häktas oftare än kvinnor

Av de totalt 9 486 personer som avslutade sin häktning 2014 var cirka 8 800 män och närmare 700 kvinnor (7 procent), se tabell 4. Resultatet innebär att kvinnor är underrepresenterade i förhållande till sin andel bland misstänkta för brott totalt sett. Enligt den officiella kriminalstatistiken uppgår andelen misstänkta kvinnor till 19 procent. En rimlig förklaring är att kvinnor typiskt sett misstänkts för mindre allvarliga, och därmed inte häktningsgrundande, brott jämfört med männen (Brå 2008). Möjligen kan dock även andra faktorer inverka. Både svensk och internationell forskning har funnit ett visst mått av positiv diskriminering av kvinnor i andra delar av rättskedjan (Granath 2007,

³¹ Sedan 2012 hämtas uppgifterna om häktningar och restriktioner till Åklagarmyndighetens årsredovisningar direkt från Åklagarmyndighetens elektroniska ärendehanteringssystem Cåbra, medan uppgifterna dessförinnan byggde på en manuell uppföljning. Det gör att siffrorna från 2012–2015 inte är direkt jämförbara med motsvarande siffror för 2010–2011 (Åklagarmyndigheten 2015). År 2012 motsvarade antalet häktade cirka 10 000 personer.

³² Minskningen hänger främst samman med att antalet ärenden som inkommit till åklagarmyndigheten har minskat.

³³ Ingen särredovisning görs för personer under 18 år i Kriminalvårdens statistiska redovisningar.

Ahola 2010). Som tidigare redovisats tycks det exempelvis krävas grövre brott för att häkta kvinnor.

Flera av de åklagare Brå har intervjuat delar uppfattningen att den lägre andelen kvinnor som häktas beror på att kvinnor överlag begår andra typer av brott än män, främst färre allvarliga våldsbrott. Några uppfattar dock också att det kan finnas en så kallad ”rosa lagbok”, det vill säga att kvinnor bedöms på ett annat sätt än män. En av åklagarna upplever att det är svårare att få en kvinna frihetsberövad jämfört med en man, eftersom domstolen i högre grad beaktar personliga förhållanden när det kommer till kvinnor. Detta gäller dock inte för de allra allvarligaste brotten, enligt intervjupersonen.

Tabell 4. Köns- och åldersfördelningen i häktespopulationen respektive bland misstänkta för samtliga brott 2014.

	Häktade (avslutad häktning 2014)		Misstänkta (registrerad misstanke 2014)	
	Antal	Andel %	Antal	Andel %
Män	8 787	93	84 361	80
Kvinnor	670	7	20 377	19
<i>Kön okänt*</i>	35	0	319	0,3
15–17 år	124	1	9 854	9
18–20 år	880	9	11 017	10
21–59 år	8 293	87	76 576	73
60 år och äldre	189	2	6 986	7
Totalt	9 486	100	105 057	100

* För dessa häktade registrerades enbart födelseår, vilket gjorde att ålder kunde räknas fram medan uppgift om kön saknades.

Av tabell 4 framgår också att de flesta som häktas är mellan 21 och 59 år. Genomsnittsåldern bland de häktade är totalt sett 33 år. Unga (i åldern 18–20 år) utgör 9 procent, och barn (i åldern 15–17 år) motsvarar 1 procent av häktespopulationen 2014. Det är ovanligt att personer i åldern 60 år eller äldre häktas (2 procent).

Andelen barn och unga i den studerade häktespopulationen stämmer väl överens med vad Åklagarmyndigheten (2015) och Barnombudsmannen (BO 2013) tidigare redovisat för 2010-talet. Det har skett en ökning av antalet häktade barn och unga från 1990-talets mitt till 00-talets mitt (Brå 2006). Bakgrunden till denna skiftning var en förändrad syn på hur ungas brottslighet skulle hanteras, snarare än förändringar i själva brottsligheten. Även om barn häktas oftare i dag än på 1990-talet är de ändå tydligt underrepresenterade i relation till sin andel av de misstänkta. Barn i åldern 15–17 år utgör 9 procent av dem som

misstänks för brott,³⁴ men bara en procent av de häktade. För att kunna uttala sig säkert om orsaken till denna skillnad behöver man även studera vilka brott barn misstänks för jämfört med vuxna. Resultaten tyder dock på att rättsväsendet på olika sätt försöker hålla barn utanför häkte – i enlighet med lagstiftarens intentioner.

Barn och unga häktas oftare med flera i samma ärende

När flera personer häktas i samma ärende föreligger det oftare risk för kollusion, genom möjligheten att påverka andra misstänkta. I det analyserade materialet var fyra av tio häktade tillsammans med andra personer i ett och samma ärende.³⁵ Hälften av dessa var häktade tillsammans med en annan person, och i återstående ärenden var tre eller fler personer häktade (tabell 5).

Det är särskilt vanligt bland barn i åldern 15–17 år att häktas tillsammans med minst en till person (63 procent), men även bland unga i åldern 18–20 år är det vanligare än bland vuxna. Det finns även skillnader mellan kvinnor och män, på så sätt att kvinnor oftare häktas tillsammans med andra i samma ärende (50 procent jämfört med 39 procent bland män). Att barn, unga och kvinnor var relativt fler i ärenden med flera misstänkta kan, liksom vid grövre brott, vara ett utslag av en viss positiv diskriminering, det vill säga att det ”krävs” mer för att häkta barn, unga eller kvinnor.

I fråga om barn och unga kan det dock också bero på det väl kända kriminologiska mönstret att unga som begår allvarliga brott oftare än vuxna gör det tillsammans med andra personer (Sarnecki 2001), vilket gör att det oftare föreligger kollusionsfara som skäl för häktning.

Att flera häktas i samma ärende är vanligare vid vissa brott än andra. Enligt Brås granskning av häktningsframställningarna förekommer det oftare vid misstankar om narkotikabrott, bedrägeri och rån.

³⁴ Källa: Kriminalstatistiken (Brå 2015).

³⁵ Ett ärende hos Åklagarmyndigheten kan innehålla flera samordnade brottsmisstankar, det vill säga fler misstänkta brott och/eller fler misstänkta personer. Det kan antingen röra sig om samma brottstillfälle eller om flera till varandra relaterade brottstillfällen.

Tabell 5. Ärenden med olika antal häktade efter kön och ålder. Häktningar avslutade 2014. Procent.

	Barn 15–17 år (n=124)	Unga 18–20 år (n=880)	Vuxna 21+ (n=8 482)	Kvinnor (n=670)	Män (n=8 781)	Samtliga (n=9 486)
<i>Ärenden med</i>						
1 häktad	37	46	63	50	61	61
2 häktade	29	26	21	29	21	21
3 häktade	21	14	9	11	10	10
4 eller fler häktade	13	14	7	10	8	8
	100	100	100	100	100	100

Barn sitter häktade i genomsnitt en månad

Hur lång tid man totalt sett sitter häktad är, tillsammans med eventuella restriktioner (se nästa kapitel), den mest grundläggande aspekten av i vilken grad häktningen inskränker på en persons liv. Att Sverige har fått internationell kritik för långa häktningstider, i synnerhet gällande unga, har beskrivits tidigare.

Som tabell 6 visar har vuxna häktade en genomsnittlig häktningstid på ungefär två månader (60 dagar). Den genomsnittliga tiden för barn i häkte är en dryg månad (35 dagar), medan 18–20-åringars häktningstid motsvarar 52 dagar i snitt. Även medianvärden visar samma mönster.

Män sitter häktade i genomsnitt 10 dagar längre än kvinnor, och den totala häktningstiden är dessutom påtagligt längre när fyra eller fler personer är häktade i ärendet. Att utredningar kring mer omfattande och komplexa fall kräver längre tid är förklarligt, liksom att rättsväsendet handlägger ärenden med unga misstänkta med större skyndsamhet. Skillnaden mellan kvinnor och män är svårare att förklara, utan kan även i detta fall snarare handla om en viss positiv diskriminering. Det gäller i synnerhet med tanke på att kvinnor tenderar att i större utsträckning häktas för mer allvarliga brott och oftare tillsammans med andra misstänkta – omständigheter som annars är förknippade med längre häktningstider.

Som framgår i tabellen är också tiderna i häkte längre när den häktade misstänks för något våldsbrott jämfört med förmögenhetsbrott, men särskilt långa häktningstider observeras vid misstankar om narkotika eller dopingbrott. I det sistnämnda fallet är tiden i häkte dubbelt så lång som genomsnittet, oberoende av typ av brottslighet (125 dagar jämfört med 59 dagar totalt).³⁶

³⁶ De redovisade medianvärdena följer samma mönster som medelvärdet, med liknande skillnader mellan olika kategorier, men nivån är genomgående något lägre. Det indikerar att ett mindre antal personer sitter särskilt lång tid i häkte.

Tabell 6. Total tid i häkte efter kön, ålder, antal häktade, häktningsskäl och det häktningssgrundande brottet. Häktningar avslutade 2014 (utom brottstyp som baserar sig på ett urval av häktningsframställningar).

	Antal	Genomsnittlig tid (dagar)	Mediantid (dagar)
Kvinnor	670	50	30
Män	8 781	60	37
Barn 15–17 år	124	35	23
Unga 18–20 år	880	52	32
Vuxna 21+ år	8 482	60	37
1 häktad	5 752	56	36
2–3 häktade	2 967	58	35
4 eller fler häktade	767	87	45
Våldsbrott*	144	67	41
Förmögenhetsbrott	181	38	27
Narkotika/doping	57	125	109
Övrigt	104	62	46
Totalt	9 486	59	36

* Uppgifter om brottsligheten bygger på manuell granskning av ett särskilt urval av häktningsframställningar. Därav lägre antal.

De som har restriktioner har längst häktningstider

Brås analyser visar även att de som har den mest påfrestande tiden i häkte, nämligen häktade med restriktioner, har längst häktningstider totalt sett.³⁷ De som någon gång under häktningstiden hade beslut om restriktioner var i genomsnitt häktade i två och en halv månad (68 dagar). Att den totala häktningstiden är längre för personer med restriktioner gäller för både kvinnor och män, liksom för häktade i olika åldrar.

Ingen minskning i antalet häktade med längre häktningstider

Tiden i häktet är skevt fördelad på så sätt att relativt få häktade sitter under mycket lång tid, ibland flera år, medan de flesta har en betydligt kortare vistelse i häkte.³⁸ De flesta – fyra av fem häktade i det studerade materialet – var häktade upp till tre månader och närmare 500 var häktade längre än ett sex månader.

³⁷ Redovisas inte i tabellen. Förhållandena för dem som har restriktioner redovisas närmare senare i rapporten.

³⁸ Därför redovisas även median, som (till skillnad från genomsnittet) inte är känslig mot extrema värden.

Det kan vidare noteras att mycket få barn sitter häktade under en lång tid. Enbart 7 procent av barn i åldern 15–17 år (9 personer) var häktade längre än tre månader. Det kan jämföras med 14 procent bland 18–20-åringar och 21 procent bland vuxna i den studerade populationen avseende häktningar avslutade 2014.

Enligt Åklagarmyndighetens årsredovisningar har antalet personer som är häktade under längre tid (över 60 dagar) varit i princip oförändrat de senaste åren. Däremot har andelen ökat något mellan 2012 och 2015 – från 28 till 32 procent.

Forensiska undersökningar förlänger häktningstiden

En faktor som kan bidra till att förlänga häktningstiden är att det begärs en forensisk undersökning. Stadskontoret (2016:2) har utrett hur forensiska undersökningar kan förändras i syfte att bidra till kortare häktningstider. I kartläggningen framkommer att forensiska undersökningar förekommer i 40 procent av de ärenden där det finns någon häktad. I den granskning som gjordes av framställningar av åtalsförlängningar framkom att häktningstiden relativt ofta förlängdes med hänvisning till de forensiska undersökningarna (37 procent av de undersökta framställningarna).

Regionala skillnader: barnärenden vanligare i storstäder

Omkring 60 procent av de personer som ingår i det studerade materialet häktades i något av storstadslänen Stockholm, Västra Götaland eller Skåne. Den fördelningen motsvarar väl den som gäller för misstänkta och lagförda i stort. Kön- och åldersfördelningen varierade mellan de olika länen utan att något entydigt mönster kunde observeras (tabell 7). Det samma gäller även andelen ärenden med flera (tre eller fler) häktade, som dock var något högre utanför de tre storstadslänen. Inte heller den genomsnittliga häktningstiden följer ett klart regionalt mönster.

Att barn häktas verkar dock förekomma främst i storstäderna. Närmare fyra av fem (96 barn) av alla häktade i åldern 15–17 år hade häktats i något av de tre storstadslänen. Att barnärenden är förhållandevis fler i storstäderna kan delvis ha att göra med brottslighetens karaktär, men det utesluter inte att det även kan förekomma regionala skillnader i åklagarnas bedömningar av behovet att häkta barn – något som dock inte går att utläsa.

Tabell 7. Regionala skillnader i andelen barn och unga, kvinnor, ärenden med flera häktade samt häktningstider. Häktningar avslutade 2014.

	Antal	Andelen barn och unga 15–20 år %	Andelen kvinnor %	Andel ärenden med fler häktade (3+) %	Häktnings- tiden, snitt (dagar)
Stockholms län	2 709	11	7	15	56
Uppsala län	366	13	9	24	55
Södermanlands län	206	11	8	4	56
Östergötlands län	277	7	6	27	55
Jönköpings län	175	14	5	33	56
Kronobergs län	163	10	9	18	58
Kalmar län	148	8	5	22	73
Gotlands län	36	14	6	31	79
Blekinge län	90	12	2	26	54
Skåne län	1 793	12	7	20	63
Hallands län	290	7	8	19	56
Västra Götalands län	1 441	10	7	15	61
Värmlands län	377	7	8	24	52
Örebro län	248	10	10	16	75
Västmanlands län	190	15	7	20	61
Dalarnas län	187	7	5	17	60
Gävleborgs län	230	13	6	18	64
Västernorrlands län	204	9	5	18	71
Jämtlands län	101	10	7	13	44
Västerbottens län	123	11	5	17	58
Norrbottnens län	131	11	9	20	57
<i>Storstadslän</i>	<i>5 943</i>	<i>11</i>	<i>7</i>	<i>17</i>	<i>59</i>
<i>Icke storstadslän</i>	<i>3 542</i>	<i>10</i>	<i>7</i>	<i>20</i>	<i>59</i>
Total	9 485*	11	7	18	59

* En person var häktad vid Riksenheten för polismål.

Restriktionsanvändning

Sammanfattning

Drygt två av tre häktade har restriktioner när det gäller kontakter med omvärlden och med andra häktade. Det motsvarar 98 procent av alla som är häktade på grund av kollusionsfara. Restriktionerna innebär i stort sett alltid inskränkningar när det gäller mänsklig kontakt. Inskränkningar i möjligheten att följa massmedier och att inneha tidningar och tidskrifter förekommer också, men är mindre vanliga.

Bland de häktade barnen är andelen med restriktioner ännu högre än bland vuxna – 81 procent 2014, eftersom man undviker att häkta barn om inte kollusionsfaran uppfattas som särskilt stor.

Åklagarmyndighetens statistik tyder inte på någon minskande trend när det gäller andelen häktade som har restriktioner – trots den upprepade internationella kritiken mot den höga användningen. I genomsnitt pågår restriktionerna under drygt tre fjärdedelar av den totala häktningstiden. För barn med restriktioner pågår de under 90 procent av häktningstiden. Det ligger i linje med det som framgår av intervjuer med åklagare, nämligen att häktade sällan utnyttjar sin rätt att få domstolen att pröva om enskilda restriktioner behövs. Åklagarna omprövar och undanröjer dessutom sällan restriktionerna under häktningstiden.

Åklagarmyndighetens nya riktlinjer för att minska restriktionsanvändningen (RåR 2015:1) tycks hittills inte ha visat någon tydlig effekt.

Restriktioner begränsar den häktades kontakter med omvärlden

Det är endast vid kollusionsrisk som åklagaren kan begära ett tillstånd att meddela den häktade restriktioner (24. kap. 5 § RB). Restriktioner innebär att den häktades frihet att ha kontakt med andra människor eller följa med vad som händer i omvärlden begränsas. Beslutet om restriktioner fattas i samband med beslutet om häktning eller omhäktning. Domstolen beslutar att åklagaren får meddela restriktioner, men detta beslut är generellt och säger ingenting om vilka sorters restriktioner som får meddelas. Vad restriktionerna konkret ska bestå av bestämmer åklagaren (Bring & Diesen 2009). Utgångspunkten ska, enligt proportionalitetsprincipen, vara att så få häktade som möjligt ska ha restriktioner, att restriktionerna ska gälla så kort tid som möjligt och att de olika restriktionsbesluten ska vara så lite ingripande som det går (prop. 1997/98:104).

De olika restriktionsformerna

Enligt 6 kap. 2 § häkteslagen (2010:611) kan ett beslut om restriktioner avse sju olika typer av inskränkningar, gällande rätten att

1. placeras tillsammans med andra intagna
2. vistas i gemensamhet
3. följa med vad som händer i omvärlden
4. inneha tidskrifter och tidningar
5. ta emot besök
6. stå i förbindelse med andra genom elektronisk kommunikation
7. sända och ta emot försändelser.

I Åklagarmyndighetens rapport *Häktningstider och restriktioner* (Åklagarmyndigheten 2014a) delas de sju olika typerna av restriktioner upp i tre grupper:

1. Begränsningar i *möjligheten att kunna umgås med andra intagna på häktet*, genom att den häktade inte får vistas i gemensamhet eller placeras tillsammans med andra intagna genom så kallad samsittning. Att *vistas i gemensamhet* innebär att den misstänkte får vara tillsammans med andra personer som inte har några restriktioner, vilket medför att åklagaren inte har någon kontroll över vem eller vilka den misstänkte har kontakt med. Ett tillstånd om *samsittning* innebär att den misstänkte får placeras tillsammans med en eller flera andra intagna som också har restriktioner. Oftast handlar det om två ”restriktionsintagna” som vistas en del av dagen i den enes bostadsrum (RÅR 2015:1).

2. Begränsningar i den *häktades kontakter med personer utanför häktet*, genom besök, elektronisk kommunikation (t.ex. telefon) eller postförsändelser. Enligt RÅR (2015:1) innebär ett beslut om restriktioner i princip alltid att det finns ett behov av att inskränka den misstänktes rätt att kommunicera och ha kontakt med omvärlden genom besök, elektronisk kommunikation och försändelser, och det finns sällan skäl att behandla dessa restriktionsformer olika sinsemellan. Den misstänkte får dock ta del av t.ex. mottagna brev efter att de granskats av åklagaren eller kan få tillåtelse att under bevakning ringa vissa telefonsamtal.
3. Begränsningar i *möjligheten att följa med vad som händer i omvärlden* genom att följa massmedier och att inneha tidningar och tidskrifter. Den sistnämnda typen av restriktioner används inte i någon stor utsträckning, och när de används rör det sig om mycket uppmärksammade fall och brukar endast gälla en kortare tid, oftast i början av en utredning. Om dessa restriktioner bedöms vara nödvändiga måste åklagaren alltid överväga om det är möjligt att tillåta vissa tidningar eller tv-kanaler (Åklagarmyndigheten 2014a, RÅR 2015:1).

Nästan alla häktade med kollusionsfara har restriktioner under häktesperioden

I Brås kartläggning framkommer att 68 procent av de häktade har haft restriktioner någon gång under häktningstiden.³⁹ Bland personer som hade kollusionsfara som ett häktningsskäl hade i princip alla (98 procent) restriktioner någon gång under häktningstiden. Det bekräftas även av de åklagare som Brå intervjuat. De anser att kollusionsfara närmast per automatik innebär att den häktades kontakter med omvärlden behöver begränsas. Enligt Åklagarmyndighetens rapport *Häktningstider och restriktioner* (Åklagarmyndigheten 2014a) finns viss möjlighet att vara häktad på grund av kollusionsfara utan att det finns skäl till några restriktioner. I praktiken bedöms dock utrymmet för detta inte särskilt stort. Ett exempel kan vara utredningar om sexualbrott mot barn, i de fall målsäganden och den misstänkte inte har någon relation till varandra, utan målsäganden är till exempel ett barn som bor i närheten av den misstänkte. I den här typen av ärenden kan det anses att det är tillräckligt att skydda utredningsintresset genom att den misstänkte inte på fri fot kan söka upp barnet, men att det inte finns behov av att hindra den misstänktes övriga kontakter med omvärlden.

³⁹ Att andelen som har restriktioner är en procentenhet högre än andelen som är häktade på grund av kollusionsrisk beror på brister i Åklagarmyndighetens registrering.

Gemensamhetsrestriktioner dominerar

Åklagarmyndigheten för ingen mer detaljerad statistik över vilken typ av inskränkningar som besluten om restriktioner innebär. Det som framkommit vid intervjuer är att restriktionerna i stort sett alltid avser kontakter både med personer utanför häktet och med andra häktade. Det bekräftas i figur 2, som visar att sådana gemensamhetsrestriktioner är absolut vanligast. Restriktioner i tillgången till massmedier används i mindre utsträckning (2 procent).

Sedan ett nytt sätt att registrera restriktionerna i Cåbra infördes i oktober 2015 (RÅR 2015:1) finns dock statistik över hur stor andel av de häktade med restriktioner som inte tillåts ha samsittning.⁴⁰ Åklagarna ska vid registreringen också ange om Kriminalvården – trots restriktionen – har rätt att få möjligheten till samsittning prövad i det enskilda fallet, om man kan hitta en lämplig person att samsitta med. Av uppgifter som Brå tagit del av från Åklagarmyndigheten framgår att åklagarna sedan oktober 2015 relativt ofta gett tillstånd till detta. Andelen varierar något mellan olika månader men motsvarar vanligtvis mellan 50 och 60 procent. Detta innebär dock inte att en så stor andel av gruppen faktiskt haft samsittning. Som framkommer i det kommande avsnittet om isoleringsbrytande åtgärder är samsittning ganska ovanligt, bland annat för att häktade tackar nej till åtgärden eller för att det inte går att ordna praktiskt. En given dag 2015 var det inte mer än sju procent av dem med restriktioner som hade samsittning.

Barn och unga sitter oftare häktade på grund av kollusionsfara – och därför med restriktioner

Åklagarmyndighetens årsredovisningar visar att det totala antalet personer som varit häktade med restriktioner minskat från 7 856 personer (2010) till 5 849 personer (2015), vilket hänger samman med att antalet häktade har minskat. Andelen av häktade med restriktioner har legat relativt stabilt under denna period. Enligt Kriminalvårdens statistik har omkring hälften av de häktade haft gemensamhetsrestriktioner den 1 oktober varje år under de senaste åren (Kriminalvården 2016).⁴¹

Antalet 15–17-åringar som varit häktade med restriktioner var 128 personer 2010 och 115 personer 2015. Få av de barn som häktades under 2015 hade fullständiga restriktioner utan några lättnader (SOU 2016:52). Ungefär hälften tilläts samsitta med

⁴⁰ Det innebär att den häktade någon gång under häktningstiden inte tillåts ha samsittning.

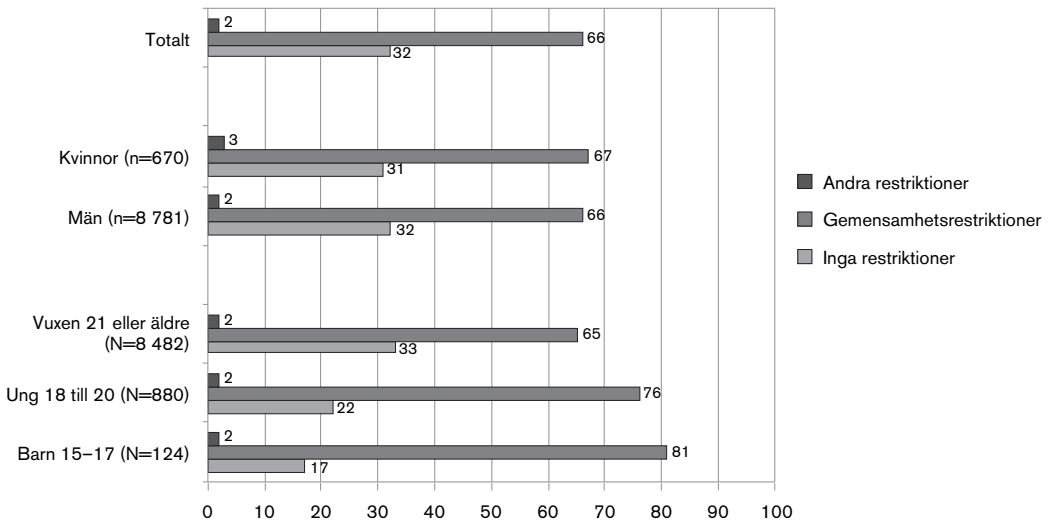
⁴¹ Som nämnts gör mätningen den 1 oktober varje år, varav skillnaden från egna beräkningar.

andra och de flesta tilläts någon form av återkommande besök, vanligtvis av en familjemedlem och/eller socialsekreterare.

Som redovisats i föregående kapitel häktas barn (15–17 år) och unga (18–20 år) oftare på grund av kollusionsfara; risk för kollusion var ett av häktningsskäl i 81 procent av fallen gällande barn och 77 procent gällande unga, jämfört med 66 procent bland vuxna. Det innebär att barn och unga oftare åläggs restriktioner. Som framgår av figur 2 är det dessutom något vanligare att unga, och särskilt barn 15–17 år, åläggs just gemensamhetsrestriktioner (81 procent).

Figur 2. Olika typer av restriktioner efter ålder och kön. Häktningar avslutade 2014. Procent.

Att barn oftare sitter häktade med restriktioner, och oftare isoleras, är på ett sätt förklarligt, eftersom lagen kräver att det finns synnerliga skäl för att häkta barn (se kapitlet Skäl till häktning). Men det torde också vara en konsekvens av att lagen i Sverige, i motsats till i Norge och Danmark, inte ställer högre krav för att besluta om restriktioner för barn än för vuxna. Enligt Riksåklagarens riktlinjer (RÅR 2015:1) måste dock restriktioner övervägas mycket noggrant när barn häktas. Eftersom det anses vara mycket påfrestande för en ung person att vara ålagd restriktioner ska åklagaren vara mer återhållsam och det måste ställas större krav på brottets allvar. Enligt Åklagarmyndigheten (2014a) har majoriteten av barnen (15–17 år) som häktats och ålagts restriktioner varit misstänkta för flera och ofta mycket grova brott, något som även framkommer i Brås granskning av häktade barns brottslighet. De oftast förekommande brotten var rån, försök till dödligt våld och sexualbrott (se kapitlet Skäl till häktning).

Det observeras i princip ingen skillnad i risken för kollusion mellan häktade kvinnor och män, och därmed heller inte i andelen häktade med restriktioner. Möjligen är det något fler kvinnor som har enbart andra restriktioner än gemensamhetsrestriktioner.

Restriktionerna kvarstår under större delen av häktningstiden

Brås kartläggning visar att de som varit häktade med restriktioner är häktade i genomsnitt 68 dagar, vilket är en månad längre än personer utan restriktioner (tabell 8). Av tabellen framgår även att restriktionerna sällan hävs under häktningstiden; i genomsnitt varade restriktionerna under drygt tre fjärdedelar av häktningstiden. För 58 procent av de häktade med restriktioner varade dessa under hela häktningstiden. Trots att de häktade kvinnorna generellt sett sitter häktade en kortare tid än männen, har en något större andel av deras häktningstid varit förenad med restriktioner jämfört med männens.

Tabell 8. Häktningstider för häktade med respektive utan restriktioner. Häktningar avslutade 2014.

	Total tid i häkte för häktade <i>med</i> restriktioner (antal dagar) n=6 481		Total tid i häkte för häktade <i>utan</i> restriktioner (antal dagar) n=3 005		Andelen tid med restriktioner av den totala häktstiden*
	Medel	Median	Medel	Median	
Kvinnor	58	33	33	25	81%
Män	69	41	41	31	76%
Barn 15–17 år	37	26	25	18	91%
Unga 18–20 år	56	35	36	24	82%
Vuxna 21 +	70	41	41	32	76%
Samtliga	68	40	41	31	77%

* Andelen är beräknad på individnivå.

Barnen har restriktioner under en ännu större del av tiden än de vuxna

Ett liknande resultat observeras i jämförelser mellan barn, unga och vuxna. Även om barn generellt sett har kortare häktningstider än vuxna, präglas nästan hela deras tid i häkte av restriktio-

ner (91 procent av totaltiden).⁴² En förklaring kan vara det som gör att kollisionsrisken i sig oftare utgör skäl till häktning, nämligen att risken att de påverkar utredningen kan vara större än för vuxna. När en ung person misstänks för brott finns det ofta även en ung målsägare och unga vittnen, enligt en av de åklagare som Brå har intervjuat. Enligt åklagaren är unga människor mer lättpåverkade än äldre, och därför åläggs de restriktioner under en större del av sin häktningstid. Flera åklagare lyfter samtidigt vikten av att barn och unga inte blir allt för isolerade under den tid de sitter i häkte. Bland annat är det viktigt att de häktade barnen får möjlighet att ha kontakt med sina föräldrar och följa skolan, så att de inte drabbas mer av situationen än vad som är absolut nödvändigt.

Åklagarmyndighetens årsredovisningar tyder inte på att antalet personer som varit häktade med restriktioner under en längre tid (över 60 dagar) har minskat. Antalet var 1 141 personer 2015 jämfört med 1 169 personer 2012. Bland 15–17-åringar har det skett en ökning i antalet personer som varit häktade med restriktioner i över 60 dagar, från 6 personer 2012 till 17 personer 2015.

Häktade ber sällan rätten pröva enskilda restriktioner

När rätten prövar eller omprövar häktningen inklusive ett generellt beslut om restriktionerna har den häktade rätt att begära rättens prövning av de *enskilda* restriktionerna men det är inte känt i vilken utsträckning detta sker. Häktesutredningen konstaterade dock för tio år sedan att det var ovanligt (SOU 2006:17). Det ingår i Brås uppdrag att studera hur ofta det förekommer i dag. Det har emellertid inte varit möjligt att få fram ett statistiskt underlag för att besvara frågan eftersom sådana uppgifter inte sammanställs av vare sig Åklagarmyndigheten eller Domstolsverket. Brå har därför i stället frågat de åklagare som intervjuas hur ofta det sker att de häktade begär rättens prövning av restriktioner av visst slag.⁴³ Även de häktade som intervjuats fick en fråga om deras erfarenhet i detta avseende.

De åklagare Brå har intervjuat menar att det visserligen förekommer relativt ofta att häktade begär hovrättens omprövning av själva häktnings- eller omhäktningsbeslutet, inklusive restriktionerna generellt. En av åklagarna menar att detta sker i ungefär

⁴² Enligt Häktes- och restriktionsutredningens analyser (SOU 2016:52) häktades sammanlagt 115 barn (i åldern 15–17 år) under 2015. Av dessa fick 98 behålla restriktionerna helt eller delvis under hela häktningstiden.

⁴³ Åklagaren har fått frågan före intervjun för att också kunna undersöka sina kollegors erfarenheter.

hälften av ärendena. Däremot upplevs det som mycket ovanligt att häktade begär rättens prövning av enskilda restriktioner. Ingen av de intervjuade åklagarna, utom en, har själva varit med om det. Av intervjuerna med de häktade framgår att få har varit medvetna om sina rättigheter i denna fråga.

Nytt förslag om att låta rätten ta ställning till restriktioner av visst slag

Häktes- och restriktionsutredningen (SOU 2016:52) menar att eftersom användning av restriktioner innebär ett ingripande i den enskildes frihet så bör det vara en domstol som ska fatta beslutet om enskilda restriktioner – och inte en åklagare, som ju är en part. En mer ingående domstolsbedömning skulle, enligt utredningens förslag, leda till en mer begränsad restriktionsanvändning, eftersom åklagaren då skulle behöva argumentera för varje restriktionskategori. Utredningen föreslår att domstolen, i samband med ett beslut om häktning, specifikt prövar om åklagaren ska få tillstånd att genom restriktioner inskränka de häktades kontakter när det gäller:

- kontakter med personer utanför häktet
- vistelse i gemensamhet med andra intagna
- samsittning med annan intagen
- möjligheten att följa vad som händer i omvärlden.

Restriktionerna omprövas och undanröjs sällan av åklagaren

Restriktionsbehovet kan förändras under utredningens gång, och det kan finnas skäl både att mildra och att skärpa restriktionerna (RåR 2015:1). Ett beslut om restriktioner ska enligt 6 kap. 3 § häkteslagen omprövas av åklagaren så ofta det finns anledning till det. Behovet att förhindra kollusion kan exempelvis minska när bevisningen säkrats i början av utredningen. Åklagaren ska vara uppmärksam på om behovet av restriktioner minskar och på eget initiativ häva restriktioner som inte längre är nödvändiga, alternativt besluta om lättnader. Kravet på proportionalitet kan innebära att restriktionerna måste mildras på grund av häktningstidens längd.

Trots dessa regler visar det faktum att restriktionerna vanligen pågår under huvuddelen av häktningstiden att åklagarna sällan fattar beslut om att mildra dem. Flera av de häktade som Brå intervjuat berättar att det främst är under häktesförhandlingarna som de försökt att argumentera genom sin advokat för att

få restriktionerna undanröjda generellt, men de upplever att det har varit svårt. De menar att domstolen oftast går på åklagarens linje. En häktad berättar:

”Det är ju advokaten som säger lite kort att jag vill häva dem på grund av någon anledning. Men så finns det alltid någon anledning till att ha restriktioner. De hittar ju alltid någon anledning till att fortfarande ha dem.”

Risken att den häktade påverkar bevispersonerna bedöms kvarstå under hela utredningen

Att åklagaren sällan prövar behovet av restriktioner och beslutar sig för att mildra dem förklaras av de intervjuade åklagarna med att det normalt sett föreligger samma kollusionsfara under hela utredningen, vilket gör att behovet av restriktioner inte förändras. Den vanligaste kollusionsfaran avser nämligen möjligheten att påverka bevispersonerna (målsägare, vittnen eller andra misstänkta), och i sådana fall hävs restriktionerna först vid huvudförhandlingen, mot bakgrund av muntlighetsprincipen⁴⁴. När det däremot gäller att säkra bevisningen kan situationen förändras under utredningen, genom att man hittar ett byte eller ett vapen, och restriktionerna kan därmed hävas helt, alternativt uppdateras. Det stärkta bevisläget leder dock ofta till att den häktade försätts på fri fot – om inte andra häktningsskäl, som exempelvis recidivfara, föreligger, enligt en av åklagarna. När restriktioner hävs handlar det oftast om rätten att följa medier – en restriktion som enbart behövs vid ett initialt skede av utredningar som avser uppmärksammade fall, enligt de intervjuade.

En av de intervjuade åklagarna utesluter inte att åklagarkåren kan bli bättre i sina proportionalitetsbedömningar, och i vissa fall häva restriktioner tidigare, eller häkta för kollusionsrisken i mindre utsträckning. Flera har dock påpekat att några större förändringar är svåra att genomföra så länge omedelbarhets- och muntlighetsprincipen ligger till grund för rättsprocessen. Att lägga större vikt vid utsagor och vittnesmål som avgetts tidigt i en utredning skulle klart minska restriktionsbehovet, enligt de intervjuade.

⁴⁴ *Muntlighetsprincipen* innebär att vittnen och parter ska höras muntligen, och att parterna som huvudregel inte får ge in eller läsa upp skriftliga inlagor (dvs. ett uppläsningförbud). Den finns uttryckt i RB 43:5 (tvistemål, se även RB 42:13) samt RB 46:5 (brottmål). Muntlighetsprincipen är en konsekvens av *omedelbarhetsprincipens* krav på att rätten ska avgöra målet på vad de sett och hört under huvudförhandlingen – detta eftersom det anses svårare att vid lyssning tillgodogöra sig innehåll på skriftspråk jämfört med talspråk (www.lagen.nu).

Möjligheten till lättnader av restriktioner ska prövas löpande

Även om restriktionerna kvarstår har åklagaren möjlighet att lätta på dem. Att ge tillstånd till lättnader kan till exempel innebära att en person som har ett förbud mot att ringa eller ta emot besök ändå tillåts att ringa ett visst telefonsamtal eller motta ett (bevakat) besök.

Flera åklagare som Brå intervjuat anser att även om det inte alltid är möjligt att undvika restriktioner helt och hållet, kan det finnas utrymme att i högre utsträckning verka för lättnader i restriktionerna. Beslutet om en restriktion kvarstår då, men den häktade ges möjlighet att ändå ha viss kontakt med andra personer än enbart häktespersonalen. Även i *Riksåklagarens riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider* (RÅR 2015:1) framhålls att möjligheten att lätta upp restriktioner och göra undantag från dem noga bör övervägas och prövas löpande. Åklagaren bör alltid känna ett ansvar för att, inom ramen för vad hänsyn till utredningen kräver, underlätta så mycket som möjligt för den häktade att kunna ha kontakt med anhöriga och andra personer.

Användningen av andra kontroll- och tvångsåtgärder

I uppdraget till Brå ingår även att redovisa i vilken utsträckning andra kontroll- och tvångsåtgärder, utöver restriktioner, används i svenska häkten. Det rör sig om beslut som Kriminalvården själv kan fatta när situationen kräver det ur säkerhetssynpunkt. Det finns dock ingen entydig definition av vilka av Kriminalvårdens beslut om åtgärder som ska räknas som kontroll- och tvångsåtgärder, och det preciseras heller inte närmare i uppdraget till Brå. Framst rör det sig om beslut enligt häkteslagens 4 kapitel, som reglerar vilka särskilda kontroll- och tvångsåtgärder Kriminalvården kan vidta. Det handlar bland annat om kroppsvisitationer och kroppsbesiktning, urin-, utandnings-, saliv-, svett-, blod- eller hårprov. I Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om häkte framgår det också vilken utrustning som ska finnas i ett bostadsrum, men också när denna utrustning kan begränsas. Det kan vara nödvändigt för att förhindra att den intagne allvarligt skadar sig själv eller annan, eller gör sig skyldig till skadegörelse.

Kriminalvården fattar även beslut gällande telefon- och besöks-tillstånd, m.m. (häkteslagens 3 kap.). Det kan också röra sig om beslut om avskildhet enligt häkteslagens 2 kap. 5 § 2 p., där det framgår att Kriminalvården får hålla den intagne avskild från andra intagna när det är nödvändigt av säkerhetsskäl, eller om det är nödvändigt för att genomföra en kroppsbesiktning (p. 3). Om

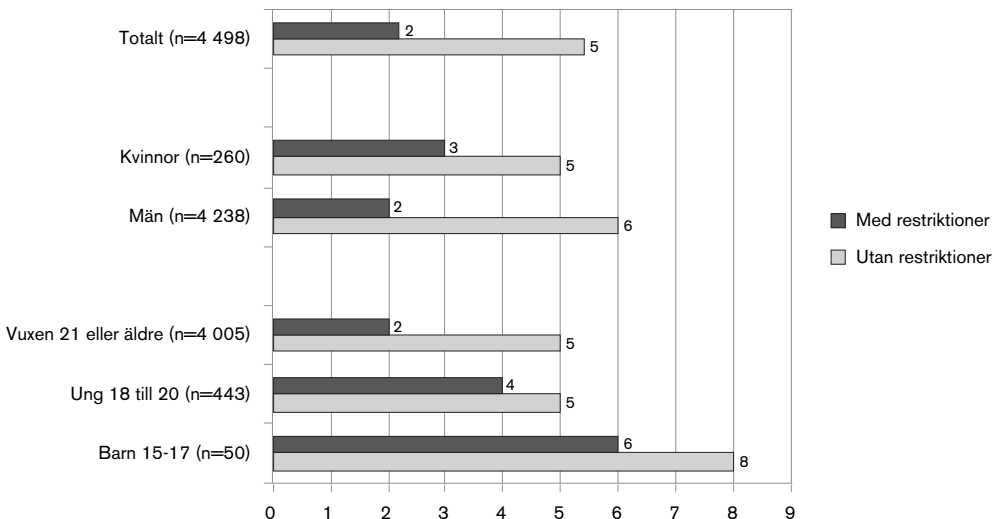
personalen uppfattar att det finns risk för självmord kan beslut om tillsyn också fattas i avvaktan på en bedömning av sjukvård.

Fyra procent är föremål för ett inskränkande kriminalvårdsbeslut en given dag

Kriminalvårdens dygnsmätningar från 2015 (se Metod och material) innehåller uppgifter om i vad mån personer som sitter häktade har inskränkande kriminalvårdsbeslut en given dag – utöver åklagarens beslut om restriktioner. Det kan vara exempelvis beslut om avskildhet, begränsningar gällande besök och liknande (se ovan)⁴⁵.

Totalt sett har fyra procent av de häktade ett sådant beslut en given dag. Främst är det häktade utan restriktioner som har ett sådant beslut (5 procent), se figur 3. Andelen bland dem med restriktioner är lägre – två procent. De som i störst utsträckning har kriminalvårdsbeslut är de få barn i åldern 15–17 år som sitter häktade utan restriktioner (åtta procent).

Figur 3. Andelen personer med kriminalvårdsbeslut. Kriminalvårdens dygnsmätningar 2015. Procent.

⁴⁵ Det framgår inte i statistiken vilka specifika åtgärder av de ovan nämnda det rör sig om.

Kritik mot användning av tvångsåtgärder i svenska häkten

När Sverige senast besöktes av Europarådets kommitté mot tortyr 2015 resulterade detta i en rapport (CPT 2016), där kommittén är kritisk mot hanteringen av kontroll- och tvångsåtgärder i svenska häkten. Bland annat betonas att det saknas någon form av central och systematisk dokumentering av hur tvångsåtgärder används. I rapporten ställs krav på att det ska anordnas ett register där varje tvångsåtgärd registreras i termer av tid (start och avslut), omständigheter, skäl till åtgärden, typ av tvångsmedel som använts, liksom eventuella skador som uppkommit hos den intagne eller personalen i samband med åtgärden.

Mer specifikt menar kommittén bland annat att användning av mekaniska tvångsmedel (fängslan, tvångsbädd m.m.) ska följa specifika riktlinjer. Vidare ska bruk av pepparspray i slutna utrymmen undvikas och häktespersonalen ska, i syfte att utveckla bättre relation till de intagna, upphöra med att bära batong.

Regionala skillnader i häktningstid med restriktioner

Hur andelen som häktas på grund av kollusionsfara, och därmed åläggs restriktioner, varierar mellan länen har redovisats tidigare (se kapitel om Skäl till häktning). Brås kartläggning visar vidare att det finns vissa skillnader mellan länen i hur lång tid som personer med restriktioner sitter häktade (tabell 9). Den totala häktningstiden för personer med restriktioner är något längre i storstadslänet än övriga delar av landet (71 jämfört med 64 dagar). Län där den totala häktningstiden är generellt kortare för häktade med restriktioner tenderar också att vara de län där en större andel av denna tid fylls med restriktioner. Det gäller exempelvis Jämtlands län, Jönköpings län och Värmlands län.

Tabell 9. Genomsnittlig tid i häkte (median), genomsnittlig tid med restriktioner (median) samt andel av tiden med restriktioner av totaltiden i häkte uppdelat på län. Häkningar avslutade 2014.

	Antal häktade med restriktioner	Genomsnittlig total tid i häkte för häktade med restriktioner (dagar)	Genomsnittlig andel av tid med restriktioner av totaltiden* %
Stockholms län	1 567	72	78
Uppsala län	275	61	82
Södermanlands län	134	62	72
Östergötlands län	210	58	72
Jönköpings län	150	59	83
Kronobergs län	139	61	75
Kalmar län	123	78	65
Gotlands län	25	94	64
Blekinge län	61	56	80
Skåne län	1 315	72	81
Hallands län	183	60	78
Västra Götalands län	960	69	74
Värmlands län	293	53	82
Örebro län	190	79	68
Västmanlands län	141	67	78
Dalarnas län	132	64	71
Gävleborgs län	158	72	66
Västernorrlands län	158	80	66
Jämtlands län	78	42	83
Västerbottens län	84	64	70
Norrbottnens län	104	60	78
<i>Storstad</i>	3 842	71	78
<i>Ej storstad</i>	2 638	64	75
Total	6 480	68	77

* Andelen är uträknad på individnivå.

Isolering och isoleringsbrytande åtgärder

Sammanfattning

Kriminalvården kan på olika sätt minska de häktades isolering. Sådana så kallade isoleringsbrytande åtgärder kan till exempel handla om att man får ta en promenad på rastgården, träffa andra häktade, ta emot besök eller telefonsamtal, eller samtala med någon i personalen. Kriminalvårdens målsättning, att alla häktade ska ha minst två timmars isoleringsbrytande åtgärder varje dag, efterlevs dock sällan. Enligt Kriminalvårdens mätning 2015 hade endast 25 procent av de häktade med restriktioner isoleringsbrytande åtgärder under så lång tid en given dag. Den vanligaste åtgärden var dessutom sådan som inte innebar någon mänsklig kontakt, som att den häktade fick gå ut på promenad eller sysselsätta sig med något utanför cellen.

Närmare 90 procent av de häktade med restriktioner (33 procent av dem utan restriktioner) saknar mänsklig kontakt under mer än 22 timmar per dygn, vilket motsvarar FN:s definition av isolering. I jämförelse med 2014 har situationen inte blivit bättre; andelen restriktionsklienter som hade fått en åtgärd med mänsklig kontakt har minskat med nio procentenheter.

Samlad forskning visar att den isolering som häktning innebär, och särskilt då häktning med restriktioner, kan ha mycket negativa konsekvenser för den häktade. Därför är ett av Kriminalvårdens viktiga uppdrag att minska de häktades tid i isolering genom isoleringsbrytande åtgärder. I detta kapitel sammanfattas

inledningsvis vad forskningen säger om vilka negativa effekter för individen som isolering kan ha och vilka åtgärder som lindrar isolering. Därefter beskrivs vilka typer av isoleringsbrytande åtgärder som förekommer på häktena och hur ofta dessa används. I huvudsak är det Kriminalvårdens dygnsmätningar från 2015 som ligger till grund för analysen (se Metod och material). I vissa fall kompletteras redovisningen med uppgifter från Brås intervjuer med häktade, kriminalvårdsanställda och åklagare.

Forskning om isoleringens konsekvenser

Hur isolering definieras kan variera något, men det centrala är att den reducerar psykologiskt och socialt meningsfull kontakt till ett minimum (Andersen 2004, NHRI 2012). Typiskt sett definieras isolering som en fysisk och social avskärmning av människor, 22 till 24 timmar om dygnet (Scharff Smith 2006, Kysel 2016). I december 2015 antog FN:s generalförsamling nya minimiregler för hantering av frihetsberövade (*United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners – the Nelson Mandela Rules*), och även där definieras isolering som 22 timmar eller mer per dygn utan meningsfull mänsklig kontakt. Det är också denna definition som är utgångspunkten i Brås redovisningar.

Negativa effekter på hälsan

Enligt forskningen är det flera olika aspekter av isolering som är skadliga, och de är särskilt skadliga när de förekommer i kombination med varandra. Det handlar om den sociala isoleringen, minskade möjligheter till aktivitet, minskad miljömässig stimulans och att den isolerade individen saknar kontroll över de flesta aspekter av sitt dagliga liv (Shalev 2014).

Effekterna av isolering har bland annat sammanställts av forskarna Peter Scharff Smith och Sharon Shalev. I en omfattande litteraturgenomgång om effekter av isolering konstaterar Scharff Smith (2006) att den samlade forskningen visar på mycket allvarliga negativa psykiska och ibland även fysiologiska effekter av isolering (se även Shalev 2008). Forskningen tyder på att mellan en tredjedel och över 90 procent av dem som utsätts för isolering upplever negativa symptom till följd av den, samt att allvarliga negativa hälsoeffekter kan visa sig hos friska individer redan efter några dagar. Risken för negativa hälsoeffekter ökar för varje dag i isolering (Scharff Smith 2006).

Scharff Smith kategoriserar de symptom som enligt forskningen kan uppstå till följd av isolering i fem delvis överlappande kategorier:

1. *Psyksiska symptom och reaktioner*, exempelvis kraftig och långvarig huvudvärk, ökad puls eller hjärtslag, överkänslighet för ljud, aptitförlust samt smärta i mage och muskler.
2. *Förvirring och koncentrationssvårigheter*, som bland annat kan leda till svårigheter att förstå och uppfatta vad som händer omkring en. Vissa studier har också visat att isolering leder till minnesförlust.
3. *Hallucinationer, vanföreställningar och paranoida idéer*, till exempel i form av att man hör röster eller upplever visuella förvrängningar. Det kan också uppstå starka känslor av miss-tänksamhet, våldsamma och aggressiva fantasier och i värsta fall psykoser.
4. *Emotionella reaktioner och impulsiva handlingar*, bland annat depression, ångest och bristande impuls kontroll. Enligt Scharff Smith finns det också många studier som konstaterat effekter i form av våldsamma reaktioner och självskadebeteende.
5. *Slöhet och försvagning*, till exempel i form av kronisk trötthet kopplad till apati.

De ovan beskrivna effekterna av isolering avser inte bara isolering i häkte. Shalev (2015) lyfter dock fram att den osäkerhet och tidsbestämmdhet som präglar häktesvistelser har visat sig förvärra de negativa effekterna av isoleringen. I förlängningen menar Shalev att detta också kan ha en negativ inverkan på de häktade personernas möjligheter att försvara sig vid en senare rättegång.

Isolering särskilt skadlig för barn

Forskning visar att häktesvistelser är särskilt påfrestande för unga. Frihetsberövanden, och i synnerhet isolering, är överlag mer skadliga för barn än för vuxna, och har allvarliga negativa konsekvenser för barnens psykiska och fysiska hälsa och utveckling (t.ex. Holman och Ziedenisberg 2013). Bland annat är bristen på social och sensorisk stimulans särskilt skadlig för barn på grund av de utvecklingsmässiga skillnaderna mellan barn och vuxna (Birkhead 2015). På samma sätt som för vuxna förstärks dessutom dessa effekter av osäkerheten kring vad brottsutredningen kommer att leda till och hur länge den kommer att pågå (Freeman och Seymour 2010). Jämfört med vuxna har barn inte

heller samma mentala resurser att hantera de påfrestningar som häktning, och i synnerhet isolering, innebär (Kysel 2016). Dessa förhöjda risker för skador, i kombination med rättsliga aspekter av skillnaderna mellan vuxna och barn, innebär enligt Kysel att isolering av barn bör förbjudas.

Nordiska studier om effekter av isolering

Det finns också ett antal nordiska studier som pekar mot att isolering under häktesvistelser leder till psykisk och fysisk ohälsa. I Norge fann exempelvis Gamman (1995) ett signifikant samband mellan tiden i isolering och graden av ohälsa i form av exempelvis depression, ångest och tilltagande apati. I en stor longitudinell dansk studie, också den från 1990-talet, konstaterade Andersen m.fl. (2000) att häktade personer som utsatts för isolering utvecklade fler psykiska problem jämfört med kontrollgruppen som inte varit isolerade (se även Andersen m.fl. 2003).

En svensk studie av hälsoeffekter av restriktioner under häktesvistelser (Holmgren m.fl. 2011) har också konstaterat att häktning med restriktioner innebär en signifikant risk för psykisk ohälsa. I linje med Shalev (2015) lyfter även de svenska forskarna fram att detta kan utgöra ett rättssäkerhetsproblem, eftersom en person med depression eller ångestillstånd har nedsatt förmåga att delta i och förstå den pågående rättsprocessen.

Rekommenderade åtgärder för att minska isoleringens skadliga effekter

De åtgärder som forskarna rekommenderar för att minska de negativa konsekvenserna av isolering utgår från de ovan nämnda skador som kan uppstå. De rekommenderade åtgärderna kan summeras i sju punkter (jfr Shalev 2008, 2014). Man ska säkerställa att personer som sitter isolerade får möjlighet till följande:

- Regelbunden, meningsfull mänsklig kontakt,⁴⁶ i möjligaste mån med personer som inte hör till anstalten eller häktet, men även med olika grupper av anställda på institutionen, exempelvis kriminalvårdare, utbildningspersonal, personal som arbetar med andlig vård och sjukvårdspersonal.
- Regelbundna besök och telefonkontakter med familjemedlemmar.

⁴⁶ Enligt experter (PRI/Essex University 2016) ska "meningsfull mänsklig kontakt" tolkas som att kontakten måste ge den stimulans som krävs för mänskligt välbefinnande. Det kräver bland annat att kontakten sker ansikte mot ansikte, utan fysiska barriärer, och att det innebär en varaktig social interaktion som möjliggör empatisk mellanmänsklig kommunikation och en genuin dialog.

- Daglig vistelse utomhus och motion. Utomhusutrymmen bör vara tillräckligt stora för att de intagna ska kunna utöva någon form av ansträngande fysisk aktivitet. Utemiljön bör också så långt möjligt utformas så att den inte upplevs som dyster, exempelvis med hjälp av färg eller växter.
- Tillgång till meningsfull sysselsättning och aktiviteter, till exempel i form av utbildning. I möjligaste mån bör aktiviteten äga rum utanför cellen och i gemensamhet med andra. Där det är möjligt bör även måltider ske i gemensamhet med andra intagna. I den mån de isolerade inte kan ges möjlighet att umgås med andra intagna bör de få ökade kontakter med de ovan nämnda personalgrupperna.
- Tillgång till meningsfull sysselsättning i cellen, där de tillbringar större delen av sin tid. Isolerade personer bör få tillgång till böcker och möjlighet att utöva hobby- och hantverksaktiviteter under tiden i cellen.
- Någon grad av kontroll över sitt dagliga liv och sin fysiska miljö.
- Celler som är tillräckligt stora för att den häktade ska kunna utföra alla vardagliga aktiviteter i en ren och human miljö.

Utöver dessa åtgärder lyfter forskare fram att det är viktigt att den fysiska miljön är utformad för att ge sensorisk stimulans, bland annat med hjälp av färgglad inredning och bra belysning (t.ex. Shalev 2008). Den personal som arbetar med isolerade intagna bör också väljas ut med omsorg, och få ett bra stöd och särskild utbildning, bland annat när det gäller de intagnas mentala hälsa.

Olika typer av isoleringsbrytande åtgärder

För att bryta de häktades isolering använder sig Kriminalvården av en rad olika aktiviteter. Kriminalvården har själva definierat dessa utifrån sex kategorier, och det är dessa kategorier som de statistiska analyserna nedan bygger på.

1. *Gemensamhetsåtgärder* innebär att häktade till exempel vistas i gemensamhetshäkte eller avdelning, har gemensam promenad, sysselsättning, personalledd aktivitet eller andra aktiviteter. Aktiviteter som en häktad kan göra tillsammans med andra är bland annat att baka, träna, göra yoga, spela bordstennis eller spel.
2. *Samsittning* innebär att två häktade med restriktioner under dagtid får tillbringa några timmar tillsammans på något av deras respektive rum eller i ett gemensamhetsutrymme på häktet.

3. *Samtal med fysiskt närvarande person* kan till exempel innebära att häktade samtalar med kriminalvårdspersonal om sin häktesplan eller om vistelsen på häktet, eller får instruktioner om rumsarbete. Här handlar det om samtal som är något längre än en kort kontakt i samband med matutdelning eller toalettbesök. Det kan också vara att den häktade träffar nämnden för andlig vård (NAV), sjuksköterska, läkare, uppsökare, frivården, lärare, socialtjänst eller besök från frivilligorganisationer, alternativt har anhörigbesök. Vilka organisationer som besöker häktena ser olika ut från häkte till häkte, men det kan till exempelvis vara RFS, Kris och Röda korset.⁴⁷
4. *Beslutsåtgärd* innebär att häktade har samtal med advokat eller är på rättegång, polisförhör, transport, vårdinrättning, permission eller på annan aktivitet utanför häktet.
5. *Telefonsamtal* till bland andra anhöriga, advokat, socialtjänst, frivård och liknande.
6. *Aktiviteter utan mänsklig kontakt* utgörs av aktiviteter som ger häktade möjlighet att byta miljö men utan att träffa någon annan. Det kan exempelvis inbegripa någon form av sysselsättning, som att den häktade tvättar, städar annat bostadsrum eller andra fysiska ytor i häktet eller ägnar sig åt enklare manuellt arbete (exempelvis montering och förpackning av olika slag). Den typen av sysselsättning är ett förtroendeuppdrag för dem som bedöms lämpliga. Det kan också handla om att häktade går på promenad i egen rastgård, tränar på egen hand i motionsrum eller har olika typer av åtgärder på egen hand (exempelvis spelar spel eller ser på film i annat utrymme än sitt rum).

Restriktionsgemenskap

En relativt ny form av gemensamhetsåtgärd som införts på några häkten är så kallad restriktionsgemenskap. Den innebär att en häktad med restriktioner, efter åklagarens medgivande, får vara tillsammans med andra häktade som också har restriktioner under en del av dagen. Exakt hur åtgärden är utformad varierar mellan häktena. På Kronobergshäktet erbjuds till exempel restriktionshäktade att ha yoga i grupp tillsammans med en yogainstruktör. På häktet i Uddevalla erbjuds under en del av dagen upp till fyra restriktionshäktade en ”gemensam vistelse med förbe-

⁴⁷ Varje avdelning har ansvar att höra med de häktade om de är intresserade av att träffa frivillighetsorganisationerna. Det finns riktlinjer för hur ideellas verksamhet inom häktena regleras, men Åklagarmyndigheten (2016b) påtalar vikten av att rutinerna förtydligas och att kontroller av ideella organisationer genomförs löpande samt att åklagaren känner till dessa riktlinjer, för att häktena ska kunna vara generösa med att tillåta sådana besök för häktade med restriktioner.

håll”. En kriminalvårdare är då alltid närvarande, och oftast utnyttjas tiden till fika, kortspel eller samtal om vardagliga ting. Även på anstalten Hall, där häktesverksamhet bedrivits som en filial till Kronobergshäktet sedan februari 2015, finns en liknande verksamhet. De som har vistats i personalledd gemenskap där har fått runt sex timmar om dagen tillsammans. Man har också satsat på att tiden i gemenskap ska ha ett så bra innehåll som möjligt. De häktade har fått möjlighet till bordstennis, bakning, gemensamma måltider och utökade gemensamma utestelser. De har även fått sysselsättning genom arbetsdriften på anstalten. De som av olika anledningar inte har kunnat vistas i gemenskap har fått tre timmar tillsammans med personal (Åklagarmyndigheten 2016b).

Vid årsskiftet 2015/2016 startade Kriminalvården ett pilotprojekt med restriktionsgemenskap vid häktet i Huddinge. Det handlar om en uppsökande verksamhet där de med störst behov eller de som har långa restriktionstider erbjuds att träna i grupp. Kriminalvårdens bild är att erfarenheterna hittills har varit positiva. Det enda problemet som beskrivs är att det tar tid att få ihop grupper av lämpliga individer. Först ska man hitta häktade med restriktioner som passar ihop. Sedan ska både häktets säkerhetsgrupp och åklagare godkänna att de får vistas tillsammans. När den processen är klar riskerar man att någon av de aktuella individerna inte är kvar längre, eftersom omsättning på häktade är hög.

Krav för att få isoleringsbrytande åtgärder

Möjligheten att få en isoleringsbrytande åtgärd varierar beroende på om den häktade har restriktioner eller inte, men även de utan restriktioner kan vara mer eller mindre isolerade av olika skäl. När det gäller häktade utan restriktioner är det Kriminalvården som har rätten att besluta om en insats ska ges eller inte. Enligt intervjuad personal grundar sig besluten vanligen på en kombination av hur man bedömer den häktades behov, en lämplighetsbedömning utifrån säkerhetsaspekter och tillgängliga resurser på häktet.

Kriminalvården gör motsvarande bedömningar även när det gäller isoleringsbrytande åtgärder för häktade med restriktioner, men i de fallen krävs oftast också ett godkännande från åklagaren. I de fall en aktualiserad isoleringsbrytande åtgärd rör något som den häktade har restriktioner kring, måste åklagaren godkänna den. Handlar det om telefonsamtal eller besök krävs i dessa fall också att de är bevakade av polisens utredare eller av personal från Kriminalvården.

I princip är det bara åtgärds-kategorin *aktiviteter utan mänsklig kontakt* som Kriminalvården alltid själv kan besluta om.

Isoleringsbrytande åtgärder för häktade med restriktioner: dygnsmätningar 2015

Kriminalvårdens mål är att varje häktad ska få minst två timmar i isoleringsbrytande åtgärder per dygn (så kallad åtgärdstid). Det inkluderar såväl tid med mänsklig kontakt som enskild tid i annat rum än det egna bostadsrummet. Detta gäller alla som häktats, både de med och utan restriktioner. Anledningen till att man satt upp detta mål även för häktade utan restriktioner är att även de (med undantag för de som sitter på gemensamhetsavdelningar) också kan tillbringa en mycket stor del av dagen i sina rum.

För unga häktade⁴⁸ har Kriminalvården fastslagit ett mål om minst två timmar per dygn med sådana isoleringsbrytande åtgärder som innebär *mänsklig kontakt* (Kriminalvården 2015). Kriminalvården har en särskild ungdomssatsning där de vill hitta tidiga isoleringsbrytande åtgärder för unga. Utöver målet om två timmar med mänsklig kontakt ska häktestiden också ges mer innehåll och insatserna för unga ska särskilt inbegripa faktorer som förbättrar deras förutsättningar efter tiden i kriminalvård. Det ska finnas tillgång till studier, eventuell programverksamhet och psykologkontakt (Kriminalvården 2013).

Brås analyser av Kriminalvårdens dygnsmätningar visar i vilken omfattning häktade sitter isolerade samt hur mycket tid av ett dygn som de befinner sig i någon form av isoleringsbrytande åtgärd. Här bör dock framhållas att en del isoleringsbrytande åtgärder inte sker dagligen. Det innebär att det kan finnas insatser som ägt rum, men som inte fångas upp i denna mätning.

Till grund för redovisningen ligger de sex kategorier som listats ovan.⁴⁹ Då behovet att bryta isoleringen kan tänkas vara störst för häktade med restriktioner, och isolering till följd av restriktionsanvändning har blivit föremål för internationell kritik, kommer analysen nedan att fokusera på just häktade med restriktioner. Vissa jämförelser görs dock med situationen för häktade utan restriktioner.

Målet om två timmar i isoleringsbrytande åtgärder uppnås sällan

Kriminalvårdens ovan beskrivna målsättning att alla häktade ska ha minst två timmars isoleringsbrytande åtgärder varje dag, oavsett om de har restriktioner eller inte, är långt ifrån uppnått. Under de studerade dagarna 2015 hade endast 25 procent av dem med restriktioner isoleringsbrytande åtgärder under så lång

⁴⁸ Det vill säga personer som skrivits in i häkte före den dag då de fyller 21 år.

⁴⁹ Gemensamhet, samsittning, samtal med en fysiskt närvarande person, beslutsåtgärder, telefonsamtal och aktiviteter utan mänsklig kontakt.

tid. Över tio procent hade inte någon isoleringsbrytande åtgärd alls under den studerade dagen – vare sig aktiviteter i gemenskap, utevistelse, annan aktivitet utanför cellen eller samtal med personalen.

Den absolut vanligaste isoleringsbrytande åtgärden för de häktade med restriktioner var miljöombyte *utan mänsklig kontakt* (tabell 10). Drygt tre fjärdedelar hade fått ett sådant miljöombyte under den studerade dagen. Som tidigare nämnts kan dessa miljöbytesåtgärder bestå av en promenad i egen rastgård eller att den häktade fått träna själv i något av de utrymmen som häktet tillhandahåller för ändamålet. Den häktade kan också ha fått någon form av sysselsättning utanför det egna rummet.

Den näst vanligaste isoleringsbrytande åtgärden var *samtal med en närvarande person*, vilket en av fem hade haft den studerade dagen. Övriga typer av isoleringsbrytande åtgärder förekom i mycket liten utsträckning. Trots att till exempel samsittning ofta lyfts fram som en bra isoleringsbrytande åtgärd⁵⁰ var det bara sju procent som hade haft det under den studerade dagen. Nio procent hade talat med någon i telefon.

Tabell 10. Andelen häktade med restriktioner som fått viss typ av isoleringsbrytande åtgärd en given dag, oavsett tid i åtgärd, uppdelat på kön och ålder. Kriminalvårdens dygnsmätningar 2015. Procent.

	Gemen- samhet	Sam- sittning	Samtal med närvarande person	Besluts- aktivitet	Telefon- samtal	Aktivitet utan mänsklig kontakt
Kvinna (n=260)	4	10	32	12	8	79
Man (n=4 238)	5	7	19	11	9	77
Barn 15–17 år (n=50)	10	8	30	16	10	62
Ung 18–20 år (n=443)	7	14	35	11	11	75
Vuxen över 21 år (n= 4 005)	4	7	18	11	8	78
Totalt (n=4 498)	4	7	20	11	9	77

⁵⁰ I häktes- och restriktionsutredningen (SOU 2016:52) beskrivs exempelvis samsittning som en av de enskilt effektivaste åtgärderna för att minska isoleringen för häktade med restriktioner.

Kvinnor, barn och unga får oftare samtal med fysiskt närvarande person

Kriminalvårdens mätningar tyder inte på att det förekommer några större könsskillnader när det gäller isoleringsbrytande åtgärder. Ett undantag är *samtal med en närvarande person*, vilket kvinnorna hade haft oftare än männen.

Man skulle kunna förvänta sig att barn och unga i häkte påtagligt oftare skulle få isoleringsbrytande åtgärder än vuxna, med hänsyn till den satsning på dessa grupper som pågår inom Kriminalvården. Så tycks dock inte vara fallet utifrån mätningarna från 2015. Under de studerade sju dagarna fick barn och unga i något större utsträckning isoleringsbrytande åtgärder, men skillnaderna var inte stora. Det var främst åtgärden *samtal med en närvarande person* som barn och unga, liksom kvinnorna, fick ta del av oftare än de vuxna männen.

Tid i åtgärder med mänsklig kontakt

Som framgått ovan inrymmer den vanligaste isoleringsbrytande åtgärden inte någon form av mänsklig kontakt, utan endast ett miljöombyte. Tillgänglig forskning visar dock att det är särskilt tillgången till mänskliga kontakter som har betydelse för den psykiska hälsan.⁵¹ Nedan redovisas därför hur mycket tid med mänsklig kontakt som de häktade med restriktioner fick under mättdagen. Här har då räknats tiden inom någon av kategorierna gemensamhet, samsittning, samtal med fysiskt närvarande person, beslutsåtgärd och telefonsamtal.

Nio av tio häktade med restriktioner är isolerade en given dag

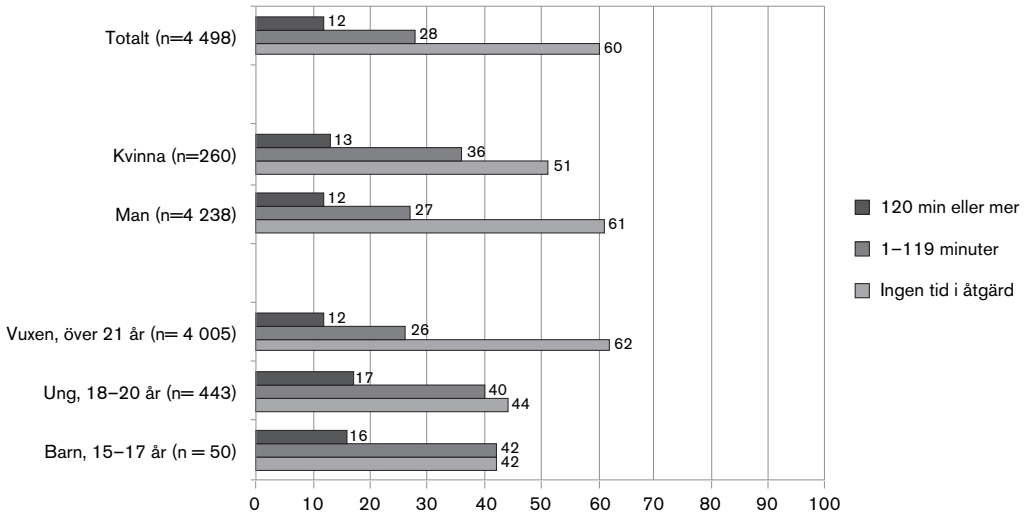
Med utgångspunkt i FN:s definition av isolering, det vill säga avsaknad av meningsfull mänsklig kontakt i minst 22 timmar av dygnet, visar Kriminalvårdens dygnsmätningar att närmare 90 procent av de häktade med restriktioner är isolerade under ett typiskt dygn i häkte. Det kan jämföras med 33 procent bland häktade utan restriktioner.

Av Kriminalvårdens mätningar framgår vidare att 60 procent av dem som häktats med restriktioner inte har haft någon åtgärd alls som innebär mänsklig kontakt under det studerade dygnet (se figur 4). Av de som haft isoleringsbrytande åtgärder med mänsklig kontakt under dagen har majoriteten haft dessa i mindre än två timmar. Genomsnittstiden för åtgärder som innebär mänsklig kontakt var 48 minuter för häktade med restriktioner (drygt fyra timmar för häktade utan restriktioner)⁵².

⁵¹ Därtill kan diskuteras om det är meningsfullt att överhuvudtaget kalla åtgärder som inte inrymmer mänsklig kontakt för isoleringsbrytande.

⁵² Uppgiften kommer från Kriminalvårdens årssammanställning för 2015.

Figur 4. Total tid i åtgärder med mänsklig kontakt för häktade med restriktioner, uppdelat på kön och ålder. Kriminalvårdens dygnsmätningar 2015. Procent.

Det framgår inte i mätningen hur tiden med mänsklig kontakt fördelar sig mellan olika typer av åtgärder. För häktade med restriktioner är, som framgått ovan, gemensamhetsåtgärder mycket ovanliga. Tiden med mänsklig kontakt utgörs därför främst av samtal med personal men även med olika typer av besökare.

Barn, unga och kvinnor får något mer tid med mänsklig kontakt än vuxna män

Det är en något större andel av kvinnorna än av männen som får någon form av åtgärd med mänsklig kontakt under en given dag (49 jämfört med 39 procent). Men det är lika ovanligt bland kvinnorna som bland männen att sådana kontakter pågår mer än två timmar under en dag (13 respektive 12 procent).

Som redovisats i kapitlet om restriktioner har häktade barn och unga oftare restriktioner än vuxna. Jämfört med vuxna får dock fler bland såväl de unga som barnen isoleringsbrytande åtgärder som inbegriper mänsklig kontakt. Under den studerade dagen fick totalt 58 procent av barnen, 57 procent av de unga och 38 procent av de vuxna tid i åtgärder med mänsklig kontakt i någon form. Men på samma sätt som för de vuxna pågår åtgärderna sällan längre än två timmar (16 procent av barnen, 17 procent av de unga hade sådana åtgärder i mer än två timmar). Det betyder att de allra flesta häktade barn och unga med restriktioner är utan mänsklig kontakt under minst 22 av dygnets 24 timmar. Drygt 40 procent av barnen och de unga med restriktioner får

ingen tid alls i åtgärder med mänsklig kontakt under en typisk dag i häkte.

Färre isoleringsbrytande åtgärder genomförs på helgen

Av Kriminalvårdens mätningar framgår också att de intagna är mer isolerade under helgdagar än under vardagar. Det är då färre som till exempel får samtala med någon eller ha telefonkontakter. Dessa resultat bekräftas även av Brås intervjuer med häktade. En berättar exempelvis att det är som att gå tillbaka till att ha restriktioner på helgerna, trots att han är på en gemensamhetsavdelning. Det beror bland annat på att det finns mindre personal på plats och det sker färre besök från frivilligorganisationer.

Begränsad mänsklig kontakt även för häktade utan restriktioner

För dem som inte har restriktioner ställer åklagaren inte något krav på att de ska vara isolerade från övriga häktade. I vilken utsträckning de är isolerade styrs alltså helt av Kriminalvården. Som redan nämnts tillbringar de som inte har restriktioner mer tid i åtgärder med mänsklig kontakt, i genomsnitt närmare fyra och en halv timme per dag.⁵³ Samtidigt illustrerar siffrorna att även de utan restriktioner sitter inlåsta på rummet under många timmar av dagen. En fjärdedel av de häktade utan restriktioner var tillsammans med andra under närmare åtta timmar eller mer under mät dagen, medan en lika stor grupp inte hade någon registrerad tid alls med mänsklig kontakt. I denna senare grupp torde ingå både personer som inte vill ha kontakt med andra och personer som isolerats av säkerhetsskäl.

Många häktade tackar nej till åtgärder

Att en så stor andel av de häktade med restriktioner sitter isolerade under så stor del av dagen kan bero på flera saker. En orsak som tas upp i Kriminalvårdens dygnsmätningar är att en del häktade tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder.⁵⁴ Det framgår av mätningen att 71 procent av de häktade med restriktioner, som inte hade någon tid alls med isoleringsbrytande åtgärd under det studerade dygnet, hade tackat nej till en åtgärd (figur 5). Det går dock inte att utläsa vilken åtgärd den häktade tackat nej till.

Mätningen visar på ett tydligt mönster. Ju mindre tid i åtgärd, desto större andel av de häktade har tackat nej till minst en åtgärd.

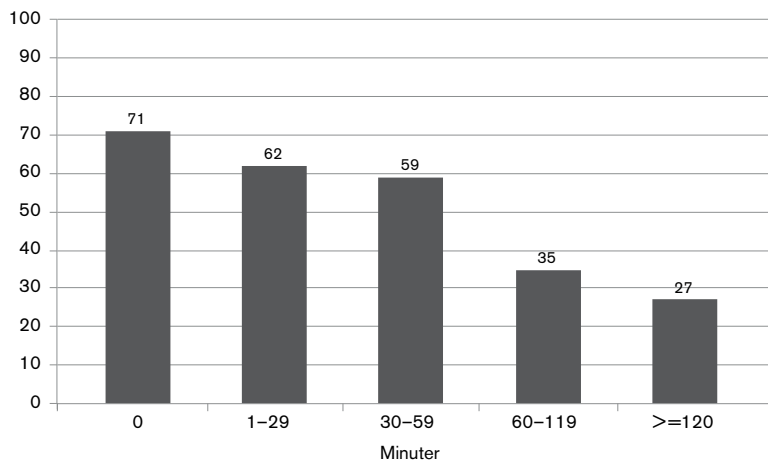
⁵³ Det kan jämföras med att 60 procent av de häktade med restriktioner inte har någon registrerad mänsklig kontakt alls – och att de som får en åtgärd med mänsklig kontakt får det under i genomsnitt 48 minuter per dag.

⁵⁴ Orsakerna till detta beskrivs i nästa kapitel.

gärd. Det är också något vanligare att de med restriktioner tackat nej till en åtgärd än de häktade utan restriktioner. En förklaring till detta skulle kunna vara att häktade med restriktioner i större utsträckning erbjuds isoleringsbrytande åtgärder.

Benägenheten att tacka nej till en åtgärd skiljer sig inte nämnvärt mellan män och kvinnor (redovisas inte i figurform). Däremot har en något större andel barn tackat nej till minst en åtgärd (50 procent), jämfört med unga (44 procent) eller vuxna (45 procent). Det är också en större andel häktade vid stora häkten (50 procent) som har tackat nej till en åtgärd jämfört med häktade i mellanstora (44 procent) eller små häkten (36 procent).

Figur 5. Andelen häktade med restriktioner som tackat nej till en isoleringsbrytande åtgärd en given dag, efter åtgärdstid. Kriminalvårdens dygnsmätningar 2015. Procent.

Skillnader mellan häkten vad gäller isoleringsbrytande åtgärder

Hur man arbetar med isoleringsbrytande åtgärder varierar en del mellan häktena. En faktor som kan påverka förutsättningarna för arbetet är häktets storlek (bilaga 1). Den kan ha betydelse för både personalresurser, klientpopulation och antalet tillgängliga gemensamhetslokaler. Med större lokalytor och högre personaltäthet förbättras förutsättningarna för gemensamhet, på både vardagar och helgdagar. Man behöver också i mindre utsträckning ställa in gemensamhetsåtgärder under vardagar för att någon häktad behöver transporteras till en rättegång eller dylikt.

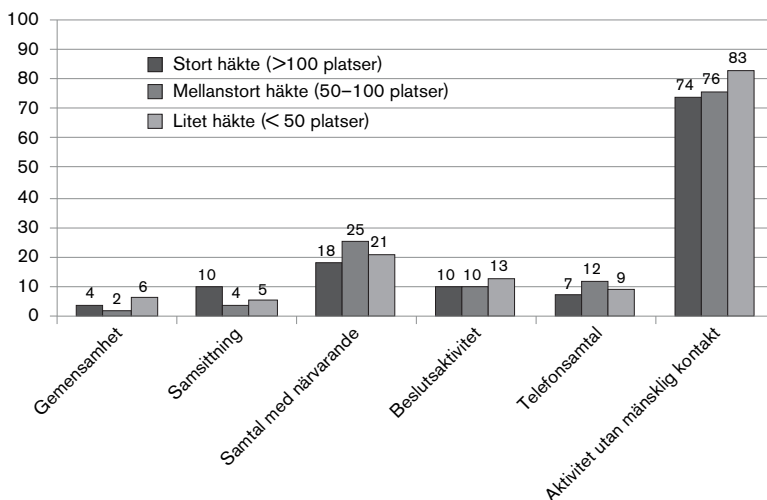
I en intervju beskriver en häktad som suttit på gemensamhetsavdelningar på två olika häkten skillnaden mellan att tidigare ha varit på ett mellanstort häkte och vara på ett större häkte:

Alltså det är skönare här. Det är öppen avdelning. Du kan gå runt och spela pingis och titta på TV och umgås med människor. (Det mellanstora häktet) hade ju inte riktigt det, utan de släppte ut dig två timmar, så fick du sitta i ett rum. Sedan inlåsning igen. Här är du ute mer och träffar folk. Jag tycker definitivt det är bättre här.

I Kriminalvårdens mätning syns dock inga större skillnader mellan häkten av olika storlek när det kommer till de olika isoleringsbrytande åtgärderna (figur 6). Ett undantag är att det är dubbelt så vanligt med samsittning på de större häktena än på de mindre. Det kan ha en naturlig förklaring i att det finns en större population av häktade i stora häkten, vilket ökar sannolikheten att hitta lämpliga personer för samsittning. Däremot är det inte vanligare med andra gemensamhetsåtgärder på större häkten, trots att de stora säkerhetshäktena, enligt Kriminalvården, har bättre förutsättningar för sådana åtgärder.

Viss skillnad observeras samtidigt när det gäller andelen häktade som deltar i en aktivitet utan mänsklig kontakt, vilket är vanligare i små häkten (83 procent jämfört med 74 procent på stora häkten). Det kan hänga samman med att de största häktena ofta är säkerhetshäkten, med det särskilda urval av individer som är placerade på sådana häkten.

Figur 6. Andelen häktade med restriktioner som fått viss typ av isoleringsbrytande åtgärd, oavsett tid i åtgärd, uppdelat på häktesstorlek. Kriminalvårdens dygnsmätningar 2015. Procent.

* Totalt ingår 2 374 individer i stora häkten, 694 i mellanstora häkten och 1 430 i små häkten.

Hinder för isoleringsbrytande åtgärder och lättnader i restriktioner

Sammanfattning

I intervjuer med häktespersonal, åklagare och häktade identifieras ett antal konkreta hinder för isoleringsbrytande åtgärder. Ett är att det är otydligt vem som har ansvaret för att lättnader kommer till stånd - åklagaren eller kriminalvårdspersonalen. Det framkommer också att kriminalvårdspersonalen anser att åklagarna kan vara mer aktiva i att löpande se över om de häktade behöver ha restriktioner.

Personalbristen på häktena framstår som ytterligare ett hinder, eftersom arbetet med isoleringsbrytande åtgärder ofta får prioriteras bort till förmån för mer oundvikliga arbetsuppgifter (klienttransporter, post- och mathantering m.m.). Ett annat problem är att häktena har olika rutiner för besök och telefonsamtal. På vissa häkten, men inte alla, tillåts till exempel inte obehövade samtal till mobiltelefoner, och besökstiderna kan vara mycket snäva. Dessutom är beslutsprocessen kring gemensamhetsåtgärder, i synnerhet samsittning, tungrodd.

Det har även framkommit att många av de häktade inte behärskar svenska, och det begränsar deras möjligheter att ta del av isoleringsbrytande åtgärder. Att många tackar nej till en åtgärd – inte sällan på grund av psykisk ohälsa – utgör också ett hinder i arbetet med att bryta isoleringen och göra vistelsen i häkte mer human.

Som nämnts är Kriminalvårdens målsättning att alla häktade ska få isoleringsbrytande åtgärder under minst två timmar per dag. Verkligheten ligger dock långt ifrån detta mål. Vilka är då hindren som gör att målsättningen inte uppnås? Den frågan diskuteras i detta kapitel. Redovisningen bygger på intervjuer med häktespersonal, åklagare och till viss del även de häktade.

En rad olika hinder för att isoleringsbrytande åtgärder ska komma till stånd har aktualiserats under Brås arbete med studien:

1. Otydligheter kring vem som har ansvaret för att ta initiativ till lättnader.
2. Att åklagarna är återhållsamma med att lätta på restriktioner
3. Brist på personalresurser på häktena.
4. Inskränkande regler och rutiner på vissa häkten.
5. Tungrodd administration kring anhörigas samtycke till kontakt.
6. Språksvårigheter.
7. Att den häktade tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder.

Nedan beskrivs vad som framkommit kring vart och ett av dessa hinder.

Otydligheter kring vem som har ansvaret för att ta initiativ till lättnader

Även om alla häktade är mer eller mindre avskurna från omvärlden, är det den grupp som har restriktioner som är mest isolerad. Möjligheten att minska deras isolering ligger främst på åklagarna, eftersom åklagaren gradvis kan ta bort vissa restriktioner under utredningens gång eller lätta på isoleringen även om restriktionen kvarstår.⁵⁵ Det råder dock delade meningar bland de intervjuade om vems ansvar det är att få till stånd detta. Flera av de intervjuade kriminalvårdarna uppfattar att ansvaret åligger Kriminalvården, eftersom det är de själva som kontakter åklagarna med förfrågningar. Men det finns också kriminalvårdare som menar att det främst är den häktades advokat som ska ta initiativet till förfrågningar om lättnader.

Även de intervjuade åklagarna har delvis olika uppfattningar om vem som har huvudansvaret för att ta initiativ till lättnader. En av åklagarna menar det främst är kriminalvårdarnas ansvar att kontakta dem med förfrågningar om lättnader, medan andra

⁵⁵ I det följande används termen *lättnader* både för de fall där åklagaren släpper på en restriktion och de fall där restriktionen kvarstår men åklagaren lättar på innehållet i den, till exempel tillåter samsittning med en viss given person.

uppfattar att det är både åklagarnas och kriminalvårdarnas ansvar. Någon anser att det först och främst är åklagarens ansvar att få till stånd lättnader, eftersom det är åklagaren som fattar beslut i frågan.

Att det inte är helt tydligt vem som har ansvaret kan utgöra ett hinder i processen att få till stånd lättnader. I det sammanhanget tar flera intervjuade också upp vikten av att det finns en fungerande löpande dialog mellan häktespersonal och åklagare, där frågan om att lätta på restriktioner kan tas upp.

Åklagarna är återhållsamma i fråga om att lätta på restriktioner

Även om det kan råda oklarheter om vem som har ansvar för att ta initiativet till lättnader, är det odiskutabelt åklagarna som ser till att lättnaderna kommer till stånd.⁵⁶ En av de intervjuade åklagarna berättar dock att det upplevs som lite motsägelsefullt att tänka på lättnader direkt när man begärt att få ålägga en häktad med restriktioner. Det kan göra att åklagare inte reflekterar så mycket kring lättnader i det initiala skedet, utan tankar om möjliga lättnader infinner sig först ett tag in i brottutredningen eller i slutet av denna. Bland de intervjuade kriminalvårdarna finns det de som upplever att åklagarna kan bli bättre på att se till att lättnader införs snabbare och att åklagarna ibland är alltför passiva när det gäller att ta initiativ till lättnader:

”När åtalet väcks, till exempel, då kan man titta en gång till, då kan vi lika gärna släppa på det. En vecka är ganska mycket tid för våra klienter med restriktioner. Det kan jag inte riktigt förstå, varför man måste vänta till huvudförhandlingen i tingsrätten. Där skulle man vilja att de (åklagarna) tar initiativet ibland också, att ändra restriktionerna eller ge lättnader. Det händer säkert, men jag upplever inte att det tillhör vanligheterna, utan oftast är det vi som söker lättnader i restriktioner, och när vi får det beviljat samma dag så tänker jag: Varför har ni inte gjort det tidigare? Varför har ni inte gjort detta själva då? Varför måste vi trycka på?”

Alltför höga krav för att medge samsittning?

Som framkommer av Kriminalvårdens dygnsmätningar är det endast sju procent av de häktade med restriktioner som har samsittning en given dag, trots att 50–60 procent i denna grupp har medgivande att få saken prövad, om Kriminalvården kan

⁵⁶ Åklagarens ansvar för lättnader regleras genom både lag och centrala riktlinjer (se till exempel Riksåklagarens riktlinjer 2015:1).

finna en lämplig person att samsitta med. En orsak till detta är att många häktade tackar nej till detta isoleringsbrytande alternativ. En annan möjlig orsak, som framkommit under arbetet med studien, är att åklagarna ibland ställer mycket höga krav på vem den häktade kan få samsitta med. Om kraven på vem som är lämplig är mycket inskränkande, är det mindre förvånande att det är så få av de häktade med restriktioner som har samsittning.

Personalbrist

Även om det är åklagarna som beslutar om lättnader i restriktioner framkommer i intervjuerna med häktespersonal, och även häktade, att häktets tillgängliga personalresurs har stor betydelse för vilka isoleringsbrytande åtgärder de häktade kan få del av. Med begränsade personalresurser måste arbetet med isoleringsbrytande åtgärder konkurrera med andra uppgifter av mer oundgänglig karaktär, som till exempel att transportera häktade till rättegångar. Detta gäller även på de häkten som har särskild personal som primärt ska genomföra isoleringsbrytande arbete och aktivera häktade.⁵⁷ En av kriminalvårdarna berättar:

”Primärt så har vi skyldigheter att upprätthålla säkerhet. Vi har lite resurser. Det händer någonting, en incident. Då kanske ytterligare en besättning får åka till sjukhuset med någon och kanske en besättning får åka till psyket. Självlklart en sådan dag, då läser man verksamheten. Då måste man prioritera den i första hand. Sådana dagar är ju inga bra dagar. Om man skulle se till tiden på två timmar (Kriminalvårdens mål för isoleringsbrytande åtgärder) – en sådan dag så kanske man inte har den tiden.”

Kriminalvårdarna upplever också att de har lite tid att samtala med de häktade när de samtidigt ska hinna med den dagliga driften.⁵⁸ En av kriminalvårdarna berättar att han sällan har tid att bara knacka på och fråga om personen vill prata lite, eftersom hans tid slukas av andra arbetsuppgifter, som att förflytta klienter, hantera post och matutdelning på avdelningen, dokumentationsuppgifter och att administrera advokat- och polisförhör.

⁵⁷ Två av de häkten som Brå har besökt har personal vars huvuduppgift är att bryta isoleringen för häktade. Arbetsrollsbeskrivningen skiljer sig åt mellan häktena. På ett av häktena har dessa personer även andra uppgifter inom verksamhetsdriften, exempelvis inskrivningssamtal. På det andra häktet finns en person som arbetar klockan 18–21 och har till uppgift att samtala med de häktade under denna tid.

⁵⁸ Undantaget är ungdomsavdelningen på ett av häktena där Brå har intervjuat personal, där den intervjuade uppfattar att personalen har tid att bryta isoleringen genom både samtal och aktiviteter. Trots detta var det dock inte mer än en tredjedel av de häktade barnen och ungdomarna som samtalat med någon under mätdagarna 2015.

Även polisens resurser spelar in

Bevakade besök (som främst häktade med restriktioner berörs av) kräver att en polis är närvarande. Möjligheten att få ett bevakat besök påverkas därmed av vilken tid polisen har att medverka. Normalt är det en polis som arbetar med den aktuella brottsutredningen som är närvarande. En av de häktade beskriver att det borde finnas möjlighet att lösa det så att man som häktad med restriktioner ändå kan få sitt besök, även om just den polis som utreder brottsunderökningen inte kan närvara. Till exempel skulle man kunna ordna att en annan polis närvarade vid behov.

Häktenas rutiner och regler

Utöver ovanstående hinder kan också häktets egna rutiner och regler begränsa tillgången till isoleringsbrytande åtgärder. Nedan beskrivs hur dessa faktorer kan utgöra hinder för att telefonsamtal och besök som åklagaren godkänt, kommer till stånd.

Hinder för att ringa telefonsamtal

Telefonsamtal sker genom Kriminalvårdens telefonkontrollsystem, kallat Intagnas telefon i Kriminalvården (Intik). De telefoner som de häktade får ringa från på häktet är spärrade och kan bara användas för samtal till telefonnummer som Kriminalvården lagt in i systemet. Brå har identifierat främst tre praktiska hinder när det gäller möjligheten för häktade att ha telefonkontakt med anhöriga och andra. Det handlar främst om att rutinerna och reglerna för telefonsamtal ser olika ut på olika häkten, vilket medför att vissa häktade har svårare än andra att komma i kontakt med anhöriga på utsidan, trots att åklagaren godkänt kontakten.

Begränsningar rörande tider när de häktade får ringa

Det första hindret är begränsningar i de tider när telefonsamtal tillåts. På många häkten har de häktade möjlighet att ringa fram till klockan 20.00. På ett av de större häkten stängs telefonsystemet (Intik) dock av för samtal runt klockan 17.00. Det försvårar de häktades möjligheter att nå anhöriga som inte kan ta emot telefonsamtal under arbetstid.

Krav på bevakning vid samtal till mobiltelefonnummer

Det andra hindret är att det finns häkten som kräver att de häktades samtal till mobiltelefoner ska vara bevakade, eftersom man på dessa häkten inte tillåter att mobiltelefonnummer ligger inlagda i Intik. Sådana samtal kan då endast komma till stånd om det finns personal som har tid och möjlighet att bevaka samtalen.

På de flesta häkten som Brå besökt kan de häktade dock ringa både mobiler och IP-telefoni, så länge numret är registrerat på

den person som den häktade fått tillstånd att ringa till och så länge som Kriminalvården (och åklagaren i de fall en häktad har restriktioner) gjort bedömningen att personen är lämplig för den häktade att ha kontakt med. Flera kriminalvårdare lyfter fram att de ändå aldrig kan kontrollera vem som är i andra änden av luren, men att de kontrollerar vem telefonnumret står på, vilken relation den häktade har till den personen och om denne har ett brottsligt förflutet. Om Kriminalvården anser att personen är olämplig, får den häktade inte tillstånd att ringa till denne, oavsett om numret är knutet till det fasta telefonnätet, ett mobilnummer eller ett IP-telefonnummer.

Höga telefonkostnader

Det sista hindret handlar om att det är relativt dyrt att ringa, främst till mobiltelefoner. De häktade kan köpa telefonkort à 20 eller 100 kronor, och får som högst 90 kronor i häktesbidrag per vecka. De som inte har andra inkomster än häktesbidraget att tillgå kan därmed kanske inte ringa så mycket som de skulle vilja. En häktad berättar om begränsningarna i hur länge man kan samtala med sina anhöriga:

”I fast telefon kan du prata 200 minuter för 100 kr. I mobil 40 minuter för 100 kr. Det blir 32 minuter per vecka om du ringer samtal till mobil och inte har någon jobbinkomst ... Reglerna måste ha utformats när fasta telefoner användes. I dag har ju alla mobil.”

Snäva besökstider försvårar besök

Den häktade behöver särskilt tillstånd för att få ta emot besök och det kan ta tid att få samtycke till det (se nästa avsnitt). Dessutom kan besöken hindras av restriktiva besökstider på vissa häkten. På ett av de större häkten där Brå utfört intervjuer framkommer att besöken har begränsats till en timme per vecka för varje häktad, med vissa undantag för om de besökande har lång resväg till häktet. I dessa fall kan besöket bli en timme längre. Begränsningen beskrivs bero på att det råder ett högt tryck på besöksavdelningen. Besökslokalerna på de övriga häkten som Brå har besökt verkar bli fulla endast i undantagsfall, och de häktade har också fler timmar att utnyttja för besök. Exempelvis är det vanligt att häktade har möjlighet att få besök dels 30 till 45 minuter på vardagarna, dels 1,5 timme på helgen. Ett av de mindre häktena har ytterligare en besöksrutin. Där får de häktade fritt disponera fyra timmar i veckan för besök. De häktade får alltså olika möjligheter att ta emot besök av anhöriga beroende på vilket häkte de är placerade på.

Tungrodd och otydlig beslutsprocess

Beslutsvägarna kring isoleringsbrytande åtgärder och lättnader i restriktioner är i flera avseenden onödigt tidskrävande och omständiga. Det gäller i synnerhet vid beslut om samsittning och vid inhämtande av samtycke från anhöriga till kontakt med den häktade.

Många steg för att få samsittning

Som framgick i avsnittet om restriktionsgemenskap (se kapitel om Isolering och isoleringsbrytande åtgärder) är det ganska många administrativa åtgärder och beslut som aktualiseras innan en enskild häktad kan få umgås med andra häktade. Detsamma gäller i fråga om samsittning. När Kriminalvården ska bedöma vilka två häktade som kan få samsitta med varandra görs först en säkerhetsprövning utifrån vilka brott de är häktade för och om de kommer från samma område eller tillhör samma gäng. Utöver säkerhet tittar man också på om de två personerna har några gemensamma beröringspunkter, exempelvis liknande intressen eller samma språk. Om två personer bedöms som lämpliga för samsittning får de fylla i en blankett om att de samtycker till samsittningen. Blanketten skickas till åklagaren som i sin tur undersöker vilka kopplingar som kan finnas mellan de som ska samsitta och vilken möjlighet de har att föra vidare information som kan skada brottsutredningen. Utöver att detta kan ta lång tid har beslutsprocessen även kritiserats för att grunden för beslutet att godkänna samsittning är alltför otydlig. I en rapport från en arbetsgrupp om effektivare samarbete mellan åklagare och Kriminalvården (Åklagarmyndigheten 2016b) framgår att det är angeläget att det tydliggörs från Kriminalvårdens sida vilka faktorer de undersöker när de letar efter lämpliga samsittningspar för att åklagarna i sin tur ska kunna fatta välgrundade beslut om samsittning. Arbetsgruppen konstaterar att det finns ett stort behov av centralt framtagna riktlinjer för Kriminalvårdens arbete med kontroller av samsittningspar.

Krängligt att få anhöriga att fylla i samtyckesblankett

Häktes- och restriktionsutredningen (SOU 2016:52) har också uppmärksammat att rutinerna för att inhämta samtycke från dem som den häktade vill ha kontakt med är omständliga och tar tid.⁵⁹ Om en häktad vill ha kontakt med någon utanför häktet måste en samtyckesblankett skickas av den häktade till den personen. Personen som fyller i blanketten måste sedan skicka tillbaka den till häktet för säkerhetsbedömning. Om det rör en

⁵⁹ Att det tar lång tid för få samtycke är även ett hinder för besök.

häktad som har restriktioner måste den ifyllda blanketten även skickas till åklagare.

Kriminalvården har tagit fram blanketten dels för att säkerställa att den som den häktade vill ha kontakt med godkänner sådan kontakt, dels för att informera denne om att hans personliga förhållanden kommer att kontrolleras. Flera av kriminalvårdarna beskriver att det är ett problem att det tar för lång tid att få tillstånd att ringa en anhörig, på grund av samtyckesblanketten, och för att kringgå problemet händer det att kriminalvårdarna på vissa häkten tar ett muntligt samtycke från den person som den häktade vill ringa till.⁶⁰

Den myndighetsgemensamma arbetsgrupp (bestående av representanter från Kriminalvården och Åklagarmyndigheten) vars uppdrag har varit att ta fram förslag på effektivare kontakter mellan åklagare och kriminalvård har bland annat undersökt hur informationsinhämtningen kring samtycke ska kunna underlättas, men har inte kommit fram till något förslag. De framhåller dock att det är angeläget att frågan får en snar lösning (Åklagarmyndigheten 2016b).

Språksvårigheter

En inte obetydlig andel av dem som sitter häktade behärskar inte svenska språket. I de häktningsframställningar som Brå har granskat (se Material och metod) fanns uppgift om behov av tolk för närmare 30 procent av individerna.⁶¹ Det är rimligt att tänka sig att möjligheterna till isoleringsbrytande åtgärder och inhämtning av information om olika rättigheter påverkas av om den häktade inte talar svenska, eftersom det försvårar sådant som samsittning och samtal med personalen eller besökande organisationer. För att den som inte talar svenska ska få del av åtgärder som inrymmer mänsklig kontakt krävs att det finns någon som kan tala dennes språk.

Tyvärr finns det inga uppgifter om i vilken utsträckning de häktade som inte talar svenska får del av isoleringsbrytande åtgärder med mänsklig kontakt. Det finns inga uppgifter i Kriminalvårdens dygnsmätning som är uppdelade på svensktalande respektive icke svensktalande häktade.

⁶⁰ Utöver en samtyckesblankett krävs också ett strafflöshetsintyg även i de fall den häktade vill ringa en anhörig i ett annat land, vilket kan göra att det dröjer ytterligare en tid innan samtalet kan komma till stånd. En av kriminalvårdarna berättar att det kan ta uppåt en månad innan de får ett strafflöshetsintyg från Tyskland, och från Norge tar det cirka två till tre veckor.

⁶¹ Det får ses som en minimisiffra, eftersom det kan finnas brister i dokumentationen av detta.

En del häktade tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder

Det enda hinder som Kriminalvården redovisar i sina årliga mätningar är om den häktade tackar nej till en isoleringsbrytande åtgärd. Det framgår då att en stor del av dem som haft lite eller ingen tid med mänsklig kontakt hade tackat nej till någon sådan åtgärd. Att så är fallet är naturligtvis ett betydande hinder för att minska isoleringen på häktena. För att se i vilken utsträckning hindret kan undanröjas är det dock angeläget att analysera orsakerna till att häktade inte alltid tackar ja till de erbjudanden de får om isoleringsbrytande åtgärder.

Vad som kan vara skälet till att tacka nej kom upp i Brås intervjuer med häktade. Samtliga av dem uppgav att de någon gång tackat nej till en isoleringsbrytande åtgärd. Skälen kunde variera, bland annat beroende på vilken typ av åtgärd det handlade om. När det gällde promenader förekom det till exempel att man avstått från att utnyttja hela eller delar av tiden på grund av dåligt väder, på grund av att miljön i rastgårdarna uppfattades som ångestskapande eller för att promenadtiden låg på morgonen då man ville sova.

Samsittning var något som flera tackat nej till. Skälet uppgavs oftast vara att det kändes onaturligt att på bestämda tider ”fösas ihop” med någon man inte kände:

”De kom ju och frågade ... Du kan ju samsitta med någon? ... Men då hade de hittat någon rumän någonstans. Vad ska jag prata med honom om? Dels så vet jag inte vad han sitter för och jag kände inte alls för att sitta i ett litet rum... Man blir inte av med honom och man kan inte gå därifrån. Nä då får det vara.”

Det som emellertid också tycks vara en vanlig orsak till att en häktad tackar nej till en isoleringsbrytande åtgärd är att han eller hon mår för dåligt psykiskt för att orka umgås med andra eller gå ut på promenad. En av kriminalvårdarna berättar exempelvis att de som har störst behov av samsittning oftast är de som mår allra sämst, och att det därför kan vara svårt att matcha en sådan person med en annan häktad, eftersom det blir för mycket för denne att hantera:

”Vi ska inte utsätta våra klienter för ännu större ångest och oro än vad man redan bär på själv. Det är min bestämda uppfattning [...]. Så tycker man synd om den andra, och så sitter man och offerar sig själv mitt i sitt eget kaos.”

En av de intervjuade kriminalvårdarna berättar att de på flera sätt försöker att motivera häktade som tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder:

”Jag gillar inte ordet, men: Tjata. Genom samtal försöka att motivera dem: ”Du måste försöka att gå ut, försöka bryta det här ... Du kan ju prova i alla fall, och kolla läget? Det blir inte värre än att ligga och stirra i väggen här. För det är ju ganska deprimerande.” .... Eller om någon gillar att läsa till exempel. Är det någon speciell bok så kanske man kan kolla med stora biblioteket om inte vi har den på avdelningen ... Det är lite sådana saker man får tänka på.”

De häktades upplevelser

Sammanfattning

De häktade och den häktespersonal som intervjuats inom ramen för Brås studie bekräftar den bild som forskningen ger av vilka påfrestningar det innebär att sitta häktad – och då särskilt att vara isolerad från andra. Många av de häktade som intervjuats har mått mycket dåligt i häktet, i synnerhet under den första tiden.

De tar upp en rad olika faktorer som kan öka eller minska påfrestningen. Brist på information ökar anspänningen, liksom svårigheter att få hjälp att ordna praktiska ting som att betala hyran. Flera tar upp att när de ber om hjälp och stöd, får de vänta alltför länge. I stort sett alla värdesätter mänsklig kontakt och skulle önska att de inte behövde vara isolerade så många timmar per dag. Flera lyfter också fram att det skulle underlätta om de kunde få ha någon form av sysselsättning i sin cell – något att fördriva tiden med.

De resultat som hittills har presenterats bygger främst på så kallade registerdata och intervjuer med kriminalvårdspersonal och åklagare. För att kunna beskriva situationen i häkte, vilket är huvudsyftet med regeringsuppdraget till Brå, är det viktigt att också lyfta fram de häktades egna upplevelser. I detta kapitel beskrivs situationen i häkte utifrån de häktades perspektiv. Kapitlet bygger på intervjuer som Brå gjort med tio häktade (se kapitel om Metod och material). Hälften hade restriktioner vid tiden för intervjun, medan övriga hade haft det tidigare.

Många häktade mår dåligt

Nästan samtliga av de häktade som intervjuats berättar att de påverkats negativt av isoleringen i häktet. Många talar om koncentrationssvårigheter och ångest, och vissa har även haft

panikångestattacker.⁶² En häktad som uppger att han alltid sett sig själv som psykiskt stark och ”oknäckbar” berättar:

”Jag har nog aldrig mått så dåligt i hela mitt liv som under första perioden här. Jag blev ju nästan rädd för mig själv. Jag har alltid sett panikångest och sådana grejer som ... inte som något skämt, men som fjantiga grejer. Men så fick jag uppleva det själv och då blev jag nästan rädd över att jag, om någon, kunde uppleva sådana känslor. Och grejer som hände, jag visste varken om jag skulle spy eller få en hjärtinfarkt.”

Andra häktade nämner att de närmast genomgick en personlighetsförändring efter en tid i isolering:

”När jag tänker tillbaka så vet jag inte vad jag höll på med riktigt. Jag blev lite smågalen. Man gick och pratade med sig själv och skrattade för sig själv. Och tänkte att – hoppas ingen hörde det.”

En del intervjupersoner nämner också fysiska konsekvenser av isoleringen, som synbortfall, vilket också hade betydelse under rättegången:

”Jag ser ju fortfarande dåligt. Jag har svårt att läsa text-TV. Det har inte släppt ännu. [...] Det är fokuseringen. För ibland tror jag att jag har tårar i ögonen. Det blir flimrigt på texten. Men jag märker att det inte är det. Jag kommer ihåg när jag kom in i rättegången där nere. Den här stora salen. Jag såg inte ens. De pekade sitt där. Så jag gick fram och satte mig. Så började åklagaren babbla, där borta. Jag kunde inte se, jag kunde se honom men inte hans ansikte.”

Den första tiden som häktad ofta svårast ...

De flesta intervjuade upplever att den första perioden i häktet är svårast. Omställningen från att kunna röra sig fritt till att bli inspärrad och avskild från sina närmaste är ofta chockartad. En häktad med restriktioner beskriver den första tiden i häkte:

”Du är gripen, och försöker landa i det, och sedan blir du instängd i ett rum där du sitter själv. Tjugotre av dygnets tjugofyra timmar. Och tankarna bara maler på och maler på. Vad är det som har hänt? Vad har jag gjort? Hur kommer det sig att jag sit-

⁶² Även vid intervjuer med kriminalvårdspersonal framkommer att de dagligen har klienter som mår väldigt dåligt och behöver tillsyn. Det finns dock undantag. En häktad menar till exempel att han faktiskt mår bättre på häktet, eftersom han där får rutiner och ”lugn och ro”.

ter här? Herregud, vad hände liksom? Vad kommer folk att säga? Hur kommer det att gå? Kommer jag att gå vidare efter det här? Det är obeskrivligt, det var fullständigt vidrigt.”

Flera intervjuade lyfter fram den stress och den oro som det innebär att inte veta hur länge häktningen kommer att pågå, och maktlösheten inför detta. En del häktade uppfattade dock att de fick lättare att hantera denna oro efter ett tag, när häktets rutiner började falla på plats.

... men även andra perioder kan vara svåra

De intervjuade tog dock upp att det kan komma svåra perioder även efter ett tag i häkte. En häktad berättar att även om den första tiden var svår, så grubblar hon mer nu och känner en starkare press och oro inför rättegången. En annan intervjuperson, som suttit häktad under en jämförelsevis lång period, säger:

”Jag tyckte slutet var värst, det var bra jobbigt, faktiskt! Man hade varit där så länge så man kände att huvudet började bli konstigt på en. Jag tyckte inte att det hände någonting i utredningen. Månaderna gick, men det hände ingenting.”

Ovissheten skapar stress

Ett tydligt återkommande tema i de häktades berättelser är att ovissheten om hur länge häktningen och eventuella restriktioner kommer att pågå, och vad som ska hända sedan, skapar stress och oro.

”Man är konstant stressad och går med en ständig oro för att du inte riktigt vet vad som händer. Först är det oron när det blir rättegång, hur lång tid det kommer att ta. Sedan är det rättegången och så måste du vänta på domen och om åklagaren kommer att överklaga eller inte. Ska vi överklaga blir det hovrätten, och då går man och väntar på den, och är nervös och stressad. Och nu till exempel går jag och väntar på vilken anstalt jag kommer att hamna på.”

En häktad med restriktioner berättar om olika strategier för att klara av ovissheten:

”Ett tag tänkte jag, jag kommer säkert inte att komma härifrån. Men det gäller att hålla sig kall på något sätt. Snart är det jul, tänkte jag, då kanske det var två månader kvar. Då måste det vara klart. Så blir inte det så då. Men i januari. Så blir det inte det heller. Men mars då säger vi. Man får ta det i perioder på något sätt”.

Flera faktorer påverkar hur de häktade mår

De intervjuade tog upp en rad olika faktorer som påverkade hur de upplevde tiden i häkte. Det som nämndes främst var

- information
- sysselsättning och miljö
- mänsklig kontakt
- praktisk hjälp
- stöd när man mår dåligt
- väntetiden inför en åtgärd.

Om dessa delar av verksamheten fungerade väl var det lättare att klara av häktningen, medan brister i dessa avseenden hade stor betydelse för många av de intervjuade. Nedan redovisas de intervjuades syn på dessa faktorer.

Information

För den häktade präglas häktetiden i stor utsträckning av osäkerhet om vad som händer och vad som ska hända. Därför är det viktigt att den information som är möjlig att ge verkligen ges. Ett exempel är skälen till häktningen och, i förekommande fall, till att den häktade fått restriktioner. Vid en häktesförhandling ska åklagaren motivera varför den misstänkte bör häktas samt varför det anses nödvändigt med restriktioner. Samtliga intervjuade hade fått sådan information. Men de hade inte alltid uppfattat att de fått informationen vid häktesförhandlingen. I vissa fall var det den häktades advokat som förklarar skälen till häktningen, andra gånger var det den polis som anhöll dem.

De flesta, dock inte alla, förstod också vad restriktioner innebär. Där tycks tidigare erfarenheter av att ha varit häktad ha en betydelse. Även kunskapen om hur lättnader fungerar i praktiken tycks till viss del vara olika beroende på om den häktade har tidigare erfarenhet av att sitta häktad eller inte. En häktad berättar om hur det gick till när hen fick lättnader i restriktionerna:

”Ja, sedan fick jag skriva under papper. Och då helt plötsligt hade jag telefontillstånd också. Jag trodde bara att jag hade besökstillstånd, men dom menar att har du besökstillstånd så har du även telefontillstånd också. Det är ju inte lätt för en annan att veta! Hade jag suttit innan så hade jag känt till det här.”

Information om rutiner på häktet fås ofta av medhäftade

Samtliga häktade ska få en kontaktperson i häktet, och det är den personen som ska informera om rutiner för t.ex. telefonsamtal, brev och besök. Kontaktpersonen ska också berätta om lokala ordningsregler, gemensamhet med andra häktade och eventuell sysselsättning samt hur den häktade kommer i kontakt med sjukvården. Hälften av dem som Brå intervjuat vet dock inte vem som är deras kontaktperson eller vad en kontaktperson är för något. Hur väl häktena informerar om att den häktade har en kontaktperson – eller åtminstone i vilken utsträckning informationen har nått fram – verkar alltså variera. Trots detta säger de allra flesta att de fått information om häktets dagliga rutiner för måltider, promenad och vilka tider som gäller för upplåsning och inlåsning. Denna information har framförts både muntligen när den häktade anländer till häktet (eller kort därefter) och skriftligen i form av ett dokument på rummet.

När det kommer till information om samsittning verkar det inte alltid fungera lika bra. En häktad berättar att hen fick reda på möjligheten till samsittning först efter ett par veckor, och då av en annan häktad. De flesta av de intervjuade tycks heller inte fått information av kriminalvårdspersonalen om telefontillstånd, möjligheten att överklaga negativa beslut om samsittning eller kontakt med anhöriga. Vissa uppger att de fått sådan information från medhäftade eller sin advokat.

Även i intervjuerna med kriminalvårdspersonal framkom att de ansåg sig kunna bli bättre på att informera häktade om olika rättigheter, såsom rätten att överklaga restriktioner och andra beslut.

Sysselsättning och miljö

Något som enligt de intervjuade gör häktetiden mer uthärdlig är om de har något att sysselsätta sig med under dagarna. Grundrutinerna är att den häktade väcks någon gång mellan klockan 7.00 och klockan 8.00 på morgonen, och äter frukost. Lunch och middag äter man antingen inne på rummet eller ute på avdelningen (beroende på om man har gemensamhetsrestriktioner). Inlåsning för natten sker mellan klockan 16.00 och klockan 17.00, även för dem utan restriktioner. Tiden från väckning till inlåsning präglas i stor utsträckning av sysslolöshet, men den kan brytas av genom olika typer av aktiviteter.

De få som har tvätt- eller städjobb har detta schemalagt under veckorna. Två av de intervjuade häktade med restriktioner har möjlighet att utföra enklare monteringsarbete i sina rum. Det

ser de som väldigt betydelsefullt, eftersom det ger dem något att sysselsätta sina händer med och ett sätt att hantera känslor och tankar. De som är under 21 år har också möjlighet att studera.

Som framkommit tidigare finns det även möjligheter till en del andra aktiviteter (träning, samtal, promenad, m.m.). Många av aktiviteterna erbjuds dock inte dagligen, utan är schemalagda några gånger i veckan. Därtill kommer att många av aktiviteterna är relativt korta, och avklarade inom cirka 30 min (exempelvis telefonsamtalen och att handla i kiosken). Som Brås analyser också har visat är tiden i isoleringsbrytande åtgärd ofta kort. Det innebär att många häktade, i synnerhet de med restriktioner, tillbringar huvuddelen av dagen i ensamhet på rummet utan någon sysselsättning. Det gäller även för många av de häktade utan restriktioner som inte sitter på gemensamhetsavdelningar.

Tiden på rummet fördrivs oftast med tv-tittande

Samtliga som intervjuats uppger att de främst ägnar tiden på rummet åt att titta på tv. Förutom detta nämns enklare träningsövningar, yoga, att läsa böcker eller att skriva brev. Den långa tiden på rummet beskrivs som besvärlig för många. Bristen på sysselsättning medför att de snabbt blir uttråkade. En häktad med restriktioner säger:

”Man mår väldigt dåligt. Vissa dagar när jag sitter i mitt rum. Jag är så jävla uttråkad, jag vill bara göra någonting [...] Varje gång jag sätter på tv:n så är det så tråkiga program. Jag tvingar mig själv att kolla på dem. För jag har ingenting annat att göra.”

Den långa tiden på rummet innebär också att det finns mycket tid till att tänka. Enligt de intervjuade kretsar då ofta tankarna och oron kring familjen, räkningar och vad som kommer att hända här näst. En häktad berättar att hon brukar tycka om att läsa, men att hon i häktet har svårt att hantera alla tankar och all oro. Det gör att hon har svårt att koncentrera sig på böckernas innehåll. Flera häktade lyfter fram att de skulle önska sig någon form av sysselsättning att fördriva tiden med i rummet, som till exempel cellarbete. Andra tar upp att de skulle vilja få hyra film i biblioteket, eller att få en spelkonsol till rummet.

Promenaderna påverkas av miljön på rastgården

Samtliga häkten har så kallade rastgårdar där den häktade har rätt till minst en timmes vistelse per dag. Rastgårdarna ligger vanligen högst upp i häktet och är ofta omgärdade av väggar på samtliga sidor, vilket begränsar utsikten. Istället för ett tak finns ett galler, som gör det möjligt att se en del av himlen, men som

förhindrar att någon kastar in till exempel mobiltelefoner, narkotika eller meddelanden till de häktade. Flera häktade som Brå intervjuat berättar att det är tråkigt att inte se något annat än lite himmel från rastgården samt att inte alla rastgårdar får solljus.

En häktad med restriktioner berättar dock om hur promenaderna är livsviktiga för honom, eftersom han får en stark känsla av frihet då det ”inte finns något tak som trycker ner honom”. I vissa häkten finns en möjlighet att från rastgården se lite grönyta i en park. En häktad berättar:

”Man ser folk som går där. Gör sina ärenden. Normalt på något sätt. Det är ju skönt! Att inte hela världen stannar upp för att jag sitter här.”

Det finns större rastgårdar för dem som har tillåtelse att vistas i gemensamhet och mindre rastgårdar för dem som är avskärmade från andra genom restriktioner. De små rastgårdarna kallas ibland ”tårtbitar” och upplevs av flera intervjuade som gråa, tråkiga och ångestladdade. Vissa beskriver till och med att de mår sämre av att befinna sig i en sådan miljö. En häktad beskriver det så här:

”Vi har ju bara en liten tårtbit, kallar vi det. Sedan är det stängsel. På en del ser man knappt ut, liksom. För det är höga väggar och öppningen är lite högt upp. Så man ser bara upp i himlen. Så är det bara någon röd asfalt liksom. Om man ska ta sina promenader, jag går ju runt hela tiden, sedan får jag byta håll. Så att man inte blir helt yr.”

I regel finns inte mycket att göra i dessa rastgårdar, förutom att promenera eller röka. Rökningen fyller en viktig funktion, enligt flera intervjuade – de får något att se fram emot och något att göra. En häktad berättar att det kan vara tråkigt att gå ut om man inte röker:

”Det finns bara en bänk, så man sitter där och väntar, för jag röker inte. Jag var så uttråkad att jag köpte ett paket cigg och rökte. Jag rökte ett paket cigg på två dagar. Jag hade en halvtimme på mig. Jag bara rökte.”

Andra berättar att de skulle vilja sluta röka, men att det inte upplevs som möjligt under den tid som de är häktade. Rastgårdarna upplevs inte som särskilt fräscha, delvis på grund av rökningen. En häktad berättar vid intervjun att det ligger cigaretter överallt i rastgården och att lukten av cigarettfimp och urin är genomträngande.

Flera av de intervjuade har förslag till hur rastgårdarnas miljö skulle kunna förbättras. En häktad som får vistas i gemensamhet nämner att det borde finnas en bänk och ett bord så att de kan sitta och spela kort i de större rastgårdarna. Någon föreslår att man sätter ut lite växter eller har någon plantering på gården. En annan, som nu sitter på ett säkerhetshäkte men som tidigare varit häktad på ett mellanstort häkte, saknar den tidigare möjligheten att spela basket och bordstennis under promenadtiden.

Mänsklig kontakt

Nästan samtliga intervjuade säger att det som främst underlättar tiden på häktet är kontakt med andra människor. Vare sig det handlar om häktespersonal, besökare från frivilligorganisationer, andra häktade, en advokat eller psykolog och kurator, upplever den häktade i regel att kontakten är betydelsefull.

Kontakten med andra häktade ses oftast som positiv

För många häktade var tiden med restriktioner den svåraste perioden att ta sig igenom. Flera tyckte att det hade varit positivt om samsittning med andra häktade hade erbjudits oftare och tidigare. Andra förslag är att få träna tillsammans med andra som också har restriktioner eller att ha en annan tyst aktivitet tillsammans (t.ex. yoga eller filmvisning). De som tidigare haft restriktioner beskriver det som en otrolig lättnad att bli placerad på en gemensamhetsavdelning och därigenom få mer kontakt med andra.

De flesta intervjuade som sitter på gemensamhetsavdelningar känner att gemenskapen är viktig. Det finns oftast någon att prata med och någon som kan hjälpa och stötta om man mår dåligt. Ambitionen är att man, i linje med vad som anges i 2 kap. 2–3 §§ häkteslagen, separerar män från kvinnor samt ungdomar från vuxna häktade. Det finns dock undantag. Två av de intervjuade sitter på ett häkte där män och kvinnor i olika åldrar blandas på gemensamhetsavdelningen. De beskriver detta som mycket positivt för stämningen på avdelningen.

Samtidigt finns det häktade som tycker att umgänget med andra häktade kan vara jobbigt:

”På utsidan så väljer du faktiskt vilka du vill ha i din närhet. Vilka du vill omges med. Här kan du inte det. Och någonstans så måste man liksom försöka. Jag behöver ju inte umgås med alla. Men att man lever så tätt inpå varandra, då är det svårt att undvika varandra också.”

Det finns även häktade som mår för dåligt för att orka med umgänget.

Kriminalvårdspersonalen främsta källan till kontakt

Kontakten med personalen är för många häktade med restriktioner den främsta källan till mänsklig kontakt. De intervjuade ger många skildringar av bemötandet från kriminalvårdaren och det är tydligt att dessa dagliga kontakter är mycket viktiga för de häktade. Flera nämner att de gärna skulle ha mer kontakt med personalen.

Ett bra bemötande från personalen handlar enligt de intervjuade om att få den häktade att känna sig mänsklig och att bli tilltalad som en medmänniska. Det är viktigt att personalen tar sig tid att prata med häktade som mår dåligt. En häktad som inte har haft kontakt med någon kurator eller psykolog, trots ett upplevt behov, menar att kontakten med personalen är väldigt viktig. De fem minuter som personalen ibland har kommit in och pratat har gjort skillnad.

De intervjuade ger också exempel på vad de ser som ett dåligt bemötande. Det är t.ex. när personalen ger otrevliga svar, är nonchalanta eller skämtar på ett nedvärderande sätt. Någon uppfattar att kriminalvårdare ibland slänger igen luckan i dörren när de inte längre vill tala med den häktade. Sådana, till synes små, detaljer beskrivs som mycket stora i häktet och att det senare leder till konflikter mellan personal och häktade.

Trots exemplen på dåligt bemötande uppfattar flera av de intervjuade att kriminalvårdspersonalen överlag bemöter dem bra.

”De har väldigt bra fokusering på personen vid bemötandet. I det lilla perspektivet som man har, så kan de ändå lätta upp stämningen lite. Vid de tillfällen som det går.”

Säkerhetshäkten upplevs som värst – trots mer möjlighet till mänsklig kontakt

Möjligheten för de häktade att vistas ihop med andra i gemensamhetsutrymmen är störst på säkerhetshäktena. Trots detta beskriver de intervjuade som varit på säkerhetshäkten den miljö som värst. Lokalerna uppfattas som de mest gråa och trista, och säkerhetstänkandet påverkar kommunikationen med personalen.

En häktad som tidigare suttit på ett stort säkerhetshäkte, men nu sitter på ett mindre häkte, säger:

”Jag tycker allt där nere [i säkerhetshäktet] är fel. De hävdar säkerhet på minsta lilla. Jag förstår inte ... Här vet jag inte vad man ska ändra. Jag tycker det är bra som det är. De gör så gott de kan, och det märks tycker jag. För det är bra här.”

Brist på praktisk hjälp

Den osäkerhet och maktlöshet som många häktade känner behöver inte bara röra omständigheter kring själva häktningen utan även livet utanför och vem som hanterar räkningar samt andra praktiska göromål. Det kan till exempel handla om att betala bostadshyra i tid eller att ha kontakt med sin arbetsgivare.

Får man inte hjälp med sådana praktiska ting kan det påverka livet efter en häktning på ett påtagligt negativt sätt. Man kan riskera att bli vräkt, förlora en anställning eller hamna hos kronofogden på grund av obetalda räkningar. Det framkommer under intervjuerna att detta är ett stressmoment för de häktade, eftersom det inte verkar finnas något system eller rutiner kring hantering av det praktiska utanför häktet. Flera häktade får hjälp av anhöriga att betala räkningar. Andra tar hjälp av sin advokat för att lösa det praktiska. Endast en häktad får den här typen av stöd av sin kontaktperson på häktet. En av de intervjuade beskriver sina problem så här:

”Du får ingen hjälp. Du måste ha någon på utsidan som tömmer brevlådan. Det är väldigt irriterande. Särskilt räkningen från Brottsoffermyndigheten på [XXX] kronor. Jag kan ju inte betala här, utan den kommer gå till Kronofogden och så har man det att ta hand om när man kommer ut. Varför sänds inte räkningen hit? Efter restriktionerna borde man kunna ansöka om att ringa till banken. Före restriktionerna tas bort borde man förhoppningsvis ha någon på utsidan. [Anhörig] hjälper mig en del, men det finns gränser. Assistansen på utsidan är dålig. Det borde vara något system.”

Ett ytterligare behov som framkom vid intervjuerna var att en del kan behöva hjälp att läsa de dokument som ingår i rättsprocessen. En häktad berättar att det var mycket svårt att ta sig igenom förundersökningen på 390 sidor inför sin rättegång, eftersom han hade problem med att läsa och inte fick någon hjälp med det.

Stöd när man mår dåligt

De flesta intervjuade har periodvis mått dåligt under sin tid i häkte. De har dock olika bild av i vilken utsträckning de då fått hjälp och stöd av personalen på häktet. Vissa uppger att personalen uppmärksammat hur de mått, och att de snabbt fått stöd och insatser. En häktad berättar till exempel att personalen märkte en personlighetsförändring hos honom vid de korta dagliga kontakterna. Personalen försökte därför ta ut honom mer i korridoren och pratade med honom oftare. De frågade också om han ville träffa läkare och bad honom berätta hur han kände när han hade en panikångestattack. En annan häktad har en liknande berättelse. En förändring i hans beteende uppmärksammades av personalen. De frågade bland annat om han skulle göra ”något dumt”. Enligt denna intervjuperson ledde dock inte uppmärksammandet till någon faktisk åtgärd för att han skulle må bättre.

Andra beskriver att deras problem inte uppmärksammats som de har önskat. En intervjuad säger att mycket ligger på den häktade för att denne ska få hjälp. Men häktningssituationen tar så mycket energi att det är svårt att be om den hjälp man behöver. Därför uteblir ofta hjälpen:

”Man har så lite energi. Så för mig blev det så att jag lät det vara istället. Jag träffade ingen psykolog. Fast jag verkligen borde ha haft det i början. Jag kommer in och är svårt deprimerad. Det är katastrof egentligen.”

Ett par intervjuade tar upp att det tog för lång tid att få hjälp när de bad om det. En häktad berättar att han hade ångest redan i början av häktesperioden, och att den lade sig först när han fick hjälp efter några veckor. Ett konkret förslag till förbättrade rutiner, som flera av de intervjuade lyfter fram, är att den häktade redan i inledningsskedet av häktningen bör få möjlighet att träffa en psykolog eller en kurator.

Lång väntetid på åtgärd

Hur lång tid det tar innan häktespersonalen reagerar på en förfrågan är något som kan ha stor betydelse för den häktade. Det gäller inte enbart vid psykisk ohälsa. Dels finns det ibland ett faktiskt behov av en snabb hantering. Dels är det extra emotionellt påfrestande för den som sitter isolerad och sysslös att behöva vänta på besked på en förfrågan. Flera av de intervjuade tar upp problem med att de fått vänta länge på svar när de bett om en åtgärd. En häktad gav till exempel följande svar på frågan om han har bett om att få samsittning:

”Ja, det gjorde jag sedan. För då kom en klienthandläggare och frågade någon dag om man skulle vilja ha det? Jo, det skulle jag vilja ha. Då hände ingenting. Och då kände jag skit, jag måste verkligen ha någon att prata med. Man måste skriva hemställan⁶³ på allting. Jag tycker det är så jäkla jobbigt. Och då vill jag träffa någon från Röda Korset tänkte jag. För att få någon att prata med. Och det tog liksom tre veckor. Då hade jag redan kommit ner till gemensambetsavdelningen.

En annan häktad berättar hur det går till om man vill träffa en sjuksköterska eller liknande:

”Om du vill träffa en sjuksköterska, eller om du vill träffa tandläkare, får du skriva en hemställan. Och det tar tre till fyra dagar innan du får svar på den. Och då får du en tid. Så får du vänta typ två veckor till och sen får du träffa dem.”

De intervjuade ger också exempel på att det kan ta lång tid att ordna hjälp med det som beskrivits ovan – praktiska saker utanför häktet. En häktad som har anhöriga som hjälper till med räkningar säger:

”De [personalen] kom in, jag tror att det var efter tre veckor. Och ställer lite frågor om hur man har det. Om man har någon som kan fixa det praktiska. Att det inte ska hinna gå till fogden och sådana där saker. Jag hade tur att jag hade mina anhöriga. Problemet är dock att allt tar sådan tid. Det de måste fixa. Eftersom det tar tid att få samtal, om jag ens får det beviljat, och breven tar ju sådan himla tid, fram och tillbaka.”

⁶³ För att få del av en åtgärd eller liknande behöver den häktade ofta göra en skriftlig begäran, en så kallad hemställan.

Slutdiskussion och Brås förslag

År 2015 häktades cirka 9 000 personer, varav 140 barn. Av Brås studie framgår att den genomsnittliga tiden i häkte är två månader. Två av tre är häktade för att det bedöms finnas så kallad kollusionsfara, det vill säga en risk att de annars kommer att försvåra utredningen, till exempel genom att röja undan spår efter brottet eller otillbörligt påverka målsägare och vittnen.

Vid risk för kollusion kan den häktade åläggas restriktioner, som ytterligare inskränker dennes kontakt med omvärlden. Vilken grad av isolering som häktningen innebär påverkas alltså av om den är förenad med restriktioner eller inte. Brås studie visar att drygt två tredjedelar har ålagts restriktioner, vilket är i princip samtliga häktade på grund av risken för kollusion. Den höga användningen av restriktioner har varit föremål för kritik från både FN och Europarådet ända sedan början av 1990-talet.

De som inte har restriktioner är i mindre grad avskurna från omvärlden och får oftast tillbringa delar av dagen utanför sitt rum tillsammans med andra häktade. De som har restriktioner tillbringar de allra flesta timmarna per dygn i sitt rum utan någon mänsklig kontakt. Enligt Kriminalvårdens mätningar 2015 hade hela 60 procent av de häktade med restriktioner inte någon åtgärd med mänsklig kontakt alls under en given dag, och nästan nio av tio var isolerade, det vill säga saknade meningsfull mänsklig kontakt under mer än 22 timmar av dygnet⁶⁴.

Kriminalvården har som mål att alla häktade ska ha minst två timmar per dygn i isoleringsbrytande åtgärder (inklusive åtgärder utan mänsklig kontakt). För barn och unga (under 21 år vid inskrivningen) är målet två timmar med mänsklig kontakt per dygn. Dessa målsättningar kan kontrasteras mot Europarådets kommitté mot tortyr (CPT) senaste rapport från besöket i Sverige 2015, där det framgår att målsättningen borde vara att samtliga

---

⁶⁴ Som redovisats ovan är detta den definition av isolering som FN använder.

häktesintagna ska få möjlighet att tillbringa minst åtta timmar om dygnet i meningsfulla aktiviteter utanför cellen.

En ytterligare faktor som har betydelse är hur länge restriktionerna pågår. Brås undersökning visar att möjligheterna att lätta på restriktionerna under häktningstiden används i ganska liten utsträckning. I genomsnitt pågår restriktionerna under mer än tre fjärdedelar av de intagnas tid i häkte.

Barn och unga som är misstänkta för brott häktas i mindre utsträckning än vuxna. Men de barn och unga som ändå blir häktade har en särskilt svår situation. De har restriktioner i ännu högre grad än vuxna och restriktionerna pågår under en längre del av häktningstiden.

Det är dessa förhållanden som utgör grunden för Brås uppdrag att ”redovisa eventuella hinder för en human, effektiv och säker häktningsverksamhet och eventuellt ge förslag på hur verksamheten kan utvecklas”. Det är syftet med detta avslutande kapitel, som är disponerat utifrån följande frågor:

- Kan antalet som häktas minska och kan häktningstiderna förkortas?
- Kan andelen häktade som får restriktioner minska?
- Kan åklagarna besluta om lättnader i större utsträckning än i dag?
- Kan Kriminalvården, inom sitt beslutsmandat, minska de häktades tid i isolering?
- Hur kan Kriminalvården göra vistelsen i häkte mer human för samtliga intagna, oavsett restriktioner?

Kan antalet som häktas minska och kan häktningstiderna förkortas?

Fokus för Brås uppdrag har i första hand legat på förhållandena under häktningstiden snarare än hur antalet häktade och tiden i häkte kan minskas. Brå stöder dock förslagen från Häktes- och restriktionsutredningen, nämligen att den så kallade tvåårsregeln tas bort,⁶⁵ att två alternativ till häktning införs – hemarrest eller områdesarrest – och att häktade barn under 18 år placeras på särskilt ungdomshem i stället för i häkte.

Man bör dock inte ha för stora förhoppningar när det gäller effekterna av att ta bort tvåårsregeln. Vid mycket grova brott med

⁶⁵ Regeln innebär en presumtion för att den som misstänks för ett brott, som ger minst två års fängelse, ska häktas.

minst två år i straffskalan gör åklagarna ändå ofta bedömningen att det föreligger en risk för kollusion, recidiv och/eller flykt.

Brå har heller inget att invända mot utredningens förslag att tidsfrister ska införas. Tidsfristen för vuxna skulle vara sex månader från häktningen till att åtal har väckts och bara få förlängas om det finns synnerliga skäl. För barn under 18 år skulle tidsfristen vara tre månader och den skulle få förlängas bara om det är absolut nödvändigt.

En sådan ordning kan tänkas fungera som ett incitament för åklagarna att så långt möjligt effektivisera utredningstiden. Antalet häktade som skulle påverkas av sexmånadersfristen är dock mycket begränsat. Det hänger samman med att tidsfristen avser häktningstiden fram till åtal, samtidigt som många av dem med mycket långa häktningstider är misstänkta i stora mål där själva rättegången, alltså perioden efter att åtalet väckts, kan ta lång tid. Av de närmare 500 personer som var häktade i minst sex månader totalt 2015 var det bara för ett 60-tal som åtalet väcktes först efter sex månader, enligt Häktes- och restriktionsutredningens egna analyser. Förslaget innebär således att en del personer kan komma att sitta häktade under mycket lång tid utan att beröras av tidsfristen.

För bland annat den gruppen, det vill säga personer som suttit häktade under en längre tid, föreslår utredningen därför att möjligheten till hemarrest och områdesarrest införs. Den möjligheten skulle till exempel ges efter att huvudförhandlingen i tingsrätten är avslutad.⁶⁶ I övrigt skulle detta alternativ till häktning rimligtvis inte vara lämpat för personer som häktats på grund av kollusionsrisk, utan snarare inriktas på dem som under en längre tid suttit häktade på andra grunder. I det material som Brå kartlagt fanns 385 personer som 2014 satt häktade mer än tre månader på annan grund än kollusionsfara (fem procent av alla som häktats). Av dem var 46 personer häktade i mer än sex månader.⁶⁷

Brås bedömning och förslag

Brå ställer sig bakom de ovan nämnda förslagen från Häktes- och restriktionsutredningen i frågan om tidsfrister, alternativ till häktning, slopandet av tvåårsregeln samt att häktade barn under 18 år placeras på särskilt ungdomshem i stället för i häkte. Brås

⁶⁶ Ett skäl till att utredningen länkat tidsfristen till tiden för åtal är att åklagare i dag inte får häva ett häktningsbeslut efter att åtal väckts. Utredningen föreslår att åklagaren får möjlighet att häva ett häktningsbeslut även efter att åtal väckts, men föreslår alltså inte någon tidsfrist när det gäller häktning under den delen av rättsprocessen.

⁶⁷ En del av dem med recidivfara torde heller inte hindras från fortsatt brottslighet genom husarrest, eftersom brotten kan begås från hemmet.

samlade bedömning är dock att dessa förslag inte torde få mer än en marginell effekt på antalet häktade och häktningstiderna.

Kan andelen häktade som får restriktioner minska?

Det som är det mest avgörande för att häktade i Sverige sitter isolerade i så stor utsträckning är att en så hög andel av dem häktas på grund av kollusionsfara och därmed också åläggs restriktioner.

De intervjuade åklagarna uppfattar att det skulle krävas en uppluckring av principerna om omedelbarhet och muntlighet för att man ska kunna minska användningen av restriktioner i någon större utsträckning. Vissa anser till exempel att personer som hörs i en utredning (t.ex. misstänkta, målsägare och vittnen) borde bli mer bundna till den information som de lämnar i förhör under utredningens gång. Som framgår av Häktes- och restriktionsutredningens betänkande har en pågående statlig utredning, *En modernare brottmålsprocess anpassad även för stora mål* (Ju 2016:10), bland annat fått direktiv om att utreda denna fråga och ta ställning till om det är lämpligt att införa utökade möjligheter att använda dokumenterade förhör som bevisning i domstol.

Samtidigt menar Häktes- och restriktionsutredningen att det torde finnas möjligheter att minska användningen av restriktioner även inom ramen för den rådande straffrättsliga ordningen. Enligt utredningen finns det anledning att tro att man i Sverige har en tendens att överdriva risken att häktesintagna utan restriktioner kommer att agera på ett sätt som försvårar brottsutredningen. Som argument hänvisar utredningen bland annat till utvecklingen i både Danmark och Norge under de senaste 15 åren.

Kraftig minskning av andelen isolerade häktade i Danmark och Norge

Häktes- och restriktionsutredningen tar i sitt betänkande upp Norge och Danmark som exempel på länder med rättssystem som liknar det svenska, och som liksom Sverige tidigare kritiserats för omfattande restriktionsanvändning men som lyckats minska den markant, utan försämrade möjligheter till lagföring. I Danmark har andelen häktade med restriktioner minskat från drygt tio procent till mindre än en procent. Minskningen var stor även i Norge. Andelen häktade som var fullständigt isolerade beräknas ha legat på närmare 40 procent vid millennieskiftet, och i dag är den 12 procent. Fullständig isolering används där numera främst i större narkotikamål och mål som rör grova våldsbrott.

Andra typer av restriktioner, som brev- och besöksförbud/kontroll, används dock fortfarande ofta.

Liksom i Sverige är grundprincipen i både Danmark och Norge att huvudförhandlingen ska präglas av muntlighet och omedelbarhet. I Norge gjordes dock 2001 och 2002 en del ändringar i reglerna kring häktning och restriktioner med syftet att minska isoleringen. Två av ändringarna liknar dem som Häktning- och restriktionskommittén föreslår: att åklagarna mer noggrant ska ange på vilket sätt utredningen kan skadas om inte den häktade åläggs restriktioner samt att det är domstolen, och inte åklagaren, som fattar beslut om isolering. Kraven på noggrannare motivering av varför det krävs restriktioner infördes 2001, men det visade sig vid en uppföljning ett par år senare att de nya kraven inte upprätthölls, och Riksåklagaren betonade att detta inte var acceptabelt (Åklagarmyndigheten 2011).

Lagändringen 2002 medförde också att man numera regelmässigt spelar in polisförhören med ljud- och bildupptagning, vilket anses stärka bevisvärdet av utsagan. Den hörde erbjuds också underteckna förhørsprotokollen, vilket gör det lättare att ifrågasätta om den häktade ändrar sina uppgifter under huvudförhandlingen.

För att få en närmare bild av hur minskningen av isolerande restriktioner kommit till stånd har Brå kontaktat åklagarmyndigheten i Norge. Deras bedömning är att den allra viktigaste faktorn varit den ökade *medvetenheten* hos åklagare och domare om behovet av att minska andelen fullständigt isolerade, liksom det täta *samarbetet* mellan åklagarna och kriminalvården, för att regelmässigt försöka placera personer som ingår i samma mål på olika häkten – något som minskar behovet av ytterligare isolering.

Nya krav på att motivera enskilda restriktioner har inte minskat användningen

Att det finns en vilja hos Åklagarmyndigheten att närma sig en liknande utveckling som den i grannländerna framgår av att myndigheten 2015 publicerade nya riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider (RÅR 2015:1). Syftet med riktlinjerna var att minska användandet av restriktioner, att ge åklagarna stöd i de risk- och proportionalitetsbedömningar som ska göras samt att bidra till att restriktionsbestämmelserna tillämpas på ett rättssenligt och enhetligt sätt. I riktlinjerna framhålls att det i varje enskilt fall noggrant ska prövas om det föreligger en beaktansvärd kollusionsrisk. Om en sådan risk bedöms föreligga ska åklagaren pröva om denna risk, i förhållande till brottets allvar och det intrång som åtgärden innebär för den misstänkte,

i sig motiverar ett frihetsberövande. I de fall kollusionsfara inte självständigt kan motivera ett frihetsberövande ska inte kollusionsfara åberopas som häktningsskäl. I oktober 2015 infördes även ett nytt system i Åklagarmyndighetens ärendehanteringssystem Cåbra, där åklagarna numera måste motivera varje enskild restriktion med ett antal standardiserade alternativ.

De åklagare som Brå intervjuat har uttryckt förhoppningar om att detta krav på motivering ska leda till en minskad restriktionsanvändning. Statistik som Brå har fått från Åklagarmyndigheten visar dock inte några sådana effekter. Andelen häktade som hade beslut om restriktioner var densamma under första halvåret 2016 som under 2015.

Häktes- och restriktionsutredningens förslag för att minska användningen av restriktioner är att det ska vara domstolarna, och inte åklagarna, som beslutar om *vilka* restriktioner som åklagaren ska få tillstånd att ålägga den misstänkte. Bland annat menar utredningen att det skulle innebära att behovet av enskilda restriktioner skulle få motiveras på ett tydligare sätt och att det också skulle underlätta för den misstänkte att formulera motargument.

Brås bedömning och förslag

Det nya kravet att åklagarna tydligare ska motivera varje enskild restriktion har som sagt inte, åtminstone inte hittills, bidragit till att färre får beslut om restriktioner. Enligt Brås mening får det också ses som osäkert om någon påtaglig minskning av sådana beslut skulle kunna uppnås genom Häktes- och restriktionsutredningens förslag att flytta beslutet om restriktioner till domstolen. Skälet är att domstolen inte har något annat underlag än åklagaren för att bedöma risken för att den häktade försvårar utredningen om inte häktingen förstärks med restriktioner. Det kan enligt Brås mening inte uteslutas att domstolarna skulle inta samma perspektiv som åklagarna på vad som är det viktigaste att värna i rättsprocessen. Något som talar för det är att domarna, enligt intervjuade åklagare, oftast går på åklagarens linje när beslut om restriktioner ska fattas.

Ett försöksprojekt med ett lägre utnyttjande av restriktioner

Om Sverige ska närma sig andra nordiska länder vad gäller en minskad tillämpning av restriktioner som innebär isolering, krävs det enligt Brås mening troligen mer långtgående åtgärder än så. En möjlighet skulle kunna vara att en utvald åklagarkammare under en försöksperiod fick i uppdrag att mer systematiskt försöka öka den andel häktade med kollusionsfara som tillåts umgås med andra häktade, från dagens nästan 0 procent till exempelvis 50 procent. Det skulle innebära att åklagarna i större utsträck-

ning än i dag inskränker beslutet om restriktioner till besök och telefonsamtal, men tillåter gemensam vistelse redan från första dagen. En förändring i den storleksordningen skulle enligt Brås mening ligga väl i linje med vad som får ses som andemeningen i Riksåklagarens nya riktlinjer från 2015 – att användningen av restriktioner ska minska. Att pröva en sådan förändring skulle innebära en tydlig minskning men ändå betyda att det fortfarande är en mycket högre andel av de häktade i Sverige som är isolerade än i Norge och Danmark.

I projektet skulle man också kunna pröva att mer systematiskt spela in förhören med ljud och bild, som man gör i Norge. Att på det sättet videodokumentera förhör tas upp som en möjlighet i en rapport från Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Malmö (Åklagarmyndigheten 2011).

Försöket skulle följas upp och utvärderas vad gäller effekter på utredningsarbetet och lagföringar. Ett sådant projekt skulle ge svar på om risken med att minska användningen av restriktioner är så stor som åklagarna befarar, samtidigt som eventuella negativa effekter skulle vara begränsade till ett mindre område.

I försöket skulle förslagsvis Riksåklagaren ställa åklagare med särskild spetskompetens till förfogande som rådgivare/bollplank, både när det gäller genomförandet generellt och i enskilda fall.

Enligt Brås mening kan det finnas en öppenhet bland åklagare för ett sådant försök, eftersom de häktades kontakt med omvärlden fortfarande skulle vara begränsad. Redan i dag tillåter åklagarna ofta, när de beslutar om restriktioner, att den häktade får ha samsittning, om Kriminalvården kan ordna en lämplig person att samsitta med.⁶⁸ Vinsten med en förändring av det slag som Brå föreslår skulle vara att de häktade mycket snabbare och enklare än i dag skulle kunna få umgås med andra i häktet, om åklagarna redan från början inskränker restriktionerna till att gälla endast externa kontakter och avstår från att besluta om restriktioner för samsittning och gemensamhet. (Möjligheten till umgänge med andra häktade påverkas dock även av Kriminalvårdens möjligheter att ordna med gemensamhetsutrymmen, vilket diskuteras närmare nedan.)

En invändning mot ett sådant försöksprojekt skulle kunna vara att det leder till en icke rättssäker och icke enhetlig tillämpning av lagen. Ett svar på det är att besluten även i fortsättningen skulle vila på en individuell bedömning i det enskilda fallet. Försöket innebär dessutom en lindring beträffande de häktades

---

⁶⁸ I över hälften av fallen där den häktade har restriktioner rörande samsittning har åklagaren angett att restriktionen "får prövas". Det innebär att Kriminalvården får rätt att be om att den häktade får samsitta med annan häktad, om tillfälle uppstår.

situation, inte en ökad repression. Angående enhetlighet kan även nämnas att den andel som får restriktioner redan i dag varierar påtagligt mellan olika delar av landet, på ett sätt som troligen inte bara beror på skillnader i brottslighetens karaktär. Enligt Brås analyser av situationen 2014 var exempelvis den andel som häktats på grund av kollusionsfara (och fått restriktioner) 57 procent i Stockholms län, jämfört med 73 procent i Skåne och 85 procent i Jönköping (se kapitlet Skäl till häktning).

Kan åklagarna besluta om lättnader i större utsträckning än i dag?

Isoleringsbrytande åtgärder i form av exempelvis samsittning, att få vistas i gemenskap och att ta emot besök kräver ofta först att åklagaren meddelar den intagne lättnader i de ålagda restriktionerna. Det framgår tydligt av Åklagarmyndighetens riktlinjer att åklagaren löpande ska göra en bedömning av huruvida varje enskild restriktion fortfarande behövs med hänsyn till omständigheterna i utredningen (RÅR 2015:1, s. 7).

Enligt Brås intervjupersoner är ansvarsfördelningen dock otydlig i de fall där det behövs ett snabbt beslut om lättnader. Denna otydlighet lyftes fram som ett problem i intervjuer med både häktespersonal och åklagare. Vissa kriminalvårdare menar att det oftast är de själva som framför förfrågningar om lättnader till åklagarna, medan andra menar att det är den häktades advokat som ska göra detta. Bland åklagarna menar vissa att det är häktespersonalens uppgift, andra att det är åklagarnas ansvar, och ytterligare några att det är ett delat ansvar mellan häktespersonal och åklagare. Denna otydlighet innebär en risk att personer som är i akut behov av lättnader, exempelvis på grund av att de mår psykiskt dåligt, faller mellan stolarna.

I intervjuerna framkom dessutom att åklagaren, i de fall där kriminalvårdare själva känt ett behov av att fråga om lättnader i restriktionerna för vissa intagna, ofta direkt har gått med på att meddela sådana lättnader. Det tyder på att det finns intagna som sitter häktade med vissa restriktioner som åklagaren egentligen inte längre anser som nödvändiga.

En ny rapport från en myndighetsgemensam arbetsgrupp för Åklagarmyndigheten och Kriminalvården (Åklagarmyndigheten 2016b) menar att samarbetet mellan kriminalvårdare och åklagare måste bli effektivare, bland annat för att skyndsamt hantera frågor om lättnader. Enligt rapporten är det både åklagarnas och Kriminalvårdens ansvar att underlätta för häktesintagna att få mänsklig kontakt. Rapporten föreslår bland annat särskilda samverkansmöten angående de intagna som beräknas sitta lång

tid med restriktioner. Allra senast när en intagen haft restriktioner i tre månader ska Kriminalvården ta initiativ till ett samverkansmöte mellan ansvarig häktespersonal och förundersökningsledaren. Syftet med samverkansmötet ska vara att möjliggöra isoleringsbrytande åtgärder och att gemensamt hitta lösningar för att den intagnes tillvaro i häktet ska underlättas. Enligt rapporten ska den här typen av samverkansmöten komma till stånd mycket tidigt när det gäller häktade ungdomar. Brå stöder förslaget.

Brås bedömning och förslag

Brå stöder förslaget från den myndighetsgemensamma arbetsgruppen för Åklagarmyndigheten och Kriminalvården (Åklagarmyndigheten 2016b) om särskilda samverkansmöten angående intagna som har restriktioner under en längre tid. Sådana möten skulle kunna motverka eventuella oklarheter kring ansvarsfördelningen och vara ett viktigt verktyg för att tidigare och i högre grad kunna lätta på restriktionerna.

Kan Kriminalvården, inom sitt beslutsmandat, minska de häktades tid i isolering?

Med utgångspunkt i de rekommendationer som anges i litteraturen för att minska de skadliga konsekvenserna av isolering får de isoleringsbrytande åtgärder som Kriminalvården i dag tillämpar anses som otillräckliga. Åtgärderna syftar visserligen till att möta en del av de behov som tas upp i rekommendationerna, som att förse de intagna med möjligheter till meningsfull mänsklig kontakt och sysselsättning. Men det framgår av Kriminalvårdens dygnsmätningar att åtgärderna tillämpas i så begränsad omfattning att många av de intagna som ålagts restriktioner inte får de två timmar med mänsklig kontakt per dag som skulle behövas för att de inte ska betraktas som isolerade. Mot bakgrund av forskningen om de särskilda risker som isolering innebär för barns psykiska hälsa och utveckling är det särskilt problematiskt att en majoritet av de häktade barnen får så lite tid med meningsfull mänsklig kontakt.

Bilden är nästan lika dyster, såväl för barn som för vuxna, även om man räknar in de isoleringsbrytande åtgärder som inte inbegriper någon form av mänsklig kontakt, såsom ensam motion eller andra aktiviteter utanför cellen.

Lagstadga rätten till tid med mänsklig kontakt

Det är uppenbart att den målsättning som Kriminalvården satt upp för isoleringsbrytande åtgärder inte har realiserats. Mot

den bakgrunden kan det finnas skäl att understryka frågans vikt genom lagstiftning.

Brås bedömning och förslag

Brå stöder Häktes- och restriktionsutredningens förslag att barn i häkte ska ha lagstadgad rätt till minst fyra timmars vistelse med andra varje dag och att vuxna ska ha rätt till minst två timmars sådan vistelse per dag.

Restriktionsgemenskap är att föredra framför samsittning

Det framgår av Häktes- och restriktionsutredningens betänkande att det i dag råder en brist på gemensamma utrymmen på restriktionsavdelningar. Det innebär i praktiken att samsittning i dag oftast utgör den enda möjligheten till meningsfull mänsklig kontakt med andra intagna. Möjligheten utnyttjas dock inte särskilt ofta – en given dag 2015 hade endast sju procent av de häktade med restriktioner samsittning. Som framgått av Brås intervjuer finns det flera faktorer som torde bidra till detta. Det kan vara svårt att hitta två personer som passar ihop, och innan det kan realiseras krävs en byråkratisk process, som ibland inte är klar förrän någon av de aktuella personerna har lämnat häktet. En ytterligare faktor är att samsittning också är förknippad med en rad negativa aspekter som gör att häktade många gånger tackar nej till möjligheten. Det handlar bland annat om att det kan kännas olustigt att sitta instängd i ett rum med en okänd person, då man inte vet vad denne är misstänkt för eller vad man ska prata om. Flera av de intervjuade menar också att det är svårt att avbryta en samsittning som inte känns bra, eftersom man är instängd i rummet och inte bara kan gå därifrån. Enligt kriminalvårdare är det också svårt att matcha klienter, särskilt de som egentligen är i störst behov av att få möjlighet till mänsklig kontakt.

Bland alla Brås intervjugrupper – intagna, kriminalvårdare och åklagare – lyftes därför så kallad restriktionsgemenskap, som innebär att flera intagna med restriktioner deltar gemensamt i en aktivitet i form av exempelvis träning eller samtal, som ett bättre sätt att se till att fler intagna får mer tid med mänsklig kontakt. Bland de intagna upplevs sådant umgänge med andra som mindre påtvingat och krystat.

Mot ovanstående bakgrund är det mycket positivt att det börjar växa fram alternativ med restriktionsgemenskap på en del häkten. Där är inte en enskild häktad lika utlämnad till endast en annan häktad på en mycket liten yta, eftersom flera häktade med restriktioner då får umgås med varandra utanför sitt rum. Detta

kräver dock, i motsats till samsittning, att en kriminalvårdare är närvarande och att det finns lokaler för ändamålet på häktet.

Brås bedömning och förslag

Enligt Brås mening bör det vara en hög prioritet för Kriminalvården att försöka få till stånd möjligheter till restriktionsgemenskap på alla häkten. Ett sådant förslag ligger också i linje med vad Häktes- och restriktionsutredningen tar upp i sitt betänkande. Den föreslår att Kriminalvården ska göra en översyn av lokalerna på samtliga häkten i syfte att möjliggöra minst ett gemensamhetsutrymme per 15 häktade. Enligt uppgifter från Kriminalvården har samtliga regioner i sina verksamhetsplaner för 2017 i uppdrag att utreda, ta fram plan och införa restriktionsgemenskap vid regionens häkten. Det är en positiv utveckling som behöver följas upp.

Följ upp att även de med språksvårigheter får daglig mänsklig kontakt

En inte obetydlig del av dem som sitter häktade talar dålig eller ingen svenska. Från de häktningsframställningar som Brå har granskat framgår att närmare 30 procent av de häktade var i behov av tolk, vilket sannolikt är en minimiskattning. Det innebär ökade svårigheter att tillgodose deras behov av mänsklig kontakt. Trots detta finns ingen kunskap om hur situationen för den gruppen häktade ser ut i dag när det gäller isoleringsbrytande åtgärder och vardagen i häktet överlag. Den kunskapen måste utvecklas för att Kriminalvården ska få en tydligare bild av i vilken utsträckning det finns språkgrupper som är särskilt utsatta när det gäller brist på mänsklig kontakt.

Brås bedömning och förslag

I sina fortsatta dygnsmätningar bör Kriminalvården registrera inte bara de häktades ålder och kön, utan även vilka språk de häktade talar och om de kan kommunicera på svenska. En sådan registrering skulle utgöra ett viktigt underlag för att, som ett första steg, kartlägga behovet av kommunikationsstöd för att söka olika lösningar.

Meningsfull sysselsättning i cellen efterfrågas

Att ge de häktade ökade möjligheter till mänsklig kontakt utanför cellen, med meningsfull sysselsättning och aktiviteter, är det viktigaste sättet för att minska de skadliga effekterna av isolering. Eftersom de flesta häktade med restriktioner trots allt kommer att tvingas tillbringa större delen av sin tid i sina celler, är det också mycket viktigt att dessa erbjuds möjligheter till meningsfulla sysselsättningar i cellen.

Flera av de intervjuade, både häktade och kriminalvårdsanställda, bekräftar att sysselsättning i cellen, till exempel i form av cellarbete, är mycket värdefull. Bland annat beskriver intagna som haft cellarbete i form av ett enklare monteringsarbete att detta fungerade som hjälp för att handskas med svåra känslor och tankar.

Brås bedömning och förslag

Kriminalvården bör se över förutsättningarna att i större utsträckning skapa möjlighet till meningsfull sysselsättning i cellen.

Blicken måste riktas även mot häktade utan restriktioner

De förslag som tidigare har lagts fram för att förändra häktes-situationen har, mot bakgrund av den internationella kritiken, i stor utsträckning haft fokus på minskning av restriktionsanvändning överlag, liksom på att i större utsträckning möjliggöra lättnader från restriktionerna (SOU 2016:52, RåR 2015:1). Det kan dock vara angeläget även med en bredare ansats i strävan att göra vistelsen i häkte mer human. Flertalet av de identifierade hindren för detta har betydelse för samtliga häktade, oavsett om de har restriktioner eller inte.

Även häktade utan restriktioner isoleras

Brås analyser av Kriminalvårdens mätningar visar att även häktade utan restriktioner får begränsat med mänsklig kontakt under sin vistelse, i genomsnitt cirka fyra och en halv timme per dag. Det är visserligen betydligt längre än bland häktade med restriktioner (48 minuter) men så många som en tredjedel av de häktade utan restriktioner får mänsklig kontakt under en kortare tid än två timmar en given dag, vilket motsvarar den vedertagna definitionen av isolering. Även för de flesta häktade utan restriktioner ligger tiden i åtgärder långt under CPT:s rekommendation om minst åtta timmar om dagen med meningsfulla aktiviteter utanför cellen (CPT 2016). I de flesta häkten är de dagliga rutinerna sådana att de intagna väcks vid 7–8-tiden och läses in för natten vid 16–17-tiden. Vid behov (till exempel när personalen har möten) läses de in även vid lunchtid. Det innebär att alla, oavsett restriktioner, sitter inlåsta på sina rum en stor del av dygnet.

Brås bedömning och förslag

Även om kritiken från internationella människorättsorgan främst rör häktade med restriktioner är det angeläget att även uppmärksamma de som är häktade utan restriktioner men också berörs av inskränkande rutiner i häkten och drabbas av brist på mänsklig kontakt.

Rutiner kring besök och telefonsamtal

Möjligheten att ringa och ta emot besök är något som berör häktade både med och utan restriktioner (i de fall de tillåts ringa eller ta emot till exempel bevakade besök). Besöksrutinerna skiljer sig dock åt mellan olika häkten. I vissa fall får de häktade endast möjlighet till 1 timmes besök i veckan, medan det på andra häkten finns möjlighet till besök 4 timmar per vecka.

Häktena har också olika långa telefontider, och det varierar i vad mån de häktade kan ringa till mobiltelefoner eller IP-telefoni. Eftersom många inte har fasta telefoner i dag kan sådana inskränkningar få stor betydelse.

Brås bedömning och förslag

Brå stöder Häktes- och restriktionsutredningens förslag till åtgärder för att underlätta de häktades kontakt med anhöriga och vänner, till exempel att det ska vara möjligt att ringa till mobiltelefoner och telefoner som är anslutna till IP-telefoni.

Enligt Brås mening bör häktenas rutiner för besök och telefonsamtal bli mer enhetliga och anpassas till de häkten vars rutiner minskar de häktades isolering i störst utsträckning.

Brist på ändamålsenliga lokaler påverkar alla

Enligt flera häktade är det stor skillnad mellan de gemensamhetsutrymmen som finns på olika häkten. En intervjuperson berättade om ett häkte där det bara fanns en korridor med en liten TV-soffa och om ett annat där det i stället fanns ett större sällskapsrum utformat som ett uppehållsrum eller fritidsgård. En självklar målsättning borde vara att anpassa gemensamhetsutrymmen på samtliga häkten och göra dessa mer tilltalande för samtliga grupper av intagna. Lokalerna ska inte behöva upplevas som deprimerande, grå och ångestsskapande – något som flera häktade gav uttryck för. Detsamma gäller utomhusutrymmen. Promenaden på rastgården beskrivs av intagna som mycket viktig, men många rastgårdar har höga väggar och nästan ingen utsikt. Miljön på rastgårdarna beskrivs som trång och ofräsch (med fimpar, urinlukt m.m.) och flera häktade efterfrågar planterade blommor eller möjlighet till någon aktivitet på rastgården. Kritik har vid flera tillfällen riktats mot utformningen av utrymmena för utomhusvistelser och utomhusmotion vid vissa svenska häkten, av både Europarådets kommitté mot tortyr (CPT 2009, 2016) och forskare (Shalev 2015), bland annat för att de är för små och ”burliknande”.

Brås bedömning och förslag

Att se över den fysiska miljön i häkten och öka trivseln överlag samt se till att lokalerna bättre lämpar sig för meningsfulla aktiviteter med mänsklig kontakt är, enligt Brås bedömning, en självklar och nödvändig åtgärd. En liknande översyn föreslås även av Häktes- och restriktionsutredningen.

Bevaka hur de häktade mår psykiskt

Att sitta häktad innebär en stor psykisk påfrestning. Man är isolerad under många timmar per dygn och lever under stor press, med oro över vad som ska hända i framtiden. Det är, enligt Brås mening, angeläget att Kriminalvården tidigt uppmärksammar när häktade mår så dåligt psykiskt att de behöver extra stöd och hjälp. Vid de intervjuer som Brå gjort med häktade framkom att detta varierade mellan häktena. En del var mycket nöjda med hur personalen snabbt uppmärksammat när de mådde dåligt och vidtagit åtgärder för att hjälpa dem. Men det var också flera som uppfattade att det fanns brister i det avseendet. De gav exempel på att de känt att ingen märkt när de mått dåligt och att det därför dröjt länge innan de fått hjälp. Utöver den humanitära aspekten framgår av såväl Brås intervjumaterial som forskningen att psykisk ohälsa bland häktade personer äventyrar den misstänktes möjligheter att delta i och förstå den pågående rättsprocessen.

Brås bedömning och förslag

För att bemötandet och hjälpen ska bli mer enhetlig mellan häktena bör övervägas om det behövs ett system med några enkla bedömningsfrågor som personalen dagligen ställer för att kontrollera tillståndet för varje häktad, för att inte missa någon som mår dåligt och kan behöva extra stöd.⁶⁹

Att de som mår dåligt uppmärksammas och får stöd är också viktigt med hänsyn till att det i denna grupp även finns de som tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder. Om de som mår dåligt tidigt fångas upp och kanske får extra samtalsstöd med personalen eller med en psykolog, är det möjligt att färre tackar nej till isoleringsbrytande åtgärder och fler får kraft att tillgodogöra sig möjligheter till mänsklig kontakt.

⁶⁹ Enligt Kriminalvården arbetar man redan sedan ett antal år tillbaka med suicidscreening vid samtliga häkten. Liksom vid denna suicidscreening ska det finnas en evidensbaserad grund för de frågor som ställs, och att daglig användning av dem på ett relevant sätt kan fånga psykisk ohälsa.

Resurser för isoleringsbrytande åtgärder måste säkras

Många av de brister i häktesmiljön som identifierats i Brås kartläggning påverkar alltså samtliga häktade – oavsett restriktioner. Det framgår av Brås intervjuer med häktespersonal att det isoleringsbrytande arbetet blir lidande på grund av åtaganden som rör andra aspekter av häktesverksamheten, till exempel skyldigheten att transportera intagna till olika platser. Intervjumaterialet ger också uttryck för att det finns en självklarhet i att dessa andra aspekter av häktesverksamheten ska prioriteras före arbetet med att motverka de skadliga effekterna av isolering.

Brås bedömning och förslag

Som framgått ovan stöder Brå Häktes- och restriktionsutredningens förslag att vuxna häktade bör få en lagstadgad rätt till minst två timmars mänsklig kontakt per dag och att häktade barn bör få motsvarande rätt i minst fyra timmar per dag. Kanske bör detta kombineras med en skyldighet för Kriminalvården att tillgodose detta. En annan viktig åtgärd för att säkra det isoleringsbrytande arbetet – även det i linje med ett förslag som lagts fram av Häktes- och restriktionsutredningen – skulle vara att ha mer öronmärkt personal som enbart har i uppgift att arbeta med isoleringsbrytande åtgärder. I linje med de rekommendationer från litteraturen som syftar till att minska isoleringens skadliga effekter bör denna personal väljas med omsorg som lämpliga för detta arbete och de bör få särskild utbildning. Brås intervjumaterial tyder till exempel på att det i dag finns ett tydligt behov av utbildningar som ger kriminalvårdsanställda verktyg för att bedöma de intagnas tillstånd och behov samt kunna motivera intagna att delta i olika typer av aktiviteter.

En resurssatsning av den här typen skulle också innebära en markering av att det isoleringsbrytande arbetet har hög prioritet för Kriminalvården. Som situationen ser ut i dag riskerar arbete med dessa åtgärder att även i fortsättningen betraktas som någon form av ”tillval” vid sidan av det som anses vara kärnverksamheten. Målsättningen måste vara att arbetet med att bryta de intagnas isolering i stället är en lika självklar och central del av häktesverksamheten som säkerhetsarbetet. Det ska inte få betraktas som ett arbetsområde som kan nedprioriteras så fort det uppstår en resurskonflikt.

Det bör dock lyftas fram att en satsning på att minska de häktades isolering torde vara svår att realisera om inte Kriminalvården får utökade resurser för detta. Det är enligt Brås mening angeläget att sådana resurser säkras.

Referenser

Ahola, A (2010). *Justice needs a blindfold: Effects of defendants' gender and attractiveness on judicial evaluation*. Stockholm: Department of Psychology, Stockholm University.

Andersen H.S. m.fl. (2000). *A longitudinal study of prisoners on remand. Psychiatric prevalence, incidence and psychopathology in solitary vs. non-solitary confinement*. Acta Psychiatrica Scandinavica 102, 19–25.

Andersen, H.S. m.fl. (2003). *A longitudinal study of prisoners on remand. Repeated measures of psychopathology in the initial phase of solitary confinement*. International Journal of Law and Psychiatry 26, s. 165–177.

Andersen, H.S. (2004). *Mental Health in Prison Populations. A review – with special emphasis on a study of Danish prisoners on remand*. Acta Psychiatrica Scandinavia Supplementum volume 110, s. 5–59.

Barnombudsmannen, BO (2013). *Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte*. Barnombudsmannen, Stockholm: Fritzes.

Birkhead, T. (2015). *Children in Isolation: The Solitary Confinement of Youth*. Wake Forest Law Review 50, s. 1–80.

Bring, T och Diesen, C (2009). *Förundersökning*. Stockholm: Norstedts juridik.

Brå (2006): *Ungdomar och brott åren 1995–2005*. Brå 2006:7. Brottsförebyggande rådet. Stockholm.

Brå (2008). Kvinnors brottslighet. I *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Brottsförebyggande rådet, Brå 2008:23. Stockholm

Brå (2015). Kriminalstatistiken. Brottsförebyggande rådet, Stockholm. www.bra.se

CAT (2014). *Concluding observations on the sixth and seventh periodic reports of Sweden*, CAT/C/SWE/CO/6-7, United Nations Committee against Torture / FN:s antitortyrkommitté (CAT).

CPT (2009). *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, from 9 to 18 June 2009* / Europarådets kommitté mot tortyr, CPT / Inf (2009) 34. Strasbourg: Council of Europe

CPT (2016). *Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, from 18 to 28 May 2015* / Europarådets kommitté mot tortyr, CPT / Inf (2016) 1. Strasbourg: Council of Europe

Evans, M. och Morgan, R. (1998). *Preventing torture. A study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Oxford: Clarendon Press.

Fair Trials International (2011). *Detained without trial: Fair Trials International's response to the European Commission's Green Paper on detention*. Appendix 2, Pre-trial comparative research. London: Fair Trials international.

Ferguson, P. R. (2016). *The presumption of innocence and its role in the criminal process*. Criminal Law Forum, Volume 27, s. 131-158. Springer Netherlands.

FN (2015). *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport*. FN:s kommitté för barnets rättigheter. CRC/C/SWE/CO/5.

Freeman, S. och Seymour, M. (2010). "Just waiting": *The nature and effect of uncertainty on young people in remand custody in Ireland*. Youth Justice 10, s. 126–142.

Gamman, T. (1995). *Uheldige helsemessige effekter av isolasjon. En klinisk studie av to grupper av varetektsinnsatte*. Tidsskrift for den norske lægeförening 115, s. 2243–46.

Granath 2007: *Rättsliga reaktioner på ungdomsbrott 1980–2005: Påföljdsval, uppsåtsbedömningar och kriminalpolitik. En kriminologisk analys*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Holman, B., och Ziedenberg, J. (2013). *Dangers of Detention: The Impact of Incarcerating Youth in Detention and Other Secure Facilities*. Washington DC: Justice Policy Institute.

Holmgren, B., Frisell, T. och Runeson, B. (2011). *Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner*. Norrköping: Kriminalvården.

Justitiedepartementet (2013), *Uppdrag till Kriminalvården om förstärkta insatser för unga i kriminalvård*. Ju2013/4394/KRIM, Stockholm: Justitiedepartementet.

Justitiedepartementet (2015). *Färre i häkte och minskad isolering*. Dir. 2015:80. Stockholm: Justitiedepartementet.

Justitiedepartementet (2016). *Utredningen om en modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål*. Ju 2016:10. Stockholm: Justitiedepartementet. Pågående statlig utredning, dir 2016:31.

Karnov, (2016). Kommentar till rättegångsbalken. SFS 1942:740 Rättegångsbalk (1942:740) - 24 kap. 1 §.

Kriminalvårdens hemsida, <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/hakte/vara-hakten/>, uppgifterna hämtade 2016-11-08.

Kriminalvården (2013). *Klientuppdrag för Kriminalvårdens arbete med unga i häkte, anstalt och frivård*. Diariernr 2013-013963.

Kriminalvården (2015). *Kriminalvårdens årsredovisning 2014*. Norrköping: Kriminalvården.

Kriminalvården (2016): *Kriminalvård och statistik 2015*. Norrköping: Kriminalvården.

Kysel, K. (2016). *Banishing solitary: Litigating an end to the solitary confinement of children in jails and prisons*. N.Y.U. Review of law and social change 40, s. 675-719.

NHRI (2012). *Thematic report. Use of solitary confinement in prison. Norwegian law and practice in a human rights perspective*. Oslo: Norwegian National Human Rights Institution.

PRI/Essex University (2016). Essex Paper 3: *International guidance on the interpretation and implementation of the Nelson Mandela Rules*. <https://www.penalreform.org/resource/guidance-on-implementation-the-nelson-mandela-rules/>

Proposition 1986/87:112. *Om anhållande och häktning mm*. Stockholm: Justitiedepartementet

Proposition 1997/98:104, *Behandlingen av häktade*. Stockholm: Justitiedepartementet

RÅR (2006). *Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden*, RÅR 2006:3. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Riksåklagaren, RÅR (2015). *Riktlinjer gällande restriktioner och långa häktningstider*, RÅR 2015:1. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Sarnecki 2001. *Delinquent networks. Youth Co-offending in Stockholm*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Scharff Smith, P. S (2006). *The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates. A brief History and Review of the Literature*. Crime and justice: A review of research 34, s. 441–528. The University of Chicago Press.

Shalev, S. (2008). *A sourcebook on solitary confinement*. London: Mannheim Centre for Criminology, London School of Economics and Political Science.

Shalev, S. (2014). *Solitary confinement as a prison health issue*. I: Enggist, S. m.fl. (red.), *Prisons and health*. Köpenhamn: World Health Organisation.

Shalev, S. (2015). *Solitary confinement: The view from Europe*. Canadian Journal of human rights 4, s. 143–165.

SOU (2004). *Ingripanden mot unga lagöverträdare*, SOU 2004:122. Stockholm. Statens offentliga utredningar.

SOU (2006). *Ny häkteslag. Betänkande av Häktesutredningen*. SOU 2006:17. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU (2016). *Färre i häkte och minskad isolering. Betänkande av häktes- och restriktionsutredningen*, SOU 2016:52. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Statskontoret (2016). *Häktningstider och forensiska undersökningar. Förslag för en snabbare process*. Rapport 2016:2. Stockholm: Statskontoret.

Walmsley, R. (2015). *World pre-trial/remand imprisonment list (second edition)*. London: International Centre for Prison Studies.

Åklagarmyndigheten (2011): *Häktning och restriktioner – en europeisk utblick*. Restriktionsprojektet Del 2. Utvecklingscentrum Malmö, december 2011. Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2012): *Åklagarmyndighetens årsredovisning 2011*. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2013): *Åklagarmyndighetens årsredovisning 2012*. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2014a): *Häktningstider och restriktioner*. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2014b) *Åklagarmyndighetens årsredovisning 2013*. Stockholm: Åklagarmyndigheten

Åklagarmyndigheten (2015): *Åklagarmyndighetens årsredovisning 2014*. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2016a): *Åklagarmyndighetens årsredovisning 2015*. Stockholm: Åklagarmyndigheten.

Åklagarmyndigheten (2016b): *Effektivare samarbetsformer mellan åklagare och häktespersonal*. Rapport från den myndighetsgemensamma arbetsgruppen, Mars 2016. Kriminalvården och Åklagarmyndigheten. Stockholm.

Bilaga 1. Häkten i Kriminalvårdens dygnsmätningar, 2015

Häkte	Kategori
Borås	Litet
Falun	Litet
Gävle	Litet
Göteborg	Stort
Halmstad	Litet
Helsingborg anstalt	Litet
Helsingborg	Stort
Huddinge	Stort
Jönköping	Litet
Kalmar	Litet
Karlskrona	Litet
Karlstad	Mellan
Kirseberg	Stort
Kristianstad	Litet
Kronoberg	Stort
Luleå	Litet
Malmö	Stort
Mariestad	Litet
Norrköping	Mellan
Nyköping	Litet
Salberga	Mellan
Saltvik	Mellan
Sollentuna	Stort
Trelleborg	Litet
Uddevalla	Litet
Umeå	Litet
Uppsala	Mellan
Visby	Litet
Västerås	Litet
Växjö	Litet
Ystad	Litet
Örebro	Mellan
Östersund	Litet
Österåker	Mellan

Förhållandena i svenska häkten har under lång tid varit föremål för kritik från internationella människorättsorgan. Kritiken har bland annat berört de långa häktningstiderna och att många häktade åläggs restriktioner som innebär att de isoleras från omvärlden. Särskilt situationen för barn och unga i häkte har uppmärksammats, med krav på en mer human häktesvistelse än i dag. Kraven har dock hittills inte lett till någon betydande förändring, och regeringen har därför gett flera aktörer i uppdrag att se över situationen och föreslå åtgärder.

Denna rapport är resultatet av det uppdrag som Brå fått av regeringen, inom ramen för denna satsning. I rapporten presenteras och analyseras statistik om häktning och isolering, från Åklagarmyndigheten och Kriminalvården, liksom intervjuer med åklagare, kriminalvårdspersonal och häktade. Med det som utgångspunkt föreslås konkreta åtgärder.

Rapporten vänder sig i första hand till regeringen, Åklagarmyndigheten och Kriminalvården samt till andra berörda delar av rättsväsendet.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNERGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • FAX +46 (0)8 411 90 75 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE